ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ВІДКРИТОГО МІЖНАРОДНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ: ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ДІЄВІ ТЕХНОЛОГІЇ

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

Вінниця
«ТВОРИ»
2018

УДК 378.147-056.26
ББК 74.580.4(4УКР)
І-65

Відповідальний редактор:
Давиденко Г.В., доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, доцент, директор Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Колектив авторів:
Баланська О.І., Бугровська Ю.В., Войтовська А.І., Давиденко В.В., Давиденко Г.В., Докучина Т.О., Євась Т.В., Заєркова Н.В., Клішевич Н.А., Козаченко Л.А., Кравченко О.О., Крамаренко І.С., Крет І.З., Козуб І.Г., Литвин І.М., Лопатіна Г.О., Омельченко О.В., Панченко А.В., Тітаренко С.А., Чупіна К.О., Швед В.В.

Рецензенти:
Іваницька Н.Л., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри методики філологічних дисциплін і стилістики української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.
Яблочніков С.Л., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформаційних технологій та аналізу даних Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя

Надруковано за ухвалою вченої ради Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
(протокол №3 від 26 грудня 2018 р.)

І-65 **Інклюзивне навчання: основні принципи та дієві технології:** [монографія] /Колектив авторів; відп. ред. Г.В. Давиденко. – Вінниця, ТОВ «ТВОРИ», 2018. – 216 с.

ISBN 978-617-7742-48-6

У монографії розглянуто проблеми організації інклюзивного навчання осіб з інвалідністю в умовах інклюзивного простору. Праця є результатом дослідження колективу авторів, об'єднаних спільним виконанням науково-дослідної теми «Методологія інклюзивного навчання осіб з інвалідністю в умовах вищого навчального закладу» у рамках V Міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивна освіта: досвід та перспективи» та XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю».

УДК 378.147-056.26
ББК 74.580.4(4УКР)

ISBN 978-617-7742-48-6

© Вінницький інститут
Університету «Україна», 2018

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 6

РОЗДІЛ І. ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ І СОЦІУМ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТИ

Давиденко Г.В. Організація супроводу студентів з особливими освітніми потребами як важлива складова інклюзії у вищій школі 7

Клішевич Н.А., Заєркова Н.В. Сучасні підходи до організації інклюзивного навчання в закладах вищої освіти 26

Крамаренко І.С., Козаченко Л.А., Бугровська Ю.В. Таргетована реклама – спосіб працевлаштування осіб з інвалідністю 38

Козуб І.Г. Особливості працевлаштування осіб з інвалідністю 50

РОЗДІЛ ІІ. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Давиденко В.В. Міжнародно-правові основи інклюзії як чинника формування громадянського суспільства в Україні 70

Євась Т.В. Особливості менеджменту закладу інклюзивної освіти 89

Швед В.В., Омельченко О.В. Про деякі питання надання освітніх послуг особам з інвалідністю 99

РОЗДІЛ ІІІ. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ЯК МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Кравченко О.О., Войтовська А.І., Чупіна К.О. Соціально-психологічна реабілітація студентської молоді, яка опинилася у складних життєвих обставинах, засобами інклюзивного туризму 111

Литвин І.М. Адаптивна фізична активність як одна із ефективних форм роботи з дітьми з особливими освітніми потребами 123

Лопатіна Г.О. Підготовка компетентних фахівців для психолого-педагогічного та соціального супроводу осіб, інклюзованих в освітнє середовище 134

Тітаренко С.А. Забезпечення психологічного супроводу інклюзивної освіти в закладі дошкільної освіти 148

РОЗДІЛ ІV. ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ: МЕТОДИЧНИЙ ТА КОРЕКЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Докучина Т.О. Інклюзивна компетентність викладачів закладів вищої освіти 173

Панченко А.В., Баланська О.І., Крет І.З. Побудова карти потреб і перешкод молоді з особливими потребами, які навчаються в НУ «Львівська політехника» 184

ЛІТЕРАТУРА 197

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 213

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТО	– антитерористична операція;
АФА	– адаптивна фізична активність;
АФВ	– адаптивне фізичне виховання;
ВГО	– Всеукраїнська громадська організація;
ВНЗ	– вищий навчальний заклад;
ВНС	– віртуальне навчальне середовище;
ВОІ	– Всеукраїнська організація інвалідів;
ВООЗ	– Всесвітня організація охорони здоров'я;
ГО	– громадська організація;
ДБН	– державні будівельні норми;
ЕР	– електронний ресурс;
ЄС	– Європейський Союз;
ЗВО	– заклади вищої освіти;
ЗНО	– зовнішнє незалежне оцінювання;
ЗУ	– закон України;
КЗпП	– Кодекс законів про працю;
КСВ	– корпоративна соціальна відповідальність;
ЛКК	– лікарсько-консультативна комісія;
ЛТЕК	– лікарсько-трудова експертна комісія;
МОН	– Міністерство освіти і науки;
МСЕК	– медико-соціальна експертна комісія;
НБУ	– Національний банк України;
НУ	– Національний університет;
ООН	– Організація Об'єднаних Націй;
СОІУ	– Союз організацій інвалідів України;
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік;
УТОГ	– Українське товариство глухих;
УТОС	– Українське товариство сліпих;
ЧАЕС	– Чорнобильська атомна електростанція;
SMM	– Social Media Marketing.

РОЗДІЛ І. ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ І СОЦІУМ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТИ

Давиденко Г.В., *доктор педагогічних наук,*
професор, директор
Вінницького інституту Університету «Україна»

ОРГАНІЗАЦІЯ СУПРОВОДУ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ІНКЛЮЗІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Інклюзія у вищій школі реалізується як наслідок послідовного втілення принципів інклюзивного навчання осіб з інвалідністю від дитячого садка до позашкільної освіти, а також ефективного включення осіб з інвалідністю в усі сфери життєдіяльності суспільства. Однак в Україні на сьогодні маємо ситуацію, коли соціальна інклюзія та інклюзивне навчання тільки починають впроваджуватися, а тому не працюють у тій мірі, у якій це потрібно [Давиденко, 2018, с. 123].

Попри поширення інклюзивної освіти у більшості країн Північної Америки та Європи, досвід інших країн у впровадженні принципів доступного навчання може бути тільки частково використано, адже ситуація, що склалася сьогодні в Україні, потребує власної системи оцінки, а також підходів до розв’язання основних проблем та попередження можливих викликів. Важливо врахувати ту обставину, що інклюзивне навчання осіб з інвалідністю у

вищому навчальному закладі на сьогодні не регламентовано нормативно, а тому залишається на рівні інноватики та індивідуальної практики конкретного вищого навчального закладу. Тому найбільшу цінність за таких обставин становить досвід практичного втілення інклюзивного навчання у системі вищої освіти. В Україні єдиним закладом вищої освіти, що втілює на практиці принципи інклюзивного навчання у системі вищої освіти, є Університет «Україна», що ось уже майже 20 років надає доступну вищу освіту особам з інвалідністю, а тому має власні визнані теоретичні та практичні напрацювання. До речі, у 2018 році Університет «Україна» потрапив до Книги Рекордів України за встановлення рекорду України у категорії «Освіта» – найбільша кількість випускників з інвалідністю в Україні з окремого навчального закладу. У період з 1 липня 2002 року по 1 липня 2018 року загальна кількість випускників з інвалідністю склала 9815 осіб.

Інклюзивне навчання у закладах вищої освіти базується на основних досягненнях сучасної педагогічної науки загалом та андрагогіки зокрема. Аналіз світового досвіду імплементації інклюзії свідчить про складність і багатогранність досліджуваної проблеми. Поняттям «інклюзія» за такого підходу набуває статусу нової філософії освітньої галузі, що має забезпечити повноцінну участь усіх громадян незалежно від їхніх можливостей у соціальному й культурному житті. Така філософія вибудовується на принципах нової гуманітарної моделі інвалідності: включення, відкритої невизначеної особистості, еволюційності та нормалізації, що передбачає перебудову всієї економічної, освітньої, юридичної та

політичної системи відповідно до нових суспільних стандартів. Відтак важливим чинником успішного впровадження інклюзії є розвиток та становлення України як соціальної держави [Давиденко, 2017, с. 122-127].

Основою здобуття вищої освіти є державні освітні стандарти, обов'язкові для всіх студентів незалежно від стану їхнього здоров'я. Тільки за такого підходу донавчання особи з інвалідністю можуть стати високо-кваліфікованими фахівцями конкурентоспроможними на ринку праці. Проте визначальними є умови, створені закладом вищої освіти для забезпечення доступу для здобуття вищої освіти. Заклади вищої освіти (ЗВО) можна тут поділити на чотири категорії: ЗВО спеціального типу, ЗВО класичного типу, ЗВО інтегрованого типу та ЗВО інклюзивного типу.

Навчання студентів у ЗВО спеціального типу передбачає формування контингенту студентів з інвалідністю однієї нозології. Це значно полегшує організацію підтримки їхнього навчання, але, фактично, призводить до їх сегрегації.

У деяких ЗВО класичного типу на виконання державного замовлення також можуть формуватися окремі академічні групи спеціального типу зі студентів з інвалідністю однієї нозології. При цьому за межами навчального процесу студенти знаходяться у звичайному студентському середовищі, в яке можуть інтегруватись. Але за умови, що ЗВО буде здійснювати супровід.

Навчання у ЗВО інтегрованого типу передбачає спільне навчання студентів з особливими освітніми потребами з нормативними студентами. Така форма

навчання визнає за людьми з інвалідністю рівні права на здобуття вищої освіти і потребує від ЗВО певних зусиль для забезпечення реалізації політики рівних можливостей. Навчання та виховання студентів з інвалідністю здійснюються в інтегрованих групах. Особливістю навчання студентів з інвалідністю в інтегрованому освітньому середовищі є те, що, сприймаючи їх як рівних, до них висуваються такіж вимоги з боку ЗВО, як і до інших студентів. В інтегрованій групі не можна, наприклад, на потребу студента з інвалідністю уповільнювати темп лекції, зменшувати кількість пар та їх тривалість, спрощувати чи скорочувати обсяг навчального матеріалу, оскільки це знижує якість фахової підготовки. Тому на перших етапах інтеграція студентів з інвалідністю носить стихійний характер. Тільки одиниці можуть подолати всі труднощі навчання самостійно або за допомогою батьків та друзів [Кольченко, Нікуліна, Козліковська, 2007, с. 18].

Процес навчання осіб з особливими освітніми потребами тісно пов’язаний з процесом їхньої соціалізації впродовж всього життя. Тому інтеграція людей у навчальний процес суттєво полегшує їхню подальшу інтеграцію у суспільство, оскільки передбачає спільне навчання людей з інвалідністю з нормативними студентами. Але інтеграція людей з різними нозологіями в освітнє середовище ще не гарантує її учасникам рівного доступу до навчання, оскільки у деяких з них можуть бути специфічні освітні потреби. Тому для забезпечення рівних можливостей для освіти людей з інвалідністю необхідно запровадити комплекс заходів, що забезпечують створення

інклюзивного середовища у закладі вищої освіти.

Відтак, навчання у ЗВО інклюзивного типу передбачає не лише спільне навчання студентів з особливими освітніми потребами з нормативними студентами, а й організацію супроводу навчання та соціальної інтеграції студентів з особливими освітніми потребами. Тільки таким чином в інклюзивному освітньому середовищі можна компенсувати функціональні порушення, що впливають на якість навчання студентів з особливими освітніми потребами, і надати особам з інвалідністю необхідну підтримку. Супровід навчання студентів з особливими освітніми потребами – це система заходів, спрямованих на забезпечення рівного доступу до навчання, тобто нівелювання або принаймні мінімізація проблем, з якими зіштовхуються у процесі здобуття вищої освіти студенти з інвалідністю.

Зі створенням Університету «Україна» – університету нового, інклюзивного типу, в основу якого було закладено ідею забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти всім бажаючим, незалежно від стану їхнього здоров'я, матеріального становища чи місця проживання, розпочався етап системної розбудови в Україні інтегрованого освітнього середовища з подальшим переходом до організації інклюзивного навчання [Таланчук, 2002, с. 4].

Інклюзія – це особлива система навчання, яка передбачає індивідуальний підхід до студентів всіх нозологій, відповідно до їх освітніх потреб [Чані 2006, с. 11]. Інклюзія вимагає змін на всіх рівнях освіти і, в першу чергу, формування безбар'єрного освітнього середовища. Тому перш, ніж прийняти на навчання

студентів з інвалідністю, заклад вищої освіти, втім, як і будь-який інший навчальний заклад інклюзивного типу, має запровадити низку організаційних заходів, зокрема: створити спеціалізовану матеріально-технічну базу; безбар'єрне освітнє середовище, в якому приміщення, інформація, техніка і навчальний матеріал були б доступні для всіх студентів; надати можливості вибору форми навчання: денної, заочної, дистанційної, комбінованої; наблизити освітні послуги до місць проживання маломобільних студентів (відкриття філій, центрів дистанційної освіти); підготувати адаптоване навчально-методичне забезпечення для студентів різних нозологій (аудіо-, відео-, тактильних та електронних матеріалів тощо); забезпечити умови проходження перепідготовки викладачів, впровадження спеціальних інформаційних і педагогічних технологій; адаптувати викладачів, студентів, їхніх батьків до інклюзивного освітнього середовища; систематично формувати в колективі толерантне ставлення і розуміння проблем людей з інвалідністю; ураховувати індивідуальні особливості і потреби студентів; організувати психологічну підтримку учасників навчального процесу; створити умови для надання соціальної та медико-реабілітаційної допомоги, для соціалізації, самовизначення і самореалізації; організувати поза аудиторну діяльність для забезпечення професіональної адаптації студентів, підготовки їх до працевлаштування і планування їхньої кар'єри.

Досвід роботи закладів вищої освіти Європейського Союзу свідчить, що для роботи з абітурієнтами і студентами з особливими освітніми потребами у

навчальному закладі можуть бути створені підрозділи, які забезпечують інклюзію студентів в освітнє середовище, їхню соціальну адаптацію та реабілітацію, впровадження спеціальних технологій навчання, надання студентам технічної допомоги і підготовка до працевлаштування.

У нашому дослідженні ми встановили, що найчастіше цими проблемами опікуються підрозділи з умовними назвами «управління соціальної адаптації та реабілітації», «відділ спеціальних технологій навчання», «центр планування і розвитку кар'єри» [Давиденко, 2015].

Діяльність управління соціальної адаптації та реабілітації спрямована на профорієнтацію та профвідбір абітурієнтів, у тому числі з особливими освітніми потребами, створення умов для адаптації студентів до навчання в інклюзивному середовищі, контроль за станом їхнього здоров'я, розробку та впровадження нових форм реабілітації. В таких управліннях працюють фахівці різного профілю: лікарі, медичні сестри, психологи, фахівці з фізичної та соціальної реабілітації, сурдопедагоги та інші. Управління соціальної адаптації та реабілітації пропонує вступникам з особливими освітніми потребами: консультування абітурієнта щодо стану здоров'я на основі результатів обстеження та висновків медико-соціальної експертизи; тестування психологічного стану абітурієнта; консультування абітурієнта щодо особливостей майбутньої професії; ознайомлення абітурієнта з можливостями супроводу його навчання; оформлення висновку щодо вибору спеціальності та необхідності проходження медичної реабілітації й медичного супроводу; обстеження абітурієнта і оцінювання його

фізичного стану; надання рекомендації щодо занять у певних спортивних групах. Функції управління соціальної адаптації та реабілітації щодо організації роботи зі студентами: створення бази даних студентів з інвалідністю та ведення медичної документації на них; медичне консультування студентів з інвалідністю; забезпечення медичного супроводу; психологічне тестування студента та корекція психологічного стану в процесі навчання; психологічне консультування студентів; оцінювання фізичного стану студентів з інвалідністю під час навчання у спеціалізованих спортивних групах; організація танцювальної, музичної та арт-терапії; соціальна реабілітація студентів (соціально-психологічні тренінги, корекційно-розвиваючі ігри, ритмічно-рухові та музично-звукові ігрові вправи тощо); корекція реабілітаційного процесу та супроводу навчання студентів з інвалідністю відповідно до результатів тестування та висновків реабілітаційної комісії.

Головною метою відділу спеціальних технологій навчання є створення рівних можливостей для студентів з особливими освітніми потребами шляхом надання технічної допомоги у засвоєнні навчального матеріалу. Відділ узгоджує потреби студентів у супроводі навчання з можливостями університету. Відділ спеціальних технологій навчання створює та підтримує умови, що надають студентам з особливими освітніми потребами можливість навчатися і незалежно діяти в інтегрованому університетському середовищі, отримуючи необхідну підтримку, що в свою чергу сприяє розвитку їх впевненості у собі. Завданням відділу спеціальних

технологій навчання є також забезпечення технічного супроводу студентів з інвалідністю при виконанні їхніх навчальних завдань. Важливе місце в організації навчального процесу для студентів з особливими потребами має самостійна робота, спрямована на засвоєння студентами навчального матеріалу у поза аудиторний час. Для організації самостійної роботи студентів необхідно забезпечити їх технічними засобами, навчальною, довідковою та методичною літературою, консультаціями викладачів. Для цього можуть бути створені спеціальні центри з обладнаними робочими місцями для студентів з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, організовано доступ до Інтернету. Створено медіатеку (альтернативну бібліотеку) – зібрання навчальної та художньої літератури, підручників, посібників, конспектів лекцій, довідників, методичного та ілюстративного матеріалу, які представлені в адаптованій до потреб студентів з особливими освітніми потребами формі. Адаптована література може бути надана студентам у плоскодрукованому вигляді, на дисках чи аудіоносіях. Студентам надається технічна, інформаційна та консультаційна підтримка, зокрема: навчання роботі на комп'ютері та офісній техніці; надання студентам з порушенням зору можливості роботи на комп'ютеризованих робочих місцях, обладнаних синтезаторами мови; надання доступу до офісного та адаптивного технічного обладнання для сканування навчальної літератури та її переводу в електронний вигляд, прослуховування аудіозаписів лекцій, виконання самостійних практичних завдань тощо; надання доступу до

медіатеки (альтернативної бібліотеки аудіо- та електронних навчальних матеріалів); надання допомоги у подоланні труднощів, що виникають під час навчання; надання інформації щодо сучасних технологій та технічних засобів навчання студентів з інвалідністю. Як правило при таких центрах працюють курси комп'ютерної грамотності для студентів з інвалідністю, зокрема. Особливо для слабозорих чи незрячих студентів. Навчання студентів з порушеннями зору користуванню адаптивними технічними засобами та офісною технікою включає теоретичні та практичні заняття, на яких студенти знайомляться з принципами роботи з відповідними пристроями, правилами їх використання, набувають практичних навичок самостійної роботи. Для студентів, які опанували технічні засоби та офісну техніку і можуть працювати самостійно, створені комп'ютеризовані робочі місця.

Головна мета діяльності Центру планування та розвитку кар'єри – надання допомоги студентам і випускникам закладу вищої освіти у плануванні та успішному розвитку професійної кар'єри, формування у них умінь та навичок, необхідних для її розбудови, підвищення комунікативного та творчого рівня студентської молоді, розвиток здібностей та виявлення талантів кожної окремої особистості, сприяння працевлаштуванню студентів та випускників, забезпечення фінансування стартапів. Основними напрямами діяльності таких центрів є: профорієнтація вступників, надання їм допомоги у самовизначенні; сприяння розвитку особистості студентів, розробка індивідуальних програм

особистісного та професійного розвитку студентів; навчання студентів основам планування професійної кар'єри та технологіям пошуку роботи; забезпечення студентів необхідними інформаційними ресурсами щодо розвитку професійної кар'єри та працевлаштування; консультування студентів щодо планування кар'єри та пошуку роботи, сучасних вимог до претендентів на посаду; створення бази даних резюме випускників та студентів університету; організація практики студентів; надання студентам допомоги у працевлаштуванні; створення і поповнення бази даних реальних та потенційних роботодавців; проведення інформаційно-рекламної та роз'яснювальної роботи серед роботодавців, надання та розповсюдження інформації про випускників університету; організація зустрічей студентів з роботодавцями, екскурсій на провідні підприємства та установи, співбесід та інтерв'ю, проведення ярмарків кар'єри; формування з числа кращих студентів науково-педагогічного і адміністративного резерву університету; встановлення та підтримка зв'язків з випускниками університету, моніторинг їхньої кар'єри.

Як показав двадцятирічний досвід Університету «Україна» імплементація інклюзії у закладі вищої освіти передбачає взаємну адаптацію обох сторін: студентів, які приходять до університету із спеціалізованих (закритих) навчальних закладів або із вузького сімейного кола, до нових умов навчання в інклюзивному освітньому середовищі, а також самого ЗВО особливих освітніх до потреб студентів. Безперечно, для ефективного навчання в умовах інклюзивного середовища важливо забезпечити

вільний архітектурно-освітньо-комунікаційний простір. Для студентів повинні бути створені умови для вільного пересування, навчання, розвитку та спілкування. Інклюзивне навчання передбачає повноцінне залучення студентів з інвалідністю у навчально-виховний процес. Це забезпечується шляхом запровадження спеціальних освітніх технологій і засобів навчання, а також усіма видами супроводу навчання. Необхідна також розробка індивідуальних програм, спрямованих на особистісний і професійний розвиток студентів. Важливе значення також має розвиток фізичної культури та зміцнення здоров'я студентів завдяки діючим фізкультурно-спортивним і медико-реабілітаційним програмам.

Для успішної імплементації інклюзії у закладі вищої освіти важливо зрозуміти вирішальну роль особистості науково-педагогічних працівників. Успішність студентів з особливими освітніми потребами залежить від рівня розуміння їхніх потреб викладачами, вміння компетентно реагувати на виклики, надавати кваліфіковану допомогу, доброзичливості, людяності та чуйності педагогів. Поширеною проблемою закладу вищої освіти, що планує впроваджувати інклюзію, є та обставина, що викладачі профільних дисциплін, як правило, не мають спеціальної підготовки (з фізичної реабілітації, дефектології, психології, соціальної роботи тощо), а технології викладання навчальних дисциплін суттєво відрізняються відповідно до особливостей сприйняття студентами навчального матеріалу. Тому важливою запорукою успішної інклюзії студентів з інвалідністю є спеціальна підготовка викладачів до роботи в інклюзивних групах, яка

передбачає ознайомлення з функціональними відмінностями, особливостями розвитку студентів різних нозологій та сприйняття ними навчального матеріалу, методиками викладання навчальних дисциплін та кращим світовим досвідом інклюзії таких студентів. Тобто для забезпечення ефективної роботи викладачів в інклюзивних групах необхідно організувати постійно діючий семінар для підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

У методичному посібнику для викладачів щодо роботи в інтегрованих групах «Забезпечення рівних можливостей для навчання студентів з інвалідністю» дослідниці Кольченко К.О., Равер-Лампман Ш., Нікуліна Г.Ф. зазначають, що «для забезпечення інклюзії студентів з інвалідністю у навчально-виховний процес слід перш за все врахувати і максимально компенсувати труднощі сприйняття навчального матеріалу студентами із сенсорними вадами. При цьому в кожному індивідуальному випадку дуже важливо чітко уявляти, яким чином студенту зручніше сприймати цей матеріал: візуально, на слух, тактильно. Відповідним чином має бути підготовлено методичне і дидактичне забезпечення навчального процесу. Наприклад, конспекти лекцій, вказівки до виконання практичних і лабораторних робіт, тестові завдання мають бути підготовлені у паперовому, аудіо- та електронному форматах. Навчальні аудиторії мають бути обладнані спеціальними технічними засобами: активними дошками, мультимедійною технікою, копіювальними приладами, системами підсилення звуку (індукційними петлями, радіо мікрофонами тощо).

Одночасно студенти мають право використовувати індивідуальні технічні засоби, зокрема, диктофони, слухові апарати, ноутбуки)» [Кольченко, Равер-Лампман, Нікуліна, 2005, с. 37].

Крім того, на сучасному етапі розвитку суспільства інклюзія неможлива без впровадження у навчальний процес та позааудиторну діяльність інформаційних та комп'ютерних технологій.

Для студентів з порушеннями опорно-рухового апарату, зору, ДЦП, у першу чергу слід забезпечити архітектурну доступність зовнішнього та внутрішнього простору закладу вищої освіти. Це означає необхідність спорудження пандусів, встановлення широких ліфтів зі звуковою, тактильною та цифровою інформацією, усунення порогів, наявність спеціальних поручнів вздовж сходинок, забезпечення належної ширини коридорів, дверей, проходів між партами. Необхідним елементом організації інклюзивного середовища є встановлення спеціальних меблів для студентів на візках і для тих, кому важко сидіти за партою тривалий час, створення належних санітарних умов (обладнання туалетів, душових кабін).

Для організації самостійної роботи студентів з особливими освітніми потребами необхідно забезпечити безбар'єрний доступ до фондів бібліотеки, що передбачає зручне розташування каталогів та літератури у читальних залах, а також наявність спеціальних механічних пристроїв для діставання книг з верхніх полиць. Для студентів з сенсорними порушеннями навчальні матеріали слід забезпечити у зручному для сприйняття форматі. Така послуга може надаватись, наприклад, Центром самостійної

роботи студентів з інвалідністю, в якому є необхідне обладнання і забезпечені належні умови для роботи.

Для забезпечення доступу до вищої освіти та організації навчання студентів з інвалідністю Університет «Україна» пропонує особам з особливими освітніми потребами низку послуг, якими вони можуть скористуватися або самостійно, або з допомогою фахівців. Разом із тим ми визнаємо, що єдиного та вичерпного переліку послуг та заходів, який би задовольняв потреби усіх студентів незалежно від виду нозології, немає і бути не може. Слід пам'ятати, що інклюзивне навчання – це перш за все індивідуально-орієнтоване навчання. Саме тому при впровадженні системи супроводу навчання студентів з особливими освітніми потребами ЗВО має враховувати індивідуальні особливі освітні потреби, психофізичні особливості людей різних нозологій, їх потреби у компенсації сенсорних вад, що можуть перешкодити сприймати навчальний матеріал, соціально-психологічні фактори, що ускладнюють інтеграцію студентів у ЗВО, потреби у фізичній реабілітації тощо.

У методичному посібнику для абітурієнтів та студентів з інвалідністю «Освіта осіб з інвалідністю: можливості та особливості навчання людей з інвалідністю у вищих навчальних закладах» Кольченко К.О., Нікуліна Г.Ф., Козліковська Н.Я. визначили такі основні напрями супроводу навчання студентів з особливими освітніми потребами в Університеті «Україна»: технічний, педагогічний, психологічний, медико-реабілітаційний, фізкультурно-спортивний, соціальний, професійна адаптація та реабілітація [Кольченко, Нікуліна,

Козліковська, 2007, с. 19].

Важливим аспектом в організації супроводу особи з особливими освітніми потребами є забезпечення підтримки з найпершого моменту звернення людини з інвалідністю до університету. Супровід охоплює процеси підготовки до вступу, вступу та навчання в університет і передбачає підтримку зв'язків з випускниками. Усі перелічені складові системи супроводу вступають в дію поступово і можуть діяти одночасно, доповнюючи одна одну.

У методичному посібнику для абітурієнтів та студентів з інвалідністю «Освіта осіб з інвалідністю: можливості та особливості навчання людей з інвалідністю у вищих навчальних закладах» Кольченко К.О., Нікуліна Г.Ф., Козліковська Н.Я. вважають, що «найпершою запорукою успішного навчання студентів з інвалідністю є спеціалізований технічний супровід навчання, метою якого є забезпечення таких студентів адаптивними технічними засобами та спеціальними технологіями навчання» [Кольченко, Нікуліна, Козліковська, 2007, с. 19]. На думку авторок посібника технічний супровід має компенсувати функціональні порушення студентів і забезпечити принцип доступності до якісної вищої освіти всім студентам незалежно від виду нозології та ступеня важкості інвалідності. Варто зазначити, що на всіх етапах технічного супроводу передбачається індивідуальний (тьюторський) супровід студентів з особливими освітніми потребами з метою допомоги у розв'язанні індивідуальних особливостей опанування навчальних дисциплін. Для забезпечення

технічного та тьюторського супроводу можна скористатися послугами фахівців як спеціально створеного університетом відділу спеціальних технологій навчання, так і фахівцями технічної служби або студентами-волонтерами.

Педагогічний супровід навчання передбачає здійснення усіх принципів особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу, який «не стільки задає вектор розвитку, скільки створює для цього всі необхідні умови, його мета полягає не в плануванні загальної лінії розвитку, а в тому, щоб допомогти кожній особистості, враховуючи її досвід пізнання, удосконалювати свої індивідуальні здібності, розвиватись як особистість» [Бех, 1998, с. 10]. Педагогічний супровід передбачає оптимізацію викладання навчального матеріалу студентам з особливими освітніми потребами у максимально сприйнятливій для них формі, впровадження сучасних педагогічних технологій навчання, забезпечення навчально-методичними матеріалами. Такий вид супроводу здійснюють науково-педагогічні працівники кафедр, за потреби залучаючи своїх колег із профільної кафедри соціальної роботи та педагогіки, відділ спеціальних технологій навчання та фахівців зметодичної роботи. Цей блок повністю залежить від ступеню професійної підготовки науково-педагогічних кадрів до роботи в інклюзивних групах. Тому важливо систематично організовувати методичні семінари, різноманітні тренінги по роботі зі студентами з особливими освітніми потребами не лише для викладачів, а й для усіх студентів та працівників закладу вищої освіти. В Університеті

«Україна» планомірно проводиться робота з викладачами, персоналом та нормативними студентами щодо підвищення готовності до співпраці зі студентами з особливими освітніми потребами та формування необхідних компетенцій.

Психологічний супровід спрямований на виявлення психологічних особливостей студентів та сприяння особистісному розвитку, зміцнення та збереження психологічного здоров'я, надання усієї необхідної допомоги для адаптації в інклюзивному освітньому середовищі. Психологічний супровід в Університеті «Україна» надається Центром практичної психології, що функціонує при Інституті соціальних технологій (м. Київ), службою психологічної допомоги та залученими фахівцями кафедри психології.

Медико-реабілітаційний супровід – це комплекс заходів, спрямованих на підтримку, збереження та відновлення фізичного здоров'я студентів. Його складовими є невідкладна медична допомога, консультативно-профілактична та реабілітаційно-відновлювальна підтримка. В Університеті «Україна» цей супровід забезпечують фахівці науково-практичного медико-реабілітаційного центру, персонал медичних кабінетів, фахівці кафедри здоров'я людини та фізичного виховання.

Соціальний супровід навчання включає заходи, спрямовані на забезпечення соціалізації студентів з особливими потребами, зокрема їх соціально-побутової, соціально-культурної та соціально-трудової адаптації. Основною функцією цього блоку є подолання соціальної

ізоляції студентів з інвалідністю, сприяння збереженню і підвищенню їх соціального статусу, залучення до всіх сфер суспільного життя. Соціальний супровід здійснюється управліннями виховної роботи, соціальної адаптації та реабілітації, волонтерами соціальної служби та залученими фахівцями.

Фізкультурно-спортивний супровід заохочує студентів до активних занять фізичною культурою та окремим видами спорту, участі у змаганнях різного рівня та паралімпійському русі, зміцнює мотивацію до здорового способу життя, передбачає поліпшення психофізичного стану студентів і підвищення їх інтелектуальної працездатності. Супровід здійснюється викладачами кафедри здоров'я людини та фізичного виховання та фахівцями Спортивного клубу, який діє на базі Інституту соціальних технологій Університету «Україна» (м. Київ).

Професійна адаптація та реабілітація студентів з особливими освітніми потребами може здійснюватися шляхом надання їм можливості здобути робітничу спеціальність в межах фахової підготовки, залучення до роботи у студентських навчально-науково-виробничих підрозділах, студентському науковому товаристві, наукових гуртках, проходження виробничої практики, навчання студентів у Центрі кар'єрного зростання, надання таким студентам допомоги у працевлаштуванні. Цей супровід здійснюють випускові кафедри, Центр кар'єрного зростання, відділ виховної роботи.

Таким чином, організація супроводу навчання студентів з особливими освітніми потребами є визначальною складовою у створені інклюзивного

середовища у закладі вищої освіти. Це дозволяє забезпечити отримання особами з інвалідністю необхідної підтримки в процесі здобуття освіти, організації їх трудової діяльності та суспільному житті. Такий підхід забезпечує імплементацію принципу рівності прав людей з інвалідністю. Він передбачає, що кожний індивідуум має рівні можливості для участі у житті суспільства і був проголошений у Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для осіб зінвалідністю [ЕР №1].

Клішевич Н.А., *кандидат педагогічних наук,*
доцент, директор Інституту людини
Київського університету імені Бориса Грінченка;
Заєркова Н.В., *старший викладач*
кафедри спеціальної психології,
корекційної та інклюзивної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У 2009 році Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю і тим самим взяла на себе зобов'язання забезпечити інклюзивне навчання на всіх рівнях системи освіти, у тому числі на рівні професійної та вищої освіти [ЕР №2].

Основою для запровадження інклюзивного навчання в системі вищої освіти є Закон України «Про вищу

освіту» (2014 р.) та Закон України «Про освіту» (2017 р.) [ЕР №3].

На сьогодні чимало змін у напрямі забезпечення права дітей на освіту в умовах інклюзивного навчання було досягнуто на рівні дошкільної та загальної середньої освіти – як на рівні нормативно-правового забезпечення, так і на рівні практики.

Проте, поза увагою залишаються молоді люди з інвалідністю, які навчаються у вищих навчальних закладах. Це є серйозною проблемою, оскільки саме ці рівні навчання забезпечують подальше працевлаштування, благополуччя людини, дають можливість вести гідний і самостійний спосіб життя.

Особливість інклюзивного навчання полягає в тому, що кожен студент є неповторною і унікальною особистістю зі своїми інтересами, здібностями та потребами, який вимагає індивідуального підходу в процесі навчання і гнучкості у використанні різних форм, методів, технологій освіти, які враховують ці особливості.

В сучасних умовах освітній процес вищої школи, який впроваджує інклюзивне навчання, спрямований на формування самостійної, активної, ініціативної, творчої особистості, готової до співпраці, до самостійної організації діяльності, незалежно від її особливих потреб. Даний процес може бути реалізовано через різні види підтримки молоді з інвалідністю, а саме: тьюторський, педагогічний, соціальний та психологічний супровід; технічну підтримку та планування і розвиток кар'єри. Розглянемо кожну з видів підтримки окремо.

Ключова роль у цьому належить одному із

найважливіших компонентів освітнього процесу – інституту тьюторства, а саме додаткової підтримки студентів з інвалідністю в процесі навчання. Тьюторство як спеціально організована діяльність є, з одного боку, умовою, а з іншого – засобом оновлення та вдосконалення якості підготовки студента, передбаченого вимогами сучасного суспільства.

Основи тьюторської діяльності, її форми і методи розкриті в роботах А.А. Барбаріго, Л.А. Богданович, С.В. Дудчик, Б.Д. Ельконіна, Т.М. Ковальової, Д. Маклафліна, І.Д. Проскурівській, Н.В. Рибалкін, Т.А. Строковий, І.В. Федорова, П.Г. Щедровицького та ін. Особливості педагогічної та психологічної підтримки дітей і молоді розкриті в роботах О.С. Газмана, А. Маслоу, К. Роджерса, Т.В. Фуряєвої і ін.

Вибудовування індивідуальних освітніх траєкторій, розробка, реалізація і супровід програм професійно-особистісного розвитку студентів з інвалідністю у вищій школі висвітлені недостатньо повно.

Т.М. Ковальова зазначає, що здійснювати тьюторську діяльність можливо лише у відкритому освітньому просторі, виділивши три основні вектори в роботі тьютора: соціальний вектор – аналіз інфраструктури освітнього закладу для реалізації індивідуальної освітньої програми; предметний вектор – зміна кордонів предметного знання і коригування індивідуальної освітньої програми; антропологічний вектор – виявлення і розширення особистісного, антропологічного потенціалу і переклад даного потенціалу в категорію ресурсів [Ковалева, 2008, с. 12-13].

На думку Н.В. Пилипчевскої, тьюторська діяльність спрямована на розуміння студентами з особливими освітніми потребами можливостей використання ресурсів освітнього та виховного простору вищої школи для побудови і реалізації програми особистісного і професійного розвитку (самовизначення) в соціально значимій діяльності [Пилипчевская, 2010, с. 40].

Одним з перспективних напрямів діяльності вищої школи в сучасних умовах є побудова програми особистісного і професійного розвитку студентів з інвалідністю та їх підтримка в процесі навчання. Для побудови програм розвитку важливо враховувати особливості і специфіку організації освітнього процесу закладу вищої освіти.

Сучасні дослідники виділяють наступні педагогічні стратегії. Так, наприклад, І.В. Дригіна [Дрыгина, 2006] – стратегія «збагачення» – допомагає привнести в життєвий досвід студента нові способи дії і взаємодії відповідно до поставленої мети. Дану стратегію тьютор може застосувати на етапі знайомства студента з інвалідністю із системою навчання у вищій школі. Тьютор допомагає навчитися сформулювати власне освітнє замовлення, враховуючи його фізичні і психічні можливості, потреби і інтереси, а головне – надати допомогу в плануванні програми (стратегії) особистісного і професійного розвитку.

На думку О.С. Газмана «педагогічна підтримка» – це діяльність професіоналів, яка спрямована на надання превентивної та оперативної допомоги студентам у вирішенні їхніх індивідуальних проблем, пов’язаних з

фізичним і психологічним здоров'ям, успішним просуванням у навчанні, ефективної ділової та міжособистісної комунікації, життєвим самовизначенням – екзистенційному, моральному, цивільному, професійному, індивідуально творчому виборі [Газман, 2002, с. 180].

Предметом педагогічної підтримки стає процес спільного зі студентом з інвалідністю визначення його власних інтересів, нахилів, здібностей, ціннісно-цільових установок, можливостей і способів подолання труднощів, що перешкоджають його саморозвитку.

Це дає можливість розглядати тьюторський супровід як одну із педагогічних технологій, спрямованих на реалізацію програми розвитку студентів з особливими освітніми потребами. У зв'язку з цим, діяльність тьютора повинна бути спрямована в першу чергу на підтримку активності, ініціативності студентів з інвалідністю, формування у них відповідальності за результати свого особистісного й професійного становлення. Це можливо тільки в спільній діяльності, яка допоможе тьютору краще дізнатися про фізичні та інтелектуальні можливості студентів, їх життєві орієнтири і інтереси, рівні розвитку пізнавальної, емоційно-вольової сфери. Тобто, тьютор повинен використовувати різні форми соціально-педагогічного та психологічного супроводу не тільки в навчальній, а й у виховній роботі.

Тьюторський супровід студентів з інвалідністю треба здійснювати за спеціально розробленою програмою, спочатку тьютори здійснюють функцію підтримки, поступово переходячи до функції супроводу. Це дає можливість тьютору відстежувати динаміку особистісного

розвитку студентів та, при необхідності, надавати їм своєчасну соціально-педагогічну та психологічну підтримку у вирішенні проблем, ситуацій та конфліктів, що виникають в процесі міжособистісної і групової комунікації.

Соціально-психологічний супровід являє собою вид спеціально організованої соціально-психологічної діяльності, спрямованої на виявлення та вирішення соціально-психологічних проблем студентів з інвалідністю з метою формування їх соціальної активності, відповідальності, мобільності, збереження психологічного здоров'я, гармонізації емоційного стану, що сприяє самореалізації і ефективної інтеграції в освітнє, соціальне та професійне середовище [Ярая, Рокотянская, Бородина, 2017 (2), с. 239-243].

Таким чином, соціально-психологічний супровід студентів з інвалідністю являє собою сукупність декількох напрямків:

- діагностичного (вивчення особистості того, хто навчається, його адаптивних здібностей, сильних сторін, особливостей сформованості психічних процесів, властивостей і станів);
- корекційно-розвиваючого (створення сприятливих умов для розвитку особистості того, хто навчається та його успішної адаптації, формування комунікативної компетентності, реалізація заходів по соціокультурній реабілітації);
- консультативного (надання соціально-психологічної допомоги з різних питань і проблем);

• просвітницького (підвищення рівня психологічних знань всіх учасників освітнього процесу);

• сприяння соціально-ціннісної та соціально-активної діяльності студентів (участі у волонтерській діяльності, благодійних та культурних заходах, проектній діяльності) [Ярая, Рокотянская, Бородина, 2017 (1), с. 227-230].

Важливим аспектом процесу входження студентів з інвалідністю в освітнє середовище, виступає особистісна готовність оточуючого середовища до взаємодії із зазначеною категорією студентів. З огляду на це, система соціально-психологічного супроводу студентів з інвалідністю повинна включати заходи, що сприяють соціальній взаємодії студентів з інвалідністю та інших студентів, формування толерантного ставлення, розвитку зацікавленості в спільній освітній діяльності.

Сигнальними маркерами результативного соціально-психологічного супроводу можна вважати:

• наявність у студентів з інвалідністю позитивно орієнтованих життєвих планів і професійних намірів;

• включеність в громадську діяльність;

• достатній рівень розвитку знань, умінь і навичок (навчальних, трудових, технічних, творчих);

• адекватне ставлення до педагогічних впливів;

• самокритичність, наявність навичок самоаналізу;

• врівноважений психоемоційний стан [Ярая, Рокотянская, Бородина, 2017 (2), с. 239-243].

Отже, аналіз наукових джерел дає нам можливість констатувати, що додаткова підтримка студентів з

інвалідністю в освітній діяльності допоможе вирішити завдання, що стоять перед вищою школою, які впроваджують систему інклюзивного навчання, а також надати можливість кожному студенту реалізувати намічену програму власного особистісного, професійного і соціального розвитку.

На нашу думку, супровід студентів з особливими освітніми потребами висуває особливі вимоги і до професійної та особистісної підготовки викладачів, що працюють в системі вищої школи, зокрема до розуміння питань інклюзивного навчання, стратегій та підходів до якісної підтримки студентів з інвалідністю в освітньому процесі.

Відповідно до теорії про готовність педагогів до професійної діяльності, при розробці програм підвищення кваліфікації викладачів вищої школи, необхідно враховувати три аспекти: мотиваційний, інформаційний та технологічний.

Мотиваційний аспект готовності викладачів пов'язаний зі спрямованістю на підтримку студентів з інвалідністю і безпосередньою зацікавленістю в реалізації інклюзивного навчання, заснованою на розумінні та прийнятті інклюзивних підходів та цінностей.

Інформаційний аспект має на увазі знання психолого-педагогічних закономірностей вікового і особистісного розвитку особи з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища, та володіння методами, прийомами соціально-педагогічного супроводу студентів.

Технологічний аспект підготовки передбачає

володіння навичками, що дозволяють реалізовувати принципи інклюзії на практиці, а саме проектувати навчальний процес для спільного навчання студентів з особливими освітніми потребами та рештою студентів, реалізовувати різні способи педагогічної взаємодії між суб'єктами інклюзивного освітнього процесу, створювати інклюзивне безпечне середовище у вищій школі [Михайлина, 2013, с. 131-133].

Таким чином, висока компетентність викладачів у сфері інклюзивного навчання може сприяти успішній соціалізації та реалізації потенційних можливостей студентів з інвалідністю. Педагогічні кадри вищої школи зможуть отримати можливість піднятися на абсолютно новий рівень професійної діяльності, який не існував донині в системі вищої освіти.

Нині в Україні є лише кілька прикладів позитивної практики забезпечення додаткової підтримки студентам з особливими освітніми потребами – Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Національний університет «Львівська політехніка». У деяких вищих навчальних закладах, як наприклад, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, здійснюється супровід студентів з особливими потребами відповідними структурами – Центром соціальних ініціатив і волонтерства, створеним при кафедрі педагогіки та спеціальної освіти цього закладу освіти.

Утім, все це – лише окремі випадки, які, з одного боку, засвідчують потребу у забезпеченні додаткової підтримки студентам з особливими освітніми потребами, а з іншого

боку – свідчать про велику кількість проблем у цьому питанні: архітектурна недоступність інфраструктури, неготовність викладачів враховувати індивідуальні особливості студентів з особливими потребами, брак досвіду роботи з такими студентами, брак програм, ініціатив, які б передбачали забезпечення додаткової підтримки тощо.

Питання підтримки студентів з інвалідністю є одним із пріоритетних в освітній діяльності Київського університету імені Бориса Грінченка. Стратегія Університету – забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти всім бажаючим, незалежно від стану їхнього здоров'я.

Нині в Університеті навчається 115 студентів з інвалідністю. З них – 28 в Університетському коледжі.

Для вивчення запитів студентів з інвалідністю, які навчаються в Університеті, нами було проведено анкетування потреб студентів з використанням Індексу інклюзії: професійно-технічний навчальний заклад [Михайлина, 2013, с. 131-133].

Результати анкетування свідчать про наявність індивідуального підходу та наявний досвід супроводу таких студентів, проте існують певні проблеми та потреби.

Саме для врахування потреб студентів, та надання їм додаткової підтримки, створено Ресурсний центр підтримки студентів з інвалідністю. Згідно концепції діяльності Центру, підтримка має бути педагогічною, психологічною, соціальною, технічною, а також планування та розвиток кар'єри.

Зазначена підтримка передбачає такі види супроводу:

Технічний супровід:

- забезпечення адаптивними технічними засобами та спеціальними технологіями навчання;
- створення медіатеки та надання доступу до неї студентам;
- організація віртуального середовища для навчання;
- тьюторська та волонтерська підтримка студентів.

Педагогічний (освітній) супровід:

- спеціальна підготовка викладачів до роботи в інтегрованих групах;
- організація майстер-класів, тренінгів з проблем педагогічної взаємодії зі студентами із інвалідністю;
- оптимізація викладання навчального матеріалу;
- упровадження сучасних педагогічних технологій навчання, електронних дистанційних курсів.

Психологічний супровід:

- психологічна діагностика, моніторинг особистісного розвитку і соціальної ситуації розвитку студентів;
- проектування і соціально-психологічна корекція розвитку студентів в освітньому процесі;
- соціально-психологічна і педагогічна реабілітація студентів;
- консультативно-методична допомога всім учасникам освітнього процесу.

Соціально-педагогічна підтримка:

- сприяння соціалізації студентів з інвалідністю;
- організація соціально-побутової, соціально-культурної та соціально-трудової адаптації;
- подолання соціальної ізоляції студентів з

інвалідністю;

- сприяння збереженню і підвищенню соціального статусу, залучення до всіх сфер суспільного життя.

Планування та розвиток кар'єри:

- розробка індивідуальних програм особистісного та професійного розвитку студентів;
- навчання студентів основам планування професійної кар'єри та технологіям пошуку роботи;
- консультування студентів щодо планування кар'єри та пошуку роботи, сучасних вимог до претендентів на посаду;
- створення бази даних резюме випускників та студентів Університету;
- створення бази даних роботодавців.

Перехід від безальтернативної системи навчання в умовах спеціального закладу освіти до моделі в умовах інклюзивного освітнього середовища вимагає запровадження інших форм підтримки молоді з особливими освітніми потребами у вищій школі. Аналіз існуючої ситуації зумовлює розроблення сучасної концепції забезпечення додаткової підтримки студентів з особливими освітніми потребами на рівні вищої школи, а саме у професійних і вищих навчальних закладах.

Крамаренко І.С., *кандидат економічних наук,*
доцент, декан факультету права та
соціально-інформаційних технологій
Миколаївського міжрегіонального інституту
розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»;
Козаченко Л.А., *кандидат економічних наук,*
доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування
Миколаївського національного аграрного університету;
Бугровська Ю.В., *студентка спеціальності «Туризм»*
Миколаївського міжрегіонального інституту
розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»

ТАРГЕТОВАНА РЕКЛАМА – СПОСІБ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Перехід України до соціально орієнтованої ринкової економіки, інтеграційні процеси у світову економіку призвели до загострення конкурентної боротьби найманих працівників на вітчизняному ринку праці і глибоких змін у сфері зайнятості населення, які суттєво вплинули на рівень працевлаштування людей з інвалідністю, об'єктивно висунули проблему конкурентоспроможності робочої сили інвалідів на відкритому ринку праці і зумовили необхідність пошуку з боку держави нових більш ефективних підходів і механізмів підвищення рівня і якості їх працевлаштування.

Результати теоретичного аналізу наукової літератури дозволили встановити, що для розв'язання цієї проблеми доцільно скористатися висновками досліджень учених, зокрема: В.М. Андріїв, В.С. Венедіктов, С.В. Венедіктов,

С.Я. Вавженчук, С.В. Вишновецька, І.В. Зуб, М.І. Іншин, В.Л. Костюк, С.С. Лукаш, А.Р. Мацюк, П.Д. Пилипенко, С.В. Попов, С.М. Прилипко, О.І. Процевський, О.М. Обушенко, С.М. Синчук, О.В. Тищенко, Г.І. Чанишева, Н.М. Хуторян, В.І. Щербина, О.М. Ярошенко та ін. Слід відзначити, що наукові напрацювання цих та інших вчених є концептуально важливими, заслуговують на підтримку. Однак, беручи до уваги нагальність, об'єктивну необхідність системного реформування соціального захисту осіб з інвалідністю потребують належного подальшого розвитку та удосконалення, насамперед, з огляду на реалії сьогодення.

Метою статті є дослідження рівня зайнятості осіб з інвалідністю та обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення їх працевлаштування, шляхом залучення до таргетованої реклами. Реалізація поставленої мети обумовила необхідність вирішення наступних завдань: розкрити теоретичні основи працевлаштування осіб з інвалідністю; провести дослідження рівня зайнятості осіб з інвалідністю; надати рекомендації щодо вдосконалення зайнятості осіб з інвалідністю шляхом залучення до таргентованої реклами.

У науковій правовій літературі висловлені різні міркування щодо визначення поняття «працевлаштування інвалідів». Це: (1) комплекс медичних, технічних, організаційних та інших державних і громадських заходів, спрямованих на реалізацію цими особами права на працю і створення для них належних умов праці (В.В. Караваєв) [Караваев, 1959, с. 180]; (2) система заходів держави, що сприяють поновленню працездатності громадян, які

втратили внаслідок травм або захворювань можливість брати участь у суспільно-корисній праці, і забезпечують їх використання на роботі, яка не протипоказана за станом здоров'я (О.М. Кузнєцов, О.І. Раєвський) [Кузнецов, 1964, с. 11]; (3) організована і спланована державою і здійснювана за участю громадських організацій система обов'язкових для підприємств, установ, організацій, радгоспів і колгоспів медичних, технічних та організаційних заходів із забезпечення всіх інвалідів (за бажанням) роботою, яка відповідає трудовій рекомендації ЛТЕК і спрямована на поновлення втраченої працездатності (М.Й. Флястер) [Флястер, 1968, с. 31]; (4) комплекс організаційно-правових заходів з надання компетентними державними органами допомоги особам, які частково втратили працездатність, у влаштуванні (прийнятті) на роботу (І.І. Рибакова) [Рыбакова, 1982, с. 31]; (5) система організаційно-правових заходів, що проводяться в плановому порядку державними органами та громадськими організаціями з метою влаштування інвалідів (за їх бажанням) на роботу, що відповідає їх інтересам та суспільним потребам, у суворій відповідності з трудовою рекомендацією ЛТЕК і встановленими законодавством пільгами та перевагами для інвалідів [Орловский, 1968, с. 152]. П.М. Маргієв за основу визначення працевлаштування інвалідів приймає нешкідливість його для здоров'я і збереження попереднього життєвого рівня [Маргиев, 1989, с. 7]. А.М. Кузнєцов та О.І. Раєвський однією з ознак працевлаштування людей з обмеженими здатностями вважали сприяння у поновленні їх працездатності

[Кузнецов, 1964, с. 11]. Ю.П. Орловський же обстоює протилежну точку зору, доводячи, що працевлаштування інвалідів, у яких втрата працездатності носить стійкий характер, неможливо розглядати як реалізацію заходів по відновленню їх працездатності [Орловский, 1968, с. 101].

У світі з проблемами інвалідності стикається кожна четверта сім'я [Шурма, 2012]. В Україні згідно з даними статистичної звітності загальна чисельність громадян, які визнані у встановленому порядку інвалідами, за останні п'ятнадцять років коливається в межах від 2 597,5 тис. осіб у 2001 р. до 2 606,3 тис. осіб у 2016 р., що становить 6,1% усього населення України (рис. 1) [Кармазіна, 2017]. Негативним є збільшення осіб з інвалідністю при зменшенні чисельності населення, також ця тенденція спостерігається і з дітьми-інвалідами.

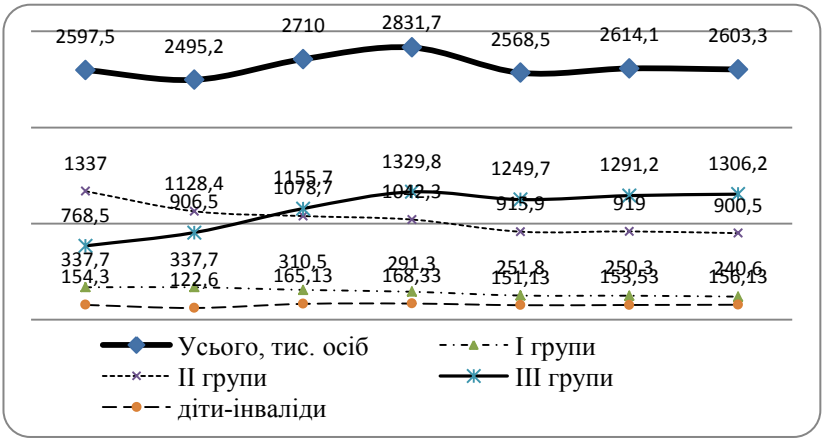

Рис.1. Динаміка кількості осіб з інвалідністю в Україні на початок 2001-2017 рр., тис. осіб (За даними Державної служби статистики України [Кармазіна, 2017])

Ми погоджуємося з І.М. Шурмою, що у розвинених країнах величина цього показника коливається в межах 10-12%. Така істотна відмінність даних в Україні і за кордоном може бути пов'язана з тим, що людиною-інвалідом на різних етапах соціального розвитку опікуються три заклади: Міністерство соціальної політики, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти і науки. Важливу роль тут відіграє міжвідомче непорозуміння, зокрема статистичну звітність та адміністративну інформацію щодо інвалідів збирають різні державні органи самостійно і відокремлено, не маючи єдиної методологічної бази збору первинних даних, що унеможливлює її порівняння і аналіз для визначення потреб інвалідів, негативно впливає на ефективність реалізації державних програм [Шурма, 2012].

За даними Державної служби статистики України кількість осіб з інвалідністю II та III групи становить майже 85% від загальної кількості інвалідів та з кожним роком зростає. Якщо порівняти кількість працевлаштованих інвалідів, які не досягли пенсійного віку у 2014-2016 рр., то їх питома вага становить лише 0,5% від осіб з інвалідністю II та III групи.

З рис. 2. бачимо, що з кожним роком зменшується кількість працевлаштованих осіб з інвалідністю. Так, у 2014 році кількість працевлаштованих інвалідів, які не досягли пенсійного віку склала 11799 осіб, а у 2016 році 11450 осіб, що на 349 осіб менше.

В Україні, як і в більшості європейських країн, діє концепція квотування державою певного відсотка робочих місць на підприємствах. Відповідно до ст. 19 Закону

України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», всім підприємствам, установам та організаціям з кількістю працюючих від восьми і більше осіб установлено норматив зі створення 4% робочих місць для працевлаштування інвалідів. Для порівняння: в Італії та Іспанії – 2%, у Німеччині – 5%, у Франції – 6%. Таку квоту в Україні зобов'язані виконувати всі суб'єкти господарювання незалежно від форми власності, проте лише 55% підприємств дотримуються встановленого показника, їм вигідніше сплатити штраф, ніж забезпечити роботою інваліда [ЕР №4].

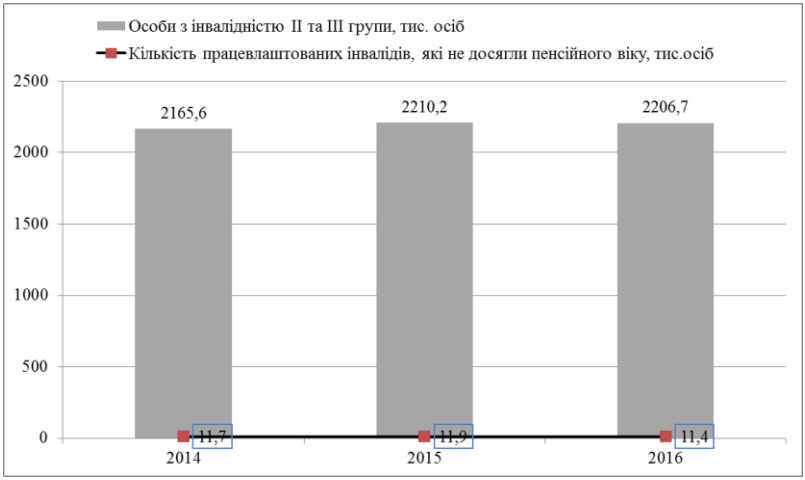

Рис. 2. Динаміка кількості осіб з інвалідністю, що працевлаштовані та не досягли пенсійного віку у 2014-2016 рр., тис. осіб (За даними Державної служби статистики України [Кармазіна, 2017]

Сьогодні працевлаштуванням осіб із інвалідністю опікується багато відомчих установ, таких як: Державна

служба зайнятості, Фонд інвалідів України, спеціалізовані підприємства та міжрегіональні центри професійної реабілітації людей з інвалідністю.

Так, Державною службою зайнятості забезпечується системна діяльність у напрямку інтеграції в суспільство та трудову зайнятість осіб з інвалідністю.

У всіх центрах зайнятості забезпечено вільний доступ до інформації та послуг, що надаються державною службою зайнятості. Створено спеціальні інформаційні куточки для осіб з інвалідністю, які містять нормативні документи та адресну інформацію з питань соціального захисту та реабілітації, можливостей працевлаштування та навчання; обладнані спеціальні місця для самостійної роботи, у тому числі з вільним доступом до Інтернет-порталів для пошуку роботи.

Реалізуються активні програми сприяння зайнятості осіб з інвалідністю, зокрема проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з роботодавцями та населенням щодо працевлаштування, адаптації на робочому місці, створення нових та розумне пристосування існуючих робочих місць. До послуг роботодавців представлена оперативна база даних кандидатів на вакантні посади їх резюме та дані щодо професійної кваліфікації та досвіду роботи.

У січні-вересні 2017 року послуги державної служби зайнятості отримували 34,7 тис. безробітних осіб з інвалідністю. Кількість осіб з інвалідністю, які були працевлаштовані за сприянням державної служби зайнятості зросла на 2% та становила 9,3 тис. осіб, зокрема, 8,1 тис. мали статус безробітного.

Профорієнтація є важливою умовою для професійного самовизначення осіб з інвалідністю. Спеціалісти з профорієнтації здійснюють консультування щодо вибору чи зміни професії, надають рекомендації щодо професійного вибору з урахуванням рекомендацій медико-соціальної експертизи, професійних інтересів, нахилів та здібностей. Профорієнтаційні послуги отримали 33,5 тис. безробітних осіб з інвалідністю. З метою підвищення конкурентоспроможності на ринку праці осіб з інвалідністю, професійне навчання за направленням центрів зайнятості у січні-вересні 2017 року проходили 3,4 тис. таких безробітних, що на 5% більше, ніж у відповідному періоді 2016 року.

Кількість осіб з інвалідністю, залучених до громадських та інших робіт тимчасового характеру, збільшилася на 3% та становила 4,2 тис. осіб.

Проаналізувавши сучасний стан рівня працевлаштування осіб з інвалідністю, нами зроблені висновки щодо негативної тенденції та проблем, що відбуваються на ринку праці для даної категорії людей, зокрема:

- люди здебільшого не готові адекватно сприймати у колективах співробітників, які чимось відрізняються від них;
- роботодавці не зацікавлені у забезпеченні робочими місцями людей з особливими потребами, адже це вимагає фінансових та часових витрат;
- служби соціального захисту направляючи людину з інвалідністю до потенційного роботодавця, не завжди

враховують їх комунікаційні особливості та специфіку роботи підприємства;

- українське законодавство змушує шляхом квотування роботодавців не лише брати на роботу інвалідів, а й вживати додаткових заходів безпеки праці, які відповідають специфічним особливостям цієї категорії співробітників. В окремих випадках організувати навчання та перекваліфікацію. Саме тому деякі підприємства вдаються до хитрощів, пропонуючи особливим працівникам не зовсім законні форми співробітництва. Одна з найрозповсюдженіших – оформлення трудових відносин на неповний робочий день з мінімальною оплатою. Натомість людина фактично не з'являється на робочому місці, лише отримує кошти.

Зрозуміло, що особи з інвалідністю будуть найкраще себе почувати вдома, тому така робота, що не потребує безпосередньої присутності співробітника на робочому місці: праця на фрілансі чи в інтернет-магазині є досить актуальною.

Сучасну рекламу практично не можна уявити без використання можливостей соціальних мереж. Вона, мабуть, і найбільш різноманітна по використовуваних підходам. Умовно їх можна розділити на дві групи: SMM (Social Media Marketing) і таргетовану рекламу, тобто використання соціальної мережі як майданчика для оголошень з націлюванням на певну групу потенційних клієнтів.

SMM-просування полягає в створенні сторінок брендів, спільнот, публікації різних матеріалів, участь у дискусіях та багато іншого. Цей вид діяльності ще можна

охарактеризувати як роботу з аудиторією з метою просування бренду, товарів або послуг.

Таргетована реклама являє собою оголошення, які показуються за заданими параметрами. Таргетинг включає безліч налаштувань, за допомогою яких можна дуже точно задавати цільову аудиторію. Аналіз показує, що даний спосіб відмінно підходить для нових тематик, тобто знайомства користувачів з брендами. Ціна може змінюватись відчутно, але в більшості випадків при грамотній настройці вона залишається на прийнятному рівні і цілком підходить для малого бізнесу.

Як для роботодавця, так і для виконавця, таргетована реклама є досить важливою, що дасть можливість закріпити реальні функціональні обов'язки за працівником.

На сьогоднішній день найбільш актуальні для реклами дві соціальні мережі: Facebook, твітер. Кожна з них має свої особливості, як в аудиторії, так і в механізмах підходу до самої реклами. Але все одно в будь-який з них максимальний ефект дають два по суті протилежних підходи: має сенс або голосно заявляти про себе, працюючи на межі спаму, або намагатися достукатися до дуже вузької аудиторії, тонко налаштовуючи таргетинг або виділяючи невеликі цільові групи.

У Фейсбуці та Твіттері зареєстровано близько 10 мільйонів українських екаунтів. У Фейсбуці кількість українських облікових записів перевищила 9 мільйонів [ЕР №4].

Основні заходи, які в першу чергу слід прийняти на державному рівні для підвищення ефективності соціально-економічної інтеграції осіб з інвалідністю до трудового та

суспільного життя, мають бути такі:

- роз'яснення серед роботодавців поняття «таргетованої реклами», наведення переваг залучення на роботу осіб з інвалідністю для роботи з таргетованою рекламою;
- використання гнучких форм організації праці (скорочений робочий день чи тиждень, гнучкий графік роботи тощо) та надомної праці для працевлаштування осіб з інвалідністю або створення умов на робочому місці відповідно до нозології;
- забезпечення доступності сфери інформації, комунікації та транспорту, включаючи електронні засоби інформації та комунікації, створення безперешкодного архітектурного середовища для людей з інвалідністю.

Отже, приєднавшись до Європейської соціальної хартії (переглянутої), Україна зобов'язалась активно сприяти зайнятості осіб з інвалідністю, їх професійній орієнтації і навчанню, створювати умови для використання їхньої праці у звичайному виробничому середовищі, а там, де це неможливо, створювати спеціальні робочі місця і підприємства (Ч. 1, п. 15; Сг. 9, 10, 15). Ратифікувавши 06.03.2003 р. Конвенцію про професійну реабілітацію та зайнятість осіб з інвалідністю №159, Україна взяла на себе зобов'язання щодо поширення професійної реабілітації на всі категорії осіб з інвалідністю.

Загальна кількість осіб з інвалідністю в Україні щорічно зростає. Так, у 2000 році кількість осіб з інвалідністю становила 2597,5 тис. осіб, а у 2016 році збільшилась на 5,8 тис. осіб та склала 2603,3 тис. осіб.

Незважаючи на систему квот щодо працевлаштування осіб з інвалідністю, показник зайнятості інвалідів в Україні становить 26,8%. Щорічно кількість працевлаштованих інвалідів, які не досягли пенсійного віку зменшується. У 2014 році цей показник становив 11799 осіб, а у 2016 році зменшився на 349 осіб та становив 11450 осіб. Постійними спеціалізованими підприємствами, що працевлаштовують осіб з інвалідністю є УТОС, УТОГ, ВОІ СОІУ, ВГО УСІ, інші ГОІ. Позитивним є збільшення кількості підприємств за останній рік, що отримали дозвіл на право користування пільгами з оподаткування. Негативним є зменшення середньооблікової чисельності працюючих осіб з інвалідністю.

Для покращення ситуації з працевлаштування осіб з інвалідністю, нами запропоновано роботодавцями використовувати таргетовану рекламу, тобто використання соціальної мережі як майданчика для оголошень з націлюванням на певну групу потенційних клієнтів. У Фейсбуці та Твіттері зареєстровано близько 10 мільйонів українських екаунтів, а це в свою чергу клієнти та споживачі, яким можна більш детально розрекламувати послуги та продукцію підприємств.

Обґрунтовано, що для більш дієвого використання таргетованої реклами, через Центри соціального захисту населення та центри зайнятості населення проводити роз’яснення серед роботодавців щодо визначення поняття «таргетованої реклами», наведення переваг залучення на роботу осіб з інвалідністю для роботи з таргетованою рекламою.

Козуб І.Г., *кандидат юридичних наук, доцент,*
доцент кафедри приватного права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Усі люди є рівними у своїй гідності та правах, що зумовлює створення таких умов, які б забезпечували гідне життя і вільний розвиток усіх громадян України. Так, кожна людина відповідно до ст. 43 Конституції має право на працю, яке належить до природних прав людини, існування якої без вказаного права фактично неможливе. Кодекс законів про працю наголошує, що право громадян України на працю, – тобто на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, – включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи, забезпечується державою. Забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від різних факторів й стану здоров'я, інвалідності, зокрема [ЕР №6].

Закон України «Про зайнятість населення» встановлює право будь-якої особи на захист від проявів дискримінації у сфері зайнятості. Така політика недискримінації на практиці часом не реалізується по ряду причин. Більше того, законодавчого прояву така політика отримала тільки із внесенням 19.12.2017 р. відповідних змін до

законодавства. В першу чергу це стосувалося зміни ставлення як самої держави, так і суспільства загалом до осіб з інвалідністю. Зокрема, термін «інвалід», який використовувався у законодавстві України для позначення осіб зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії з зовнішнім середовищем може призводити до обмеження їх життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації ними прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їм соціальний захист замінено на термін «особи з інвалідністю». Саме останній вказує, що це в першу чергу людина і не просто людина біологічно, а істота соціальна – особа. Зазначені зміни у законодавстві викликають тільки позитивну оцінку і вимагають практичного підкріплення зміни відношення до людей з інвалідністю, зокрема й активного їх залучення до трудової діяльності на підставі трудового договору.

Незважаючи на те, що в суспільстві та державі, серед роботодавців немає однозначних підходів до залучення вказаної категорії осіб до ринку праці, їх працевлаштування, все-таки ці питання останнім часом викликають все більший інтерес [ЕР №7]. Не тільки практики-юристи приділяють увагу піднятій тематиці дослідження, а й науковці активуються в аналізі теоретичних та правових аспектів, дискусійних моментів у даній сфері. Зокрема, такі дослідники як Н. Білова, Б.П. Капанадзе, І.Г. Козуб, В. Костюк торкалися прямо чи опосередковано у своїх наукових працях даної теми. Разом з тим розглядуване питання не тільки не втратило своєї актуальності, а навпаки остання зросла з огляду тільки на

те, що працевлаштування осіб з інвалідністю є викликом сьогодення, що зумовлено нестабільною економічною ситуацією в країні та ставленням роботодавців до останніх. Саме тому за останні кілька років до теми працевлаштування осіб із інвалідністю Верховна Рада України поверталась неодноразово. Наприклад, у 2015 році було розроблено законопроект №2299а «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності в частині працевлаштування людей з інвалідністю». Його автори закликали посилити контроль за нарахуванням і стягненням з роботодавців адміністративно-господарських санкцій і пені за невиконання нормативу робочих місць.

Ініціативою протилежного спрямування став проект закону №4578-2 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення працевлаштування інвалідів». Його автори, навпаки, пропонували зменшити відповідальність роботодавців за відсутність працівників, що мають інвалідність.

Ще однією недавньою законодавчою ініціативою щодо працевлаштування людей із інвалідністю, яка цілком стає на бік останніх, був проект закону №0931 «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо стимулювання роботи осіб із числа інвалідів» [ЕР №8].

Отже, питання працевлаштування осіб з інвалідністю наразі надзвичайно актуальне, що зумовлює мету даного дослідження – аналіз особливостей працевлаштування людей з інвалідністю, практичних проблем реалізації їх права на працю шляхом укладення трудового договору та

можливих способів їх вирішення.

За офіційними даними, в Україні загальна чисельність людей з інвалідністю (без урахування тимчасово окупованих територій Криму та м. Севастополя) становила 5,98% у загальній структурі постійного населення країни. За розрахунками ООН 10% від усього населення світу є особами з інвалідністю. Проте, ці розрахунки применшені, оскільки ще у 2011 році ВООЗ підрахувала, що таких людей значно більше – 15% від населення Землі. Але, для цивілізованих країн, які вже давно зрозуміли, що особи з інвалідністю, це не баласт, а цінний ресурс, вони не проблема.Таким особам достатньо лише допомогти із соціалізацією, наприклад, створивши для них належну інфраструктуру та спеціальні робочі місця і позитивні результати в сфері їх працевлаштування та інтегрування у суспільство загалом не змусять себе очікувати. Адже, як влучно зазначає В. Костюк в умовах професійної конкуренції такі особи зазвичай є більш мотивованими та відповідальнішими з погляду виконання службових обов'язків, менш вимогливими до умов праці, вони більш вмотивовані до професійного навчання [ЕР №7]. Тому невикористання такого трудового, професійного потенціалу та наполегливості й відповідальності є помилкою зі сторони роботодавців, що завдає шкоди як їм самим, так і особам з інвалідністю.

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення» [ЕР №9] особи з інвалідністю належать до категорії осіб, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, що полягають у встановленні визначеного Законом України «Про основи соціальної

захищеності осіб з інвалідністю» нормативу робочих місць [ЕР №10]. Так, відповідно до ст. 18 зазначеного Закону забезпечення прав осіб з інвалідністю на працевлаштування та оплачувану роботу, в тому числі з умовою про виконання роботи вдома, здійснюється шляхом їх безпосереднього звернення до підприємств, установ, організацій чи до державної служби зайнятості. Згідно ж ст. 19 для підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичних осіб, які використовують найману працю,установлюється норматив робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю у розмірі чотирьох відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, – у кількості одного робочого місця.

Саме тому роботодавці, у яких за основним місцем роботипрацює 8 і більше осіб,реєструються у відповідних відділеннях Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю за своїм місцезнаходженням і щороку подають цим відділенням звіт про зайнятість та працевлаштування осіб з інвалідністю(у разі неподання до Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю звіту про зайнятість та працевлаштування таких осіб несуть відповідальність у встановленому законом порядку).

Підприємства, установи, організації, у тому числі підприємства, організації громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичні особи, які використовують найману працю, самостійно розраховують кількість робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю відповідно до

нормативу, і забезпечують працевлаштування осіб з інвалідністю.

Виконанням нормативу робочих місць вважається працевлаштування осіб з інвалідністю, для яких це місце роботи є основним, тобто там, де зберігається трудова книжка такого працівника (не вважається основною робота на умовах сумісництва (суміщення) професій (посад)).

Працевлаштовуватись особи з інвалідністю можуть самостійно шляхом звернення безпосередньо до роботодавця або звернувшись по допомогу у пошуку підходящої роботи до центру зайнятості. Щоб стати на облік у центрі зайнятості, людина з інвалідністю має подати наступні документи:

1. Паспорт.
2. Трудову книжку (якщо людина вже працювала).
3. Документ про освіту.
4. Посвідчення людини з інвалідністю (пенсійне посвідчення, видане органами Пенсійного фонду України).
5. Довідку до акта огляду МСЕК та індивідуальну програму реабілітації (видається при отриманні групи інвалідності). Але якщо у довідці записано, що людина з інвалідністю непрацездатна, то центр зайнятості не може взяти її на облік.

Сприяння працевлаштуванню людей з інвалідністю відбувається з урахуванням висновків МСЕК (для повнолітніх людей з інвалідністю) та лікарсько-консультативних комісій лікувально-профілактичних закладів (для неповнолітніх). Так, МСЕК і ЛКК проводять експертизу професійної придатності осіб з інвалідністю, що здійснюється насамперед для професій

(спеціальностей), за якими вони працювали, навчалися, а також для професій (спеціальностей), здобуття яких можливе в майбутньому.

Вказується перелік професій і рівень кваліфікації, який збережений у тому чи іншому ступені професійної придатності. Обов'язково вказуються відомості про придатність до відповідної професії:

- у повному обсязі;
- з обмеженням обсягу виконуваних робіт та визначенням тривалості робочого дня.

Зазначається перелік професій, спеціальностей, що рекомендується до освоєння при професійному навчанні, перепідготовці.

Обов'язково надаються рекомендації щодо форми організації навчання:

- у загальноосвітньому навчальному закладі;
- у спеціально організованих умовах (спеціальна загальноосвітня школа, школа-інтернат, спеціальний клас (група у відповідному навчальному закладі);
- спеціальна навчальна програма, легкий режим навчання та інше.

МСЕК та ЛКК здійснюють докладний опис усіх чинників та елементів майбутньої трудової діяльності особи з інвалідністю, в якому обов'язково зазначаються протипоказання за станом здоров'я людини з інвалідністю до певних видів професійної діяльності, зазначені умови праці (важкість, напруженість, режим праці та відпочинку, форма організації праці, санітарно-гігієнічні чинники) тощо [ЕР №10].

Отже, висновок МСЕК чи ЛКК та індивідуальна

програма реабілітації людини з інвалідністю відіграють надзвичайну роль при їх працевлаштуванні, адже є обов'язковими до виконання роботодавцями.

Варто додати, що обов'язковою умовою дотримання роботодавцями квоти вважається працевлаштування таких громадян відповідно до вимог ч. 2 ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення», про що роботодавці інформують щороку центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, у встановленому нимпорядку.

Для роботодавців, які порушують встановлені нормативи для працевлаштування осіб з інвалідністю, запроваджуються адміністративно-господарські санкції:

1. Роботодавці, які використовують найману працю, де середньооблікова чисельність працюючих осіб з інвалідністю менша, ніж установлено нормативом, щороку сплачують відповідним відділенням Фонду соціального захисту інвалідів адміністративно-господарські санкції,сума яких визначається в розмірі середньої річної заробітної плати на відповідному підприємстві, установі, організації, в тому числі підприємстві, організації громадських організацій інвалідів, у фізичної особи, яка використовує найману працю, за кожне робоче місце, призначене для працевлаштування такої особи і не зайняте нею.

2. Для роботодавців, на яких працюєвід 8 до 15 осіб, розмір адміністративно-господарських санкцій за робоче місце, призначене для працевлаштування особи з інвалідністю і не зайняте нею, визначається

врозміріполовини середньої річної заробітної платина відповідному підприємстві, в установі, організації, в тому числі підприємстві, організації громадських організацій інвалідів, у фізичної особи, яка використовує найману працю (норма не поширюється на підприємства, установи та організації, що повністю утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів).

3. Сплату адміністративно-господарських санкцій і пені роботодавці здійснюють відповідно до закону за рахунок прибутку, який залишається в їх розпорядженні після сплати всіх податків і зборів (обов'язкових платежів).

4. Адміністративно-господарські санкції обчислюються та сплачуються роботодавцями самостійно в строк до 15 квітня року, наступного за роком,в якому відбулося порушення нормативу (порушення термінів сплати адміністративно-господарських санкцій тягне за собою нарахування пені, яка обчислюється виходячи зі 120 відсотків річних облікової ставки НБУ, що діяла на момент сплати, нарахованої на повну суму недоїмки за весь її строк) [ЕР №7].

Однак чимало роботодавців, за даними Доповіді Мінсоцполітики, просто ігнорують норму про працевлаштування людей із інвалідністю. Скажімо, у 2013 році державні інспектори з питань праці перевірили 9 тис. роботодавців. З'ясувалося, що 3,3 тис. з них не виконали нормативу робочих місць для працевлаштування людей із особливими потребами.

Аудит також визначив, що переважна більшість бюджетних установ в Україні ухиляються від виконання

нормативу робочих місць для працевлаштування людей із інвалідністю. Як можна припустити, це зумовлено саме тим, що бюджетні установи не зобов'язані сплачувати санкції за невиконання нормативу [ЕР №8].

Указані положення щодо адміністративно-господарських санкцій за невиконання нормативу робочих місць для осіб з інвалідністю не поширюється на підприємства, установи і організації, що повністю утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів.

Тим не менш чинне законодавство не тільки встановлює квоту і броню для працевлаштування людей з інвалідністю, а й зобов'язує роботодавців створювати безпечні і не шкідливі для здоров'я умови праці, вживати заходів до запобігання інвалідності та відновлення працездатності осіб з інвалідністю. У разі працевлаштування, особам з інвалідністю забезпечують розумне пристосування робочих місць (ст. 25 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні») [ЕР №11]. При цьому сам Закон не визначає критерію розумності у даному випадку, що спонукає до неоднозначного трактування вказаного положення на практиці. Якщо звернутися до міжнародних актів (про що й згадує сам Закон), то відповідно до Конвенції про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. «розумне пристосування означає внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і підхожих модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи невиправданого тягаря, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з

інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод». Отже, критерій розумності пристосування робочого місця враховує як потреби самої людини з інвалідністю, так й інтерес роботодавця в понесенні мінімальних й необхідних затрат. При цьому вказаний міжнародний документ використовує й поняття «універсальний дизайн», який означає «дизайн предметів, обстановок, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально можливою мірою придатними для використання для всіх людей без необхідності адаптації чи спеціального дизайну». Універсальний дизайн не виключає допоміжних пристроїв для конкретних груп осіб з інвалідністю, де це необхідно [ЕР №12]. Вказане положення є досить практично обґрунтованим з позиції роботодавця, який зацікавлений в незначних витратах на обладнання робочих місць, які б могли використовуватись усіма працівниками. Звісно, при цьому виконуючи вимоги ст. 12 Закону України «Про охорону праці», яка визначає, що підприємства, які використовують працю осіб з інвалідністю, зобов'язані створювати для них умови праці з урахуванням рекомендацій медико-соціальної експертної комісії та індивідуальних програм реабілітації, вживати додаткових заходів безпеки праці, які відповідають специфічним особливостям цієї категорії працівників.

Отже, роботодавці зобов'язані працевлаштовувати осіб з інвалідністю у межах квоти. З такими особами укладаються трудові договори. Відмова в укладенні трудового договору з мотивів інвалідності не допускається, за винятком випадків, коли за висновком медико-соціальної експертизи стан його здоров'я

перешкоджає виконанню професійних обов'язків, загрожує здоров'ю і безпеці праці інших осіб, або продовження трудової діяльності чи зміна її характеру та обсягу загрожує погіршенню здоров'я осіб з інвалідністю. Але вказане положення не виключає на практиці ситуації, коли зазначеним особам відмовляють у прийнятті на роботу саме з мотивів їх інвалідності, маскуючи це різними причинами. Про те КЗпП України регламентовано, що необґрунтована відмова у прийнятті на роботу забороняється (ст. 22). Відповідно до Конституції України будь-яке пряме або непряме обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг при укладенні, зміні та припиненні трудового договору залежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, роду і характеру занять, місця проживання не допускається.

Вимоги щодо віку, рівня освіти, стану здоров'я працівника можуть встановлюватись законодавством України. При цьому трудовим законодавством не регламентовано, у якій формі повинна бути надана відмова у прийнятті особи з інвалідністю на роботу. Вважаємо, що з метою забезпечення гарантій права на працю осіб з інвалідністю та охороною, захистом порушених прав, така відмова повинна бути письмовою.

Слід мати також на увазі, що при відмові у прийнятті на роботу, ненаданні роботи за спеціальністю особі з інвалідністю, направленій за розподілом після закінчення навчального закладу, або при недодержанні інших умов

трудового договору і законодавства про працю підприємство зобов'язане відшкодувати витрати на його проїзд до місця роботи і назад до місця, де вона проживає, а також витрати на проїзд супровідника (ст. 24 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю»).

Укладаючи трудовий договір з особою з інвалідністю роботодавець зобов'язаний визначити йому робоче місце. При цьому останнє може бути як звичайне, так і спеціальне. Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю у своїх листах від 29.02.2008 р. №1/6-51/06 і від 06.11.2008 р. №1/6-481/06 підтверджує наявність права у роботодавців працевлаштовувати осіб з інвалідністю, як на звичайні робочі місця, так і на спеціальні [ЕР №13; ЕР №14].

Отже, робочі місця для осіб з інвалідністю бувають двох видів – звичайні і спеціальні. Так, робоче місце людини з інвалідністю – це місце чи виробнича ділянка постійного або тимчасового знаходження особи у процесі виконання трудових обов'язків на підприємствах, в установах і організаціях. Тобто це звичайне робоче місце, яке нічим не відрізняється від робочого місця працівника, що не має особливих потреб і виконує роботу на аналогічній ділянці.

Щодо спеціального робочого місця особи з інвалідністю, то під ним прийнято розуміти окреме робоче місце або виробничу ділянку, що потребує додаткових заходів з організації праці особи з інвалідністю з урахуванням її індивідуальних потреб, обумовлених інвалідністю, шляхом пристосування основного та/або додаткового устаткування, технічного обладнання тощо.

Інакше кажучи, це робоче місце, що спеціально адаптоване за допомогою спеціального обладнання, пристроїв під потреби особи з інвалідністю [ЕР №15].

Під час створення спеціального робочого місця слід враховувати рекомендації МСЕК, професійні навики і знання, якими володіє працівник з інвалідністю, а також безперечно мають враховуватись «обмежені можливості» самої особи (певні анатомічні дефекти чи нозологічні форми захворювання). Крім того, слід відповідно до цих потреб вжити додаткових заходів безпеки праці, які відповідатимуть потребам працівника і слугуватимуть засобом попередження настання травм на виробництві тощо.

Відповідно, якщо МСЕК у своєму висновку вказав на потребу створення спеціального робочого місця, то таке повинно бути створене чи перероблене зі звичайного (за можливості). В інакшому випадку, працівник може виконувати роботу на звичайному робочому місці [ЕР №16].

Спеціальне робоче місце може створюватись як на виробництві, так і вдома у працівника, якщо він виконуватиме надомну роботу. В останньому випадку, необхідно, щоб особа із інвалідністю мала необхідні житлово-побутові умови. Обстежувати житлово-побутові умови має право представник підприємства, де особа з інвалідністю працює, представник профспілки, а також представники санітарного та пожежного нагляду. За фактом такого обстеження складається акт.

При цьому, з мотивів забезпечення охорони праці, роботодавець має надавати працівнику, що виконує

надомну роботу всі необхідні матеріали та обладнання, має забезпечувати їх ремонт, а також відшкодовувати витрати за комунальні послуги (наприклад, за спожиту в процесі виконання роботи електроенергію) або за використання обладнання, яке має працівник (шляхом виплати компенсації за його зношення) [ЕР №17].

Робочі місця, що знаходяться на підприємствах, де обладнання, сировинні матеріали, технологічний процес тощо можуть бути потенційно шкідливими та небезпечними для працівника з інвалідністю, і цим самим можуть впливати на його здоров'я як тепер, так і в майбутньому, проходять відповідну атестацію за умовами праці на загальних підставах у відповідності із Порядком проведення атестації робочих місць за умовами праці, що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 року №442. Як бачимо, спеціальної атестації робочих місць для людей з інвалідністю законодавством не передбачено.

Отже, основною метою атестації робочих місць є утвердження і дотримання прав працівника з інвалідністю на:

- здорові та безпечні умови праці;
- пільгове пенсійне забезпечення;
- пільги та компенсації за роботу в несприятливих умовах.

За результатами атестації робочих місць, робоче місце може бути віднесене до однієї із категорій за видами умов праці, а саме:

1. Робоче місце з особливо шкідливими та особливо

важкими умовами (Список №1).

2. Робоче місце зі шкідливими та важкими умовами (Список №2).

Така атестація проводиться атестаційною комісією, склад і повноваження якої визначає керівник підприємства у наказі. Тобто, комісія створюється із працівників підприємства, де проводитиметься атестація без залучення будь-яких сторонніх осіб (з боку МСЕК, Фонду соціального захисту інвалідів тощо). Атестація проводиться у строки, які зазначені у колективному договорі, але не рідше, ніж один раз на 5 років [ЕР №18].

На практиці, роботодавці не зацікавлені у тому, щоб створювати спеціальні робочі місця. Подібне можна пояснити тим, що спеціальне робоче місце, яке було пристосоване відповідно до висновку МСЕК і потреб однієї особи із інвалідністю, яка в подальшому з різних причин не продовжуватиме працювати на підприємстві може бути несумісним із новими рекомендаціями МСЕК чи потребами іншої особи з інвалідністю, яка буде залучатись до роботи на підприємстві. Вслід за цим, пріоритетним напрямком у охороні праці осіб зі зниженою працездатністю буде створення універсальних робочих місць, що максимально будуть підходити особам з інвалідністю. У разі неможливості такого пристосування, необхідно розробити такі вимоги до робочих місць так, щоб у майбутньому вони потребували найменших змін у їх конструкцію, а відтак, і менші капіталовкладення на такі зміни з боку підприємства.

Ватро відзначити, що при укладенні трудового договору з працівником з інвалідністю необхідно звернути

увагу на наявність додаткових гарантій захисту їх трудових, зокрема:

- при прийнятті на роботу осіб з інвалідністю, які направлені відповідно до рекомендації МСЕК, випробувальний строк не встановлюється (ст. 26 КЗпП);
- строковий трудовий договір підлягає достроковому розірванню на вимогу працівника в разі його хвороби або інвалідності, які перешкоджають виконанню роботи за договором (ст. 39 КЗпП);
- робота осіб з інвалідністю у нічний час, а також залучення вказаних працівників до надурочних робіт допускається лише за їх згодою і за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям (статті 55, 63, 172 КЗпП);
- особам з інвалідністю I і II груп надається щорічна основна відпустка тривалістю 30 календарних днів, а особам з інвалідністю III групи – 26 календарних днів (ст. 6 Закону України «Про відпустки» від 15 листопада 1996 р.);
- працівник з інвалідністю має право одержати у перший рік роботи на підприємстві щорічну відпустку повної тривалості у зручний для нього час до закінчення шестимісячного терміну безперервної роботи (ст. 10 Закону про відпустки);
- за бажанням, особи з інвалідністю I і II груп можуть узяти додаткову відпустку без збереження заробітної плати тривалістю до 60 календарних днів, а особи з інвалідністю III групи – до 30 календарних днів (ст. 25 Закону про відпустки);

• роботодавець зобов'язаний на прохання працівника з інвалідністю або за вимогами його індивідуальної програми реабілітації, встановити йому неповний робочий день або неповний робочий тиждень та створити пільгові умови праці (ст. 172 КЗпП) [ЕР №19].

У випадку скорочення чисельності або штату працівників особам з інвалідністю внаслідок війни та працівникам, які отримали трудове каліцтво або професійне захворювання надається переважне право залишитися на роботі при рівній продуктивності й кваліфікації (ст. 42 КЗпП України):

• на підставі медичного висновку роботодавець зобов'язаний перевести працівника з інвалідністю на легшу роботу тимчасово або без обмеження строком. При переведенні за станом здоров'я на легшу нижчеоплачувану роботу за працівниками зберігається попередній середній заробіток протягом двох тижнів з дня переведення, а у випадках, передбачених законодавством України, попередній середній заробіток зберігається на весь час виконання нижчеоплачуваної роботи або надається матеріальне забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням (ст. 170 КЗпП України);

• скорочений робочий час тривалістю 6 годин на добу (36 годин на тиждень) установленодля осіб з інвалідністю I та II груп, які працюють на підприємствах, у цехах і на дільницях, що призначені для використання праці цих осіб, якщо вони не користуються правом на одержання більш високих пільг (п. 6 постанови Ради Міністрів СРСР «Про

заходи щодо подальшого удосконалення використання праці пенсіонерів та інвалідів у народному господарстві і пов'язані з цим додаткові пільги» від 14.09.1973 р., №674).

При цьому, на жаль, трудове законодавство не визначає обов'язкової письмової форми згоди працівника з інвалідністю на роботу в нічний час або щодо його залучення до надурочних робіт, що на наш погляд є прогалиною. Тому зазначене положення потрібно передбачити у законодавстві, що зумовить належну правову охорону трудових прав як роботодавців, так і людей з інвалідністю.

Отже, на міжнародному рівні закріплено, що особи з інвалідністю мають права нарівні з іншими. Такий же підхід застосовує і наш законодавець. Проте особливості даних людей диктують необхідність створення додаткових умов з метою «зрівнювання» їх можливостей реалізації права на працю шляхом укладення трудового договору. Останнє зумовлює необхідність надання додаткових гарантій їх зайнятості та працевлаштування, що полягають у визначенні нормативу робочих місць для вказаної категорії працівників. За незаповнення вказаного нормативу, роботодавець несе відповідальність у вигляді адміністративно-господарських санкцій.

При працевлаштуванні людей з інвалідністю повинні враховуватись не тільки професійні характеристики майбутнього працівника, його стан здоров'я, а й висновки МСЕК та індивідуальні програми реабілітації, які для роботодавця є обов'язковими для виконання, а також сам інтерес вказаних осіб.

Відмова у прийнятті на роботу з мотивів інвалідності

заборонена. При цьому форму відмови роботодавця у таких випадках потрібно на законодавчому рівні визначити як письмову, що полегшить захист порушеного права людини з інвалідністю.

Працевлаштовувати зазначених осіб залежно від їх міри втрати здоров'я та висновків МСЕК, індивідуальної програми реабілітації можна як на звичайні робочі місця, так і на спеціальні. При цьому при залученні людини з інвалідності до роботи на звичайному робочому місці у випадку необхідності його пристосування необхідно керуватися критерієм розумності, який закликає до врахування інтересів не тільки вказаної категорії працівників у збереженні їх здоров'я, а й роботодавців – у понесенні мінімальних фінансових затрат.

З метою охорони та захисту трудових прав осіб з інвалідністю необхідно на законодавчому рівні закріпити обов'язкову письмову форму відмови роботодавця у прийнятті на роботу людини з інвалідністю з мотивів її інвалідності та письмові форми згоди працівника з інвалідністю на роботу у нічний час та на залучення до надурочних робіт.

РОЗДІЛ ІІ. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Давиденко В.В., *доктор політичних наук,*
доцент, заслужений працівник
соціальної сфери України, професор
Вінницького інституту Університету «Україна»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНКЛЮЗІЇ ЯК ЧИННИКА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У дослідженні проведено аналіз перспектив становлення України як соціальної держави у порівнянні з досвідом країн-членів Євросоюзу. Зроблено обґрунтування лідируючої ролі соціального діалогу, інститутів державної влади та громадянського суспільства в забезпеченні добробуту громадян. Сформульовано комплекс взаємопов'язаних соціальних і економічних важелів, спрямованих на розвиток соціальної держави.

Підвищення рівня життя громадян України відноситься до сфери, в якій концентрується конфліктогенна ситуація. Занепад виробництва, стрімке зростання безробіття і вимушеної трудової еміграції, поглиблення диференціації громадян за рівнем доходів призвели до того, що більшість населення опинилася за межею бідності. За таких умов продовжує зростати соціальна напруженість. Держава не в змозі забезпечити ефективне управління процесами соціально-економічної

трансформації. Існуючі соціальні механізми не можуть вирішити суперечності суспільства, яке трансформується. Відтак в умовах нестабільності, невизначеності соціальних перспектив необхідні нові концептуальні підходи до управління політичними процесами, підтримка лідерських ініціатив сторін соціального діалогу, здатних до запровадження нових управлінських механізмів.

Для більшості авторитетних дослідників є безсумнівним, що соціальна держава як інститут спрямованої соціальної допомоги виникає у другій половині XIX ст., відтак й існує розлога традиція різноманітних вимірів феномена соціальної держави. Незважаючи на певні теоретичні здобутки, мусимо зауважити, що серед вітчизняних напрацювань майже не досліджено європейський контекст співіснування різних моделей соціальної держави з інститутом громадянського суспільства, на тлі якого розвивається сучасна соціальна історія. Можемо виділити лише розвідки вітчизняних науковців, зокрема, О. Скрипника, А. Карася, О. Сіленка, Я. Паська, О.Шинкаренка та ін.

Мета дослідження полягає у визначенні лідируючої ролі, в розкритті особливостей реалізації можливостей соціального діалогу в становленні і розвитку соціальної держави.

Становлення в Україні демократичної, соціальної, правової держави під впливом гуманістичних традицій і цінностей європейського співтовариства спрямоване на розвиток вітчизняного громадянського суспільства. Однією з характерних ознак такого суспільства де-далі більше стає інклюзія – теорія, політика і практика здобуття

освіти дітьми з різними порушеннями фізичного, психічного та інтелектуального розвитку в умовах загальноосвітнього навчального закладу разом зі здоровими ровесниками.

Все це в повній мірі відповідає уявленням коли під громадянським суспільством розуміється спільність вільних, рівноправних індивідів, кожному з яких держава забезпечує однакові юридичні можливості у різних сферах життєдіяльності. Вперше ґрунтовно дослідив сутність такого інституту у своїй «Філософії права» Г.В.Ф. Гегель. Саме індивід, конкретна особа незалежно від стану здоров'я та інших чинників є, на його думку, одним з принципів громадянського суспільства. Але індивід може себе зробити діючим і задовільнити себе лише через відношення до іншого індивіда, іншої конкретної особи: «У громадянському суспільстві кожний собі мета, а решта для нього ніщо. Однак без відносин з іншими він не може досягти всіх своїх цілей: тому ці інші – це засіб для досягнення певної мети. Однак певна мета через відносини з іншими здобуває форму загального й задовольняє себе, співвдовольняючи водночас благополуччя іншого. Якщо особливість прив'язана до умови загальності, то ціле стає основою поєднання, де вивільняються всі окремості, всі пристрої, всі випадковості народження й щастя... Особливість, обмежена загальністю, – єдине мірило того, як кожна особливість сприяє своєму благополуччю» [Гегель, 2000, с. 169].

Німецький мислитель, характеризуючи зміст громадянського суспільства, виокремлював: а) визначення потреб індивідів та головний шлях їх задоволення –

задоволення потреб інших індивідів шляхом праці; б) збереження в суспільстві свободи; в) запобігання «окремостям» та «випадковостям», які існують в суспільстві, тобто належна увага до кожної особи та її інтересів шляхом «забезпечення особливого інтересу як спільного...» [Гегель, 2000, с. 174]. Під останньою з названих рис громадянського суспільства, а саме – під існуючими в кожному суспільстві «окремостями» та «випадкованостями», можна розглядати, на нашу думку, окрім іншого, і категорію осіб з відхиленнями у розвитку здоров'я, тобто осіб з особливими потребами, а одним з головних шляхом реалізації, забезпечення їх «особливого інтересу як спільного» – інклюзію.

На Заході інклюзія як теорія, практика і політика держави та суспільства відносно такої категорії співгромадян як особи з особливими потребами вже понад третини століття є предметом дослідження широкого кола педагогів, юристів, соціальних та практичних психологів, фахівців інших галузей гуманітарної науки (Байер А., Браун Дж., Валео А., ван Тасселл-Васка Дж., Герньєр М., Гілл Г., Ейнскоу М., Коул С., Лорман Т., Морісон Е., Рамірес К., Рікарад Л., Тайп Р.-А., Шоу Р. та ін.).

В Україні це поняття почало вивчатись лише в останнє десятиліття (Бондар В., Давиденко Г., Деркач О., Ерніязова В., Канішевська Л., Комісарова О., Кузава І., Куненко Л., Ханзерук Л., Фомічова Л., Шевцов А., Шеремет М. та ін.), але практичні заходи, пов'язані з його втіленням, здійснюються досить активно, хоча, поки що і недостатньо повсюдно. Прискоренню втілення інклюзії в освітню систему України значно сприятиме, на мій погляд,

рішучий вибір народом України та державою європейського вектору подальшого розвитку, а отже – і посилення впливу міжнародно-правових норм на законодавство України, в т. ч. в галузі освіти, зокрема – щодо розвитку інклюзії.

Гегель, проголошуючи людину, її права та свободи головною цінністю, вважав, що основними принципами громадянського суспільства є: 1) приватна власність як матеріальна основа особистої свободи; 2) безпосередня особиста свобода, забезпечена державно-правовим захистом; 3) визнання прав та обов'язків особи, її інтересів і саму особу такими, статус яких носить публічний характер завдяки єдності та обов'язковості для держави їх інтересів; 4) загальна обізнаність індивідів у суспільних та державних справах; 5) значна роль та розвиток громадянської думки; 6) повсюдне втілення в діяльності держави принципу справедливості; 7) особлива роль правосуддя як надійного захисника інтересів індивіда та суспільства; 8) розвинена правова система, яка забезпечує ефективне регулювання суспільних відносин; 9) становлення та вдосконалення різноманітних видів корпоративних об'єднань (політичних, економічних, культурних тощо).

Час засвідчив, що сформульовані Гегелем принципи громадянського суспільства відображають не лише ідеологію західно-європейської буржуазії початку XIX ст., а й загально-гуманістичні начала в сфері захисту прав людини, на яких функціонують передові держави сучасності, закріплюючи їх у міжнародно-правових актах. Базовими з цих документів є Міжнародна хартія прав

людини, Європейська конвенція з прав людини і основних свобод 1950 р. та Європейська соціальна Хартія (переглянута) 1996 р.

Міжнародна хартія прав людини включає Загальну декларацію прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (обидва прийняті Генеральною Асамблеєю ООН у 1966 р. а набрали чинності – у 1976 р.), Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права №1 (1976 р.), Факультативний протокол до Міжнародного пакту про права людини №2 (1989 р.). Норми вказаних документів докорінним чином змінили правосуб'єктність людини, перетворивши її не лише на суб'єкта національного права, а й на суб'єкта міжнародного права. Вони зобов'язують держави, які їх підписали, досягати нових стандартів в галузі захисту прав кожної людини.

Основою формування системи міжнародно-правових актів в галузі захисту прав людини стали норми Загальної декларації прав людини ООН.

1948 р. Під декларацією у міжнародному праві розуміється юридичний акт, який приймають суб'єкти міжнародного права з метою інформування світового співтовариства про важливий факт і/або позицію з певного питання. Метою цієї Декларації було проголошення того, що ідеал вільної людської особистості, яка користується громадянською та політичною свободою та свободою від страху та нужденності, може бути втілений лише після створення таких умов, за яких кожна особа може користуватися своїми правами.

Генеральна Асамблея ООН уже в Преамбулі цього документу зазначила, що «проголошує цю Загальну декларацію прав людини як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню, шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх». Тобто міжнародна спільнота проголосила саме освіту однією з найважливіших умов та, одночасно, головним шляхом досягнення ідеалу вільної людської особистості. Саме тому у ст. 26 Загальної декларації визначено, що «кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод» [ЕР №20]. Ці норми є міжнародно-правовою основою політики та практики інклюзії як системи освітніх послуг, що передбачає навчання дітей з різними рівнями фізичного та психічного здоров'я в одному навчальному закладі.

На розвиток положень Загальної декларації прав людини ГА ООН прийняла Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. У ст. 5 кожного з цих документів визначені гарантії від порушення чи необґрунтованого обмеження прав чи основних свобод людини, а також від невірного тлумачення будь-якої норми Пакту з метою виправдання порушення будь-якого права чи свободи.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права у ст. 13 визначає, що «держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на освіту. Вони погоджуються, що освіта повинна спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод. … Освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі...» [ЕР №21]. Цією нормою держави-учасниці Пакту визнали, що: а) освіта є правом кожної особи незалежно від будь-яких ознак, а значить, – і від рівня фізичного та психічного розвитку здоров'я; б) головна спрямованість освіти – повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності незалежно від будь-яких чинників, в т. ч. і стану здоров'я; в) основне завдання освіти – зміцнення поваги до прав людини і основних свобод; г) освіта є основним засобом, який дає можливість кожному стати корисним членом вільного суспільства; д) освіта виступає інструментом розвитку взаєморозуміння, терпимості та дружби як рис, притаманних не лише окремим сім'ям чи суспільства, а й загалом сучасному світовому соціуму.

На теренах нашого континенту норми Загальної декларації прав людини найшли відображення та розвиток у змісті Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), підписаній 4 липня 1950 р. у Римі представниками Бельгії, Великобританії, Данії, Ірландії, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Франції та Швеції. Ця Конвенція є найважливішим

міжнародно-правовим документом на теренах Європи в галузі захисту прав людини. Вона встановлює невід'ємні права і свободи людини та зобов'язує держави гарантувати ці права кожному хто знаходиться під юрисдикцією держави – члена Ради Європи. Обов'язок кожної держави полягає в тому, щоб закріпити перераховані в Конвенції права у внутрішньому законодавстві та на національному рівні створити ефективну систему захисту прав людини та основних свобод.

ЄКПЛ побудована на принципах верховенства права і закону, свободи особи і політичного плюралізму. Вона забороняє будь-які види та форми дискримінації, в т. ч. в залежності від стану та різних порушень психічного та фізичного здоров'я особи.

Перевагою створеної на основі ЄКПЛ системи є те, що вона постійно розвивається і збагачується шляхом прийняття Додаткових Протоколів, які розширюють коло прав та свобод, гарантованих нею. В цих Протоколах закріплено, серед інших, і право кожної особи незалежно від будь-яких чинників на освіту. Важко не погодитись з думкою Генерального секретаря Ради Європи у 1984-1989 р.р. Марселіно Орейя про те, що ця Конвенція «увела в європейський контекст 18 принципів, проголошених Усесвітньою Декларацією, та перетворила їх на зобов'язання юридичного характеру. Тим самим Європа отримала таку міжнародну систему колективного захисту людських прав, що не мала прецедентів» [Головатий, 2016].

Іншою відмінною рисою цієї Конвенції є створена на її основі система міжнародних контрольних інституцій, до

яких сьогодні належать Європейський суд з прав людини та Комітет Міністрів Ради Європи.

5. Україна, заявивши у липні 1992 р. про всій намір приєднатись до Ради Європи, показала, що готова прийняти такі її основні умови, як принцип верховенства права та принцип забезпечення прав та основних свобод кожної особи, що перебуває під її юрисдикцією. Виконавши низку висунутих Радою Європи зобов'язань, 9 листопада 1995 р. вона була прийнята до цієї європейської інституції. В цей же день Україна підписала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та низку Протоколів до неї. І хоча цей міжнародно-правовий документ перетворився на невід'ємний елемент законодавства України лише після 17 липня 1997 р., тобто з моменту його ратифікації Верховною Радою України, його зміст значно вплинув на формулювання основних норм Конституції України, особливо – норм, які визначають права та свободи людини, в т. ч. право на освіту. Саме такий висновок зробили співдоповідачі Моніторингового комітету Парламентської Асамблеї Ради Європи у звіті «Функціонування демократичних інституцій в Україні», посилаючись на тезу Венеційської Комісії про те, що «чинна Конституція є всеосяжною по захисту основних прав і свобод та демонструє готовність України захищати в повному обсязі права, гарантовані ЄКПЛ» [ЕР №22]. Європейську Конвенцію з прав людини доповнює системою основних соціальних прав підписана в Турині в жовтні 1961 р. Європейська соціальна хартія, яка набрала чинності в лютому 1965 р. Згодом, у травні 1996 р. вона була

переглянута. Нині Європейська соціальна хартія (переглянута) містить низку трудових та соціальних прав, серед яких також і право на безпечні та здорові умови праці, право на соціальне забезпечення. Вона також гарантує права, пов'язані із захистом таких груп населення як діти, підлітки та особи з інвалідністю. Саме ця Хартія визначає, що особи з інвалідністю мають право на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства. З метою забезпечення особам з інвалідністю, незалежно від їхнього віку та характеру і походження їхньої інвалідності, ефективного здійснення права на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства держави, які приєднались до Хартії, зобов'язуються, зокрема: вжити необхідних заходів для забезпечення особам з інвалідністю орієнтування, освіти та професійної підготовки, коли це можливо, у межах загальних програм або, коли це видається неможливим, у державних або приватних спеціалізованих закладах [ЕР №23].

Ця Хартія включила нові категорії прав, серед яких – розширення принципу дискримінаційного підходу, посилення права дітей та молоді на соціальний, юридичний та економічний захист тощо. Постійне збагачення цього міжнародно-правового документа новими соціальними та економічними правами відображає позитивний підхід світового співтовариства до цієї категорії прав. З метою забезпечення та реалізації означених у Хартії прав створена система міжнародних контрольних органів, яка діє на основі доповідей держав-учасниць. Хартія стала важливим джерелом

вдосконалення, посилення соціальної спрямованості національного законодавства різних держав, в т. ч. і України, яка ратифікувала її в 2006 р.

Особливу роль у становленні інклюзії як теорії і практики освіти осіб з особливими потребами відіграла Конвенція ООН «Про права дитини» 1989 р.. Відповідно до її змісту, держави-учасниці визнають, що неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства. Ці держави визнають право дитини на освіту та погоджуються щодо того, що освіта дитини має бути спрямована на: 1) розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі; 2) виховання поваги до прав людини та основних свобод, а також принципів, проголошених у Статуті ООН; 3) виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій дитина проживає, країни її походження та до цивілізацій, відмінних від її власної; 4) підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами тощо.

З метою розгляду прогресу, досягнутого державами-учасницями щодо виконання зобов’язань, взятих згідно з цією Конвенцією, було засновано Комітет по правах дитини, який складається з вісімнадцяти експертів, що відзначаються високими моральними якостями та визнаною компетентністю в галузі, охоплюваній цією

Конвенцією. Членів Комітету обирають держави-учасниці з числа своїх громадян.

6. Держави-учасниці зобов'язані подавати Комітету через Генерального секретаря ООН доповіді про вжиті ними заходи щодо закріплення визнаних у Конвенції прав та прогрес, досягнутий у здійсненні цих прав: а) протягом двох років після набуття чинності цією Конвенцією для відповідної держави-учасниці; б) надалі – кожні п'ять років. У доповідях, які подаються відповідно до цієї статті, зазначаються фактори і труднощі, якщо такі є, що впливають на ступінь виконання зобов'язань за цією Конвенцією. Доповіді містять також достатню інформацію, з тим щоб забезпечити Комітету повне розуміння дії Конвенції у цій країні [ЕР №24].

Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини у 1991 р. та імплементувала її норми у Конституцію та Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту» та ін.

Значний внесок у становлення інклюзії у світі загалом та в Україні – зокрема, міжнародне співтовариство зробило, прийнявши на Всесвітній конференції з освіти осіб з особливими потребами Саламанської декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими потребами (10 червня 1994 р.). Цей документ проголосив, що кожна дитина має основне право на освіту і повинна мати можливість отримувати і підтримувати достатній рівень знань. Для цього державам необхідно розробляти системи освіти і виконувати освітні програми таким чином, щоб приймати до уваги широке різноманіття особливостей і потреб кожної дитини.

7. Ця Декларація наголошує на тому, що особи, які мають особливі потреби в галузі освіти, повинні мати доступ до навчання у звичайних школах, які мають створити їм умови на основі педагогічних методів, орієнтованих в першу чергу на дітей з метою задоволення цих потреб. У ній підкреслено, що саме звичайні школи з інклюзивною орієнтацією є найбільш ефективним засобом боротьби з дискримінаційними поглядами та створення сприятливої атмосфери у громадах, побудови інклюзивного суспільства та забезпечення освіти для всіх. Більш того, саме такі школи забезпечують реальну освіту для більшості дітей, а також підвищують ефективність та рентабельність системи освіти [ЕР №25].

Наступним важливим кроком світового співтовариства на шляху становлення інклюзії можна вважати прийняття Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (далі – Конвенція) та Факультативного протоколу до неї від 13.12.2006 р. Базовими принципами цих міжнародно-правових актів є: а) недискримінація; б) повага до особливостей осіб з інвалідністю; в) прийняття осіб з інвалідністю як компонента людської різноманітності та невід'ємної частини суспільства та повага до здібностей дітей з інвалідністю, що розвиваються, і повага до права дітей з інвалідністю зберігати свою індивідуальність. Так, у ст. 7 Конвенції встановлено, що держави-учасниці вживають усіх необхідних заходів для забезпечення повного здійснення дітьми з інвалідністю всіх прав людини й основоположних свобод нарівні з іншими дітьми.

Відповідно до ст. 24 Конвенції, держави-учасниці

визнають право осіб з інвалідністю на освіту. Для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей ці держави забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя. При цьому вони прагнуть: а) до повного розвитку людського потенціалу, а також почуття достоїнства та самоповаги та до посилення поваги до прав людини, основоположних свобод і людської багатоманітності; б) до розвитку особистості, талантів і творчості осіб з інвалідністю, а також їхніх розумових і фізичних здібностей у найповнішому обсязі; в) до надання особам з інвалідністю можливості брати ефективну участь у житті вільного суспільства.

Для реалізації зазначеного права держави мають виконати низку вимог. По-перше, вони повинні забезпечити, щоб особи з інвалідністю не виключалися через інвалідність із системи загальної освіти, а діти з інвалідністю – із системи безплатної та обов'язкової початкової або середньої освіти. По-друге, держави-учасниці зобов'язані створити умови, за яких особи з інвалідністю мають нарівні з іншими доступ до інклюзивної, якісної та безплатної початкової й середньої освіти в місцях свого проживання. По-третє, вони мають забезпечити для осіб з інвалідністю розумне пристосування, що враховує індивідуальні потреби. По-четверте, держави, які підписали Конвенцію, повинні створити умови, щоб особи з інвалідністю отримували всередині системи загальної освіти необхідну підтримку для полегшення їхнього ефективного навчання. По-п'яте, вони зобов'язані забезпечити, щоб в умовах, які

максимально сприяють засвоєнню знань і соціальному розвиткові, відповідно до мети повного охоплення, вживались ефективні заходи з організації індивідуалізованої підтримки.

Крім того, відповідно цієї статті Конвенції, держави-учасниці надають особам з інвалідністю можливість засвоювати життєві та соціалізаційні навички, щоб полегшити їхню повну й рівну участь в процесі освіти і як членів місцевої спільноти. Вони мають вживати у цьому напрямі належних заходів, до яких належать: а) сприяння засвоєнню абетки Брайля, альтернативних шрифтів, підсилювальних та альтернативних методів, способів і форматів спілкування, а також навичок орієнтації та мобільності й сприяння підтримці з боку однолітків і наставництву; б) сприяння засвоєнню жестової мови та заохоченню мовної самобутності глухих; в) забезпечення здійснення навчання осіб, зокрема дітей, які є сліпими, глухими чи сліпоглухими, з допомогою найбільш підхожих для особи з інвалідністю мов, методів і способів спілкування і в обстановці, яка максимально сприяє засвоєнню знань і соціальному розвиткові.

8. Держави-учасниці забезпечують, щоб особи з інвалідністю могли мати доступ до загальної вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і навчання протягом усього життя без дискримінації та нарівні з іншими. Із цією метою держави-учасниці забезпечують, щоб для осіб з інвалідністю забезпечувалося розумне пристосування [ЕР №26].

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю ратифіковано Законом України від 16.12.2009 р. У серпні

2015 року на засіданні Комітету ООН з прав осіб з інвалідністю (далі – Комітет) була заслухана перша доповідь України про виконання вимог Конвенції. За підсумками доповіді Комітет прийняв заключні зауваження до доповіді.

Пунктом 6 рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях, Комітет закликав державу-учасницю видалити посилання на «інвалідів» або «осіб з обмеженими можливостями» з усіх законодавчих та програмних документів, у тому числі з українського перекладу Конвенції, та використати термінологію, що відповідає Конвенції, а саме – «особи з інвалідністю».

На виконання цих рекомендацій Верховною Радою України було прийнято поданий Урядом Закон України, яким внесено зміни до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів та Факультативного протоколу до неї», зокрема, слова «інвалід» і «інваліди» у всіх відмінках замінено словами «особа з інвалідністю» та «особи з інвалідністю» у всіх відмінках. Кабінет Міністрів України, діючи в цьому ж напрямку, 11.10.2016 р. схвалив план організації підготовки проектів актів, необхідних для забезпечення реалізації Закону України «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів та Факультативного протоколу до неї».

Вимоги Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю знайшли широке відображення у нових редакціях Законів України «Про вишу освіту» та «Про освіту» відповідно від 01.07.2014 р. та від 05.09.2017 р. Так, у ст. 20 останнього вперше на законодавчому рівні визначено, що заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні

групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами. У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків така група або клас утворюється в обов'язковому порядку. Заклади освіти зі спеціальними та інклюзивними групами і класами створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей. При цьому особи з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями забезпечуються у закладах освіти допоміжними засобами для навчання.

Наступним важливим кроком України на шляху до європейського простору, що значно впливає на становлення в Україні інклюзії як чинника формування громадянського суспільства стала Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода), яка ратифікована у вересні 2014 р. Сторони цієї Угоди, відповідно до ст. 374, докладають зусиль для досягнення прогресу в набутті наукових та технологічних знань, важливих для забезпечення сталого економічного розвитку, шляхом розвитку дослідних потужностей та людського потенціалу. Іншими словами, саме розвиток людського потенціалу, до складу якого входять і особи з особливими потребами, поряд з розвитком дослідницьких інституцій, оцінюються Україною та ЄС головним шляхом забезпечення сталого економічного розвитку.

Особливої уваги, з огляду на предмет нашого

дослідження, заслуговує зміст Глави 23 Угоди, яка врегульовує відносини між сторонами в галузі освіти, навчання та молоді. Вона встановлює, що України та ЄС сприяють розвитку співробітництва в галузі освіти, навчання та молодіжної політики з метою покращення взаєморозуміння, активізації міжкультурного діалогу та посилення знань щодо відповідних культур.

В Угоді зроблено акцент на співробітництві між Україною та ЄС в галузі вищої освіти. Це співробітництво сторони зобов'язуються активізувати, зокрема, з метою: 1) реформування та модернізації систем вищої освіти; 2) сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається в рамках Болонського процесу; 3) підвищення якості та важливості вищої освіти; 4) спрощення доступу до отримання вищої освіти.

Сторони Угоди також домовилися заохочувати поглиблення співробітництва та обмін досвідом в галузі молодіжної політики та неформальної освіти для молоді. Це співробітництво має бути спрямовано на: а) сприяння інтеграції молоді в суспільство загалом, заохочуючи її активну громадську позицію та ініціативність; б) сприяння молоді в отриманні знань, навичок та професійних умінь поза освітньою системою, зокрема волонтерство, та визнання цінності такого досвіду [ЗУ від 16.09.2014 №1678-VII].

Активне та широке втілення окреслених заходів безпосередньо впливатиме на світоглядні позиції громадян України, в т. ч. на широке розповсюдження у навчальних закладах України інклюзивних відносин як важливого чинника становлення громадянського суспільства.

Вивчення такого впливу має стати предметом наступних досліджень.

Євась Т.В., *старший викладач*
кафедри економіки та менеджменту
Вінницького інституту Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗАКЛАДУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Сучасні соціально-економічні перетворення в Україні, демократизація та гуманізація суспільства, розвиток національної системи освіти та її орієнтація на інклюзію, обумовлюють вдосконалення організації та управління навчальними закладами, що повинні підтримувати інклюзивну культуру, реалізовувати інклюзивну політику та практику. Отже, якісний освітній менеджмент є основою функціонування і розвитку закладу інклюзивної освіти [Євась, 2018, с. 142].

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами.

Можна прослідкувати еволюцію моделей відношення до дітей із певними (в тому числі й освітніми) потребами:

1. Медична модель (сегрегація) – початок XX століття – середина 60 років XX століття. Ця модель припускає, що людина з проблемами розвитку – хвора людина, яка потребує довготривалого догляду й лікування,

що найкращим чином може здійснюватись у спеціальних закладах.

2. Модель нормалізації (інтеграція) – ХХ століття середина 60-х років – середина 80-х років. Ця модель у період 60-х років визначала політику в ставленні до дітей з особливостями психофізичного розвитку. У цей період стає нормою процес інтеграції дітей з особливостями розвитку в середовище звичайних однолітків. Інтеграція в цьому контексті розглядається як процес асиміляції, що вимагає від людини прийняття норм, характерних для домінуючої культури. Людина має бути «готовою» до прийняття в суспільство. В основі поняття «нормалізації» лежать наступні положення: дитина з особливостями розвитку – людина, яка розвивається, здатна освоювати різні види діяльності; суспільство має визнавати це й забезпечувати умови життя, максимально наближені до загально прийнятої норми.

3. Соціальна модель (залучення, інклюзія) – ХХ століття середина 80-х років – теперішній час. В основі моделі лежить положення: людина не зобов'язана бути «готовою» для того, щоб брати участь у житті суспільства, учитися в школі, працювати. Дана модель спрямована на зміни в суспільстві таким чином, щоб воно забезпечувало рівну участь своїх громадян у здійсненні їхніх прав і надавало їм таку можливість [Борисова, Прушинский, 2009, с. 27].

Таким чином, інклюзія передбачає пристосування навчальних закладів, їх загальної освітньої філософії та політики до потреб усіх учнів – як обдарованих дітей, так і тих, котрі мають особливі потреби.

Інклюзія потребує змін на всіх рівнях освіти, оскільки це – особлива система навчання, яка охоплює весь різноманітний контингент учнів та студентів і диференціює освітній процес, відповідаючи на потреби учнів усіх груп і категорій [Авдєєва, 2013, с. 61].

Реалізації інклюзивної моделі освіти потребує розв'язання низки завдань, пов'язаних зі створенням специфічної системи менеджменту навчального закладу:

1. Розробка певних принципів управління закладами інклюзивної освіти.

2. Організація навчально-виховного процесу, який би задовольняв освітні потреби всіх учнів.

3. Розробка системи надання спеціальних освітніх і фахових послуг для дітей зособливими освітніми потребами.

4. Створення позитивного клімату у навчальному середовищі та поза його межами.

При цьому якість навчально-виховного процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються й реалізуються потенційні можливості навчання та розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні обмеження, у дитини завжди є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість її життя.

Більшість дітей з особливостями психофізичного розвитку повинні мати змогу навчатися в загальноосвітніх школах, училищах, коледжаж, інститутах та університетах за умови реалізації моделі інклюзивної освіти.

Пріоритетними напрямами в розвитку інклюзивного навчання на сьогодні є сприяння соціальному, емоційному

й когнітивному розвиткові кожної дитини з тим, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя.

З огляду на те, що інклюзивний навчальний заклад має забезпечувати нові умови для розвитку учнів та студентів із порушеннями психофізичного розвитку, його керівники повинні опанувати не лише нові знання та вміння в галузі сучасної педагогіки (у тому числі інклюзивної освіти, педагогічної інноватики, педагогічної аксіології тощо), а й у психологічних складових сучасного управління (зокрема, у виборі стиля управління інноваційним закладом, у вибудовуванні певних міжособистісних взаємин у колективі та з батьками учнів і студентів) [Авдєєва, 2013, с. 62].

Інклюзивний навчальний заклад – це освітня організація, що складається з групи людей (викладачі, студенти, батьки), діяльність яких координується (директором – менеджером), для досягнення поставлених загальних цілей (отримання здобувачами якісних освітніх послуг). Сьогодні поняття «отримання освіти», де держава замовник, а навчальний заклад – виконавець, трансформувалося в «надання освітніх послуг», де замовником виступають студенти та їхні батьки. А якість освітніх послуг напряму стала залежати від якості управлінської діяльності менеджерів навчальних закладів [Ковальчук, 2011, с. 156-157].

Тому особливості менеджменту закладу інклюзивної освіти полягають в тому, що це комплекс організаційних форм, цілеспрямованих впливів керівника на діяльність персоналу та прийомів управління взаємодією освітніх

процесів, до яких належать навчально-виховний, навчально-пізнавальний та самоосвітній процеси [Даниленко, 2007, с. 33].

Сучасні українські науковці (С. Авдєєва, О. Антонюк, Л. Даниленко, О. Ковальчук, А. Колупаєва, І. Лікарчук, Ю. Найда, Н. Софій, О. Ковальчук та ін.) лише почали розробку, адаптації та впровадження питання освітнього менеджменту. «Освітній менеджмент є складовою частиною соціального менеджменту, а також самостійною галуззю наукового знання і характеризується як специфічний вид і мистецтво управлінської діяльності, що включає в себе комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління освітніми системами різних типів і видів, спрямованих на їхнє становлення, ефективне функціонування і розвиток» [ЕР №27].

Для іноземних науковців (Н. Борисова, С. Пришинський, Е. Баллок і Г. Томас, П. Волстеттер, С. Морман, Ч.Д. Мерфі та Л. Бек, Д. Вітті, М. Мюрей та ін.) на довгий час предметом досліджень став автономний шкільний менеджмент. Автономний шкільний менеджмент передбачає створення чи призначення ради школи, доручаючи їй формування бюджету школи та прийняття важливих освітніх рішень. Прийняття рішень належить не тільки державним органам влади чи директору школи, а й представникам професій та їх організацій, ринковим структурам, громадським організаціям, тобто всім зацікавленим сторонам. Така передача повноважень і характеризує процеси децентралізації освіти, які розповсюдженні в країнах Європи та Америки [Ковальчук,

2011, с. 155].

На сьогодні процеси децентралізації освіти в Україні (однією з головних умов якої є надання автономії навчальним закладам) відбуваються досить повільно, оскільки поки що відсутнє чітке тлумачення основних методологічних та функціональних засад освітнього менеджменту.

Серед сучасних принципів управління закладами інклюзивної освіти значне місце посідає принцип інноваційності, який характеризується наявністю в керівників спрямованості на необхідність постійного застосування психолого-педагогічних інновацій, зміст якого розкривається через підтримку інноваційної ініціативи, творчості, самодіяльності й самостійності суб'єктів управління. Інноваційні функції управління сприяють формуванню відповідного середовища в закладі освіти (середовища, де панують засади інклюзивної освіти) [Авдєєва, 2013, с. 63].

Пошук організаційних, педагогічних, психологічних умов для організації навчально-виховного процесу на засадах інклюзивної освіти потребує від керівників навчальних закладів додаткових знань і вмінь, постійного внесення новизни (інновації) в усі напрями освітнього процесу – навчальний, виховний, управлінський.

Серед таких умов, які полягають у реалізації сукупності організаційно-психологічних, соціально-психологічних і соціально-культурних цілей можна відзначити наступні:

1. Створення якісно нової психологічно орієнтованої системи управління закладом освіти; єдиного

інформаційного поля для учасників навчально-виховного процесу; вироблення системи оцінювання ефективності діяльності всіх структурних підрозділів закладу освіти; розробка системи контролю та зворотного зв'язку, створення здорового конкурентного середовища (організаційно-психологічна складова).

2. Створення позитивного іміджу закладу освіти; накопичення бази даних про психолого-педагогічні інновації; створення привабливого соціально-психологічного клімату (соціально-психологічна складова).

3. Підвищення доходів учасників інноваційного процесу; побудова «відкритої» соціально-педагогічної системи; пріоритетність гуманних відносин між учасниками навчально-виховного процесу; закріплення демократичних засад у всіх сферах діяльності; інтеграція в міжнародний освітній простір; підвищення кваліфікаційного рівня співробітників; підвищення рівня ділової активності членів колективу (соціально-культурна складова) [Авдєєва, 2013, с. 62].

Для забезпечення отримання здобувачами якісних освітніх послуг менеджери навчальних закладів повинні мати чітке уявлення про зміст управлінської діяльності, що відображається у функціях освітнього менеджменту. При цьому, поряд із загальними функціями (планування, організація, мотивування, контролювання і регулювання) виділяють специфічні функції менеджменту освіти, що виникають унаслідок горизонтального поділу праці в освітній системі будь-якої держави та визначають спрямованість на конкретний об'єкт управління.

Специфічні функції менеджменту освіти можна класифікувати за:

- ознакою рівнів управління – загальнодержавний; регіональний (управління освітньою сферою території); локальний (рівень місцевого управління та самоврядування);
- ознакою освітніх рівнів – управління дошкільною; професійною; вищою, позашкільною; післядипломною підсистемами освіти;
- ознаками об'єктів управління – управління навчальними закладами різних видів та типів (дитсадками, школами, ліцеями, гімназіями, коледжами, інститутами, університетами, академіями тощо);
- ознакою процесів управління – навчально-методичною роботою; навчально-виховним процесом; роботою з керівниками та науково-педагогічними кадрами; підвищенням кваліфікації і перепідготовки кадрів; науковою діяльністю у вищих навчальних закладах; налагодженням і розширенням міжнародного співробітництва в освітній сфері; розвитком соціальної та матеріально-технічної бази освіти тощо [Антонюк, 2006, с. 58-59].

З огляду на те, що будь-який навчальний заклад (як і будь-яка організація) є ієрархічною структурою. Є сукупністю різних ланок та складових єдиної системи, менеджерами у такій системі можуть бути як вчителі, викладачі,так і директор (ректор) навчального закладу. Проте, якщо вчителі (викладачі) є лінійними менеджерами, хто забезпечує взаємодію навчально-виховного,

навчально-пізнавального та самоосвітнього процесу – управляють роботою учнів (студентів), то директор (ректор) навчального закладу – це «топ-менеджер» (від англ. top-manager – менеджер вищої ланки), основна роль якого – визначення та реалізація різних освітніх процесів та забезпечення їх динамічної взаємодії. Він управляє роботою вчителів (викладачів) і учнів (студентів). Між лінійними менеджерами і топ-менеджерами зазвичай є середня ланка – заступники директора (ректора) навчального закладу, завідувачі відділів, кафедр, голови циклових комісій тощо. Середня ланка керує лінійними менеджерами і підпорядковується топ-менеджерам [Ковальчук, 2011, с. 157].

Зважаючи на різнорідність змісту управлінської діяльності вчителів (викладачів) та директорів (ректорів) навчальних закладів як освітніх менеджерів, можна зробити висновок, що вчитель (викладач) не є менеджером у повному розумінні цього поняття.

Професійним обов'язком учителя (викладача) є навчання дітей, вирішення цілого комплексу світоглядних проблем навчального рівня. Але в діяльності вчителя (викладача) великою мірою проявляються і загальні функції менеджера.

Особливою є роль топ-менеджерів і директорів (ректорів) навчальних закладів, зокрема, яка полягає у тому, що саме вони ухвалюють остаточні рішення і визначають цілі організації або підприємства. Решта менеджерів виконують їх рішення. Проте, однією з якостей успішного менеджера в умовах демократизації освіти – є делегування повноважень – організація роботи, при якій

керівник розподіляє між підлеглими конкретні завдання.

Ідея цієї системи проста: йдеться про представлення працівникам певної свободи дій (так звана автономія) в межах певного завдання й періодичного контролю. Суть делегування полягає в тому, що керівник надає підлеглим свободу дій у рішенні тихчи інших питань, спеціальних завдань, тобто передає їм частину своїх повноважень, при цьому всю відповідальність, звісно, продовжує нести керівник.

Перевага делегування повноважень полягає передусім у тому, що воно сприяє формуванню в колективі атмосфери творчої співпраці. Робітник, чи адміністративна ланка, яким делеговані повноваження, отримує самостійну ділянку й відповідає перед своїм керівником за неї.

Делегування повноважень, є складовою частиною децентралізації, яка передбачає зміцнення автономності закладів освіти та призводить до розширення самостійності установи, учителів і викладачів у виборі методів та технологій викладання. Саме в цій частині така інновація сприймається зі значним задоволенням педагогічним корпусом, особливо молодими вчителями, які проявляють великийінтерес до участі у зміні змісту освіти та забезпечення ефективності надання освітніх послуг [Ковальчук, 2011, с. 159].

Отже, головною метою освітнього менеджменту є забезпечення відповідно до суспільних запитів ефективного функціонування інклюзивного навчального закладу. При цьому побудова дієвої системи управління інклюзивним навчальним закладом повинна базуватись не лише на класичних основах менеджменту, але й

враховувати специфіку організації та поділу управлінської праці в освіті, цілі та завдання інклюзії як особливої системи навчання [Євась, 2018, с. 143]. Ефективність менеджменту інклюзивного закладу освіти повинна визначатись інноваційністю та якістю створених умов для успішного отримання здобувачами освітніх послуг та їх подальшою реалізацією на користь суспільства.

Швед В.В., *кандидат економічних наук,*
професор кафедри економіки та менеджменту
Вінницького інституту Університету «Україна»;
Омельченко О.В., *старший викладач*
кафедри економіки та менеджменту
Вінницького інституту Університету «Україна»

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ОСОБАМ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Тривалий час основною інституцією, яка займалася освітою осіб з особливими потребами, були спеціалізовані школи-інтернати. Діяльність таких установ здебільшого полягала у ізоляції осіб з особливими освітніми потребами від суспільства з одночасним наданням освітніх послуг. Проте, якість таких послуг та їх ефективність щонайчастіше залишалася поза увагою. Також, певні зусилля спрямовувались на адаптацію осіб з інвалідністю для подальшого існування у суспільстві, проте доволі часто такі зусилля не приносили суттєвого результату. Сама ідея первинної ізоляції з метою подальшої адаптації

виглядає доволі сумнівно та полемічно.

З плином часу змінилися підходи до розуміння шляхів вирішення проблем надання освітніх послуг особам з інвалідністю. Ідея ізоляції з подальшою інтеграцією, тобто інтегроване освітнє середовище, поступилась ідеям інклюзії, тобто інклюзивного освітнього середовища.

Визнання Україною Конвенції ООН «Про права дитини» та Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захист і розвиток дітей посилило увагу до проблем дітей, котрі мають ті чи інші відхилення в розвитку, зумовило необхідність розробки цілеспрямованих дій держави для створення найсприятливіших умов для забезпечення самоактуалізації таких осіб, активної участі в системі сучасних суспільних відносин.

Кожна дитина «має вести повноцінне й достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі та полегшують її активну участь у житті суспільства» (із Конвенції ООН про права дитини), а «батьки мають право вибирати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей» (ст. 29 закону України «Про загальну середню освіту»).

Прагнення до уніфікації законодавства з питань освіти дітей з особливими освітніми потребами, є ключовим питанням. Чинне в Україні законодавство з питань освіти у деяких аспектах суперечить більшості стандартних правил ООН:

- схильність до замовчування та ігнорування проблем надання освітніх послуг особам з особливими освітніми потребами;

- недостатність профілактичних заходів, що спрямовані на недопущення дискримінаційних дій по відношенню до осіб з інвалідністю;
- не розроблена система превенційних дій, а отже і реакцій на проблему, що вже існує, а не запобігання її виникненню;
- недоступність або обмежена доступність реабілітаційних послуг за місцем проживання та/або навчання для більшості осіб з інвалідністю;
- відсутність розроблених методик початкової та середньої освіти осіб з особливими освітніми потребами із середніми або важкими вадами в умовах інклюзивного середовища;
- поверхневе та формальне вирішення проблеми архітектурної доступності. Відсутність контролю та нагляду за відповідністю закладів із проголошеною архітектурною доступністю реальним вимогам та потребам осіб з інвалідністю;
- відсутність інклюзивного освітнього середовища для осіб з особливими потребами в системі професійної освіти. Більшість закладів професійної освіти, які займаються навчанням осіб з інвалідністю є спеціалізованими за своєю суттю;
- відсутність дієвої системи психологічної підтримки та соціальної актуалізації.

Так само ігнорує міжнародні рекомендації щодо інклюзивної освіти і Доктрина розвитку освіти. В розділі про рівний доступ для дітей з особливими потребами в якості перспектив розвитку на 25 років декларується

безкоштовність, рання діагностика, корекція і реабілітація, допомога батькам, а також розвиток закладів спеціальної освіти.

В системі вищої освіти не існувало спеціалізованих навчальних закладів, які б концентрувалися на освіті осіб з інвалідністю. На відміну від вищої освіти, в початковій, середній та професійній освіті навчання осіб з інвалідністю відбувалось у спеціалізованих закладах, інтернатах тощо. Така особливість побудови освіти та загальна інерційність освітньої галузі призвела до того, що на даний час, інклюзивне освітнє середовище формується у вищій освіті. Всі інші шаблі освіти набагато гірше відповідають на виклики часу.

Таким чином, можна стверджувати, що надання освітніх послуг особам з інвалідністю в Україні потребує нагальної корекції.

Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей» [ЕР №28].

Розвиток інклюзії припадає на середину 80-х років XX століття. Саме в цей період починають набувати все більшої популярності соціальні моделі – моделі залучення та інклюзії.

В основі узагальненої соціальної моделі лежить положення: людина не зобов’язана бути «готовою» для того, щоб брати участь в житті суспільства, вчитися у

школі, працювати. Соціальна модель спрямована на зміни в суспільстві таким чином, щоб воно забезпечувало рівну участь своїх громадян у здійсненні їхніх прав і надавало їм таку можливість [Софій, Найда, 2007].

Отже, включення осіб з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір посідає головну роль у становленні та упровадженні системи інклюзивного навчання.

Запровадження інклюзивного навчання має на своєму шляху безліч проблем:

- професійна та психологічна неготовність працівників освіти до роботи з особами з особливими освітніми потребами;
- архітектурна невідповідність закладів освіти потребам осіб з особливими освітніми потребами;
- відсутність єдиного, уніфікованого законодавства стосовно навчання осіб з особливими освітніми потребами та наявність суперечок у деяких законодавчих актах України;
- складність процедури оцінки рівня освітніх можливостей осіб з особливими освітніми потребами;
- негативне та упереджене ставлення батьків дітей з особливими освітніми потребами до їх навчання у загальноосвітніх школах;
- відсутність цільового державного фінансування проектів впровадження інклюзивного навчання на шляху від дитячого садочку до вищої школи.

Необхідно відзначити той факт, що в останні роки держава приділяє певну увагу вирішенню проблем

фінансування освіти осіб з особливим освітніми потребами. Проте, з одного боку фінансування передано на місцевий рівень, що значно звужує горизонт охоплення проблеми, а отже і її вирішення, а з іншого – призводить до того, що враховуючи особливості бюджетного законодавства України, фінансування носить несистемний та спорадичний характер.

Якщо зосередитися на проблематиці навчання осіб з особливими освітніми потребами у вищих навчальних закладах, то варто виділити такі проблеми:

1. Проблема різного рівня підготовленості абітурієнтів. Діти які вчились у загальноосвітніх школах на рівні з іншими, мають вищий рівень знань та психологічно адаптованіші у суспільстві. Якщо дитина навчалась вдома, або у спеціалізованому навчальному закладі, в неї виникають труднощі протягом майже всього періоду навчання. Такі студенти потребують певної соціальної адаптації та психологічної підтримки. Необхідно відзначити, що сучасні заклади вищої освіти у переважній своїй більшості не мають служб психолого-соціальної підтримки осіб з інвалідністю. Основною причиною, що спричиняє таку ситуацію є відсутність фінансування таких служб у державних освітніх закладів через особливості бюджетного процесу та невизначеність щодо кадрового забезпечення таких служб.

Загальний аналіз системи інклюзивної освіти на всіх рівнях навчання, виявив той факт, що в першу чергу впровадження інклюзивного навчання необхідно посилити саме у молодшій та середній школі. Тому що прогалини початкової освіти, важко, а в деяких випадках майже

неможливо усунути на етапі здобуття професійно-технічної або вищої освіти. Крім того, якість інклюзивного навчання у професійній освіті так само вимагає покращення, оскільки до сьогодні в системі професійно-технічної освіти існують спеціалізовані заклади, що навчають виключно осіб з особливими освітніми потребами. Така ситуація не сприяє соціальній адаптації осіб з інвалідністю та їх повноцінному включенню у життя суспільства.

2. Проблема фінансування. Як вже зазначалось нами, держава свої фінансові зобов'язання переклала на місцеві бюджети тим самим сприяючи фінансовій сегрегації навчальних закладів. Примітно, що декларуючи підтримку інклюзивній освіті державою не розроблено жодної всеукраїнської програми, що забезпечена фінансуванням із центрального бюджету. Така ситуація призвела до того, що фінансування інклюзивної освіти багато в чому залежить від позиції місцевої влади та від фінансових можливостей місцевих бюджетів. Більш економічно розвинуті регіони мають більше можливостей, міста мають більше можливостей порівняно із сільською місцевістю, фінансування державних навчальних закладів неможливо за кошти місцевих бюджетів. Ці три аспекти значно звужують можливості реалізації прав осіб з інвалідністю та негативно впливають на розвиток інклюзивної освіти.

За неофіційними даними утримання дитини в спеціалізованому інтернаті системи соціального захисту орієнтовно коштує 700-1000 гривень на місяць. Умови утримання дітей в найкращому випадку можна охарактеризувати як терпимі, але часто можна почути

характеристику «жахливі», чому можна зустріти підтвердження в пресі.

В Україні, за даними офіційної статистики, за загальної чисельності постійного населення 44 млн. 830 тис. кількість осіб з інвалідністю станом на 1 січня 2017 року досягла 2 603 319 осіб, у тому числі дітей з інвалідністю до 18 років – 156 099. Отже, чисельність дітей з інвалідністю досягає 6,1% від загальної чисельності осіб з інвалідністю. В Україні щороку понад 18 тисяч дітей отримують інвалідність [ЕР №29].

За нескладними розрахунками виходить, що витрати держави в рік на утримання спеціалізованих закладів освіти дорівнюють більше 165 млн. грн.

Вартість утримання одного учня у загальноосвітній школі коливається від 300 грн. до 1000 грн. Впровадження інклюзивного навчання має врахувати необхідність додаткової підтримки – навчання педагогів і персоналу, дообладнання шкіл пандусами, а в перспективі ліфтами, налагодження транспортування не лише в сільській місцевості, а й у містах, додаткові реабілітаційні, логопедичні та інші супутні послуги, ставки асистентів, адаптивне обладнання і апаратуру, комп’ютеризацію та інтернет.

Отже, за ті самі гроші держава в змозі створити мінімальні умови для навчання дітей з особливими освітніми потребами у відповідності до Конвенції ООН і з дотриманням демократичного принципу у навчанні.

Так, можна апелювати до неурядових або громадських організацій, що часто на волонтерських засадах займаються вирішенням проблем надання освіти особам з

інвалідністю. Проте така ситуація може розцінюватися виключно як допомога, а не як основне джерело вирішення проблем.

Ще однією проблемою, що властива освіті осіб з інвалідністю є не розробленість дидактичного та методичного забезпечення. В державі відсутні єдині стандарти надання освітніх послуг в інклюзивному освітньому середовищі. Наразі так звані інклюзивні класи або групи навчаються на основі уніфікованих стандартів, шо не адаптовані для надання освіти особам з інвалідністю. Більшість вчителів та викладачів змушені або керуватися наробками колег, які не завжди є якісними та доречними, або використовувати власний досвід.

Важливо відзначити, особливо у вищій школі, той факт, що більшість предметів, які викладаються у інклюзивних групах має носити змістовно-практичний характер. Практична спрямованість викладання зумовлюється особливостями сприйняття навколишньої дійсності особами з інвалідністю.

Одним із яскравих прикладів викладання дисциплін для осіб з особливими освітніми потребами є курс «Фінансова грамотність».

Цей курс був розроблений 2015 року, який був розроблений завдяки зусиллям громадського, бізнесового та освітнього сектору, а саме: Райффайзен Банк Аваль, Альфа Страхування, Кредобанк, МетЛайф, EY, Amway; координаційного комітету – Незалежна асоціація банків України, Українська федерація убезпечення, Платинум банк, школа фінансової грамотності «АзБУкА ДеНеГ», компанія GFK Україна та експерти – Олександра Ляшенко,

доктор економічних наук, Національний інститут стратегічних досліджень України, Михайло Кужелєв, доктор економічних наук, Університет Державної фіскальної служби України.

Метою цього проекту є підвищення фінансової грамотності студентів, завдяки впровадженню у закладах вищої освіти вибіркової дисципліни «Фінансова грамотність» для студентів перших курсів неекономічних спеціальностей та підвищення компетенції викладачів з методики викладання фінансової грамотності.

На сьогодні до реалізації та пілотування проекту в освітній процес долучились 11 вищих навчальних закладів. Як показала відкрита дискусія на V Національному форумі «Бізнес і університети: хто готує підприємців», який влаштував Центр «Розвиток КСВ» для вивчення досвіду, виявлення проблем та пошуку шляхів розвитку проекту «Фінансова грамотність», в кожному закладі вищої освіти виникають різні проблеми та кожен бачить по різному вихід із ситуації, що склалась.

Самий позитивний досвід реалізації проекту «Фінансова грамотність» продемонстрував Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна». На його базі проект пілотується з початку 2017 року, за цей час вже прочитано курс «Фінансової грамотності» для студентів неекономічних спеціальностей першого курсу 2016-2017 н. р., першого курсу 2017-2018 н. р. та першого курсу 2018-2018 н. р.

Особливість запровадження даного проекту є те, що Вінницький інститут це єдиний ВНЗ в якому курс «Фінансова грамотність» було введено у програму

навчання студентів з інвалідністю.

Пілотування цього курсу було засновано на первинній ідеї того, що більшість студентів є фінансово необізнаними, і навчання базується на розумінні того, що, до прикладу, категорія «ціна» однакова абстрактна як для нормативних студентів так і для студентів з особливими потребами.

Тобто проблема, яка вже піднімалась нами, і яка стосується різного рівня підготовленості студентів, в даному випадку була нівельована. Всі студенти на початку вивчення курсу знаходилися на однаково «низьких позиціях».

За результатами викладання даного курсу можна віднести вищий рівень вмотивованості студентів з інвалідністю до навчання у порівнянні із нормативними студентами. Їх прагнення до навчання прямо пов’язано із рівнем соціалізації цих осіб у суспільстві. Чим вищий загальний рівень знань у таких студентів тим легше їм знайти своє місце у житті.

Але є і негативні сторони – це низький рівень базової освіти студентів з інвалідністю. Більшість студентів, що потрапляють на навчання до Вінницького інституту здобували базову освіту навчаючись вдома, або у спеціалізованих класах чи школах. Це є загальною проблемою по Україні, і хоча запровадження системи інклюзивної освіти набирає своїх обертів, говорити про її достатній рівень зарано.

Зазначена вище проблема більш характерна для тих дисциплін, які базуються на знаннях, що їх формує середня школа. Як тільки навчання виходить за рамки шкільного

базису – підготовка студентів вирівнюється. Крім того, деякі студенти з інвалідністю, які навчалися вдома, але батьки яких прикладали достатніх зусиль для їх освіти, демонстрували вищі результати за більшість. Тобто, в даному випадку, спрацьовував індивідуальний підхід до навчання. Проте рівень соціалізації таких студентів залишав бажати кращого.

Практика запровадження курсу «Фінансова грамотність» для студентів з інвалідністю у Вінницькому інституті Університету «Україна» показала, що використання наочного матеріалу, високий рівень візуалізації матеріалів, розгляд матеріалу на конкретних прикладах з життя студентів дає свої результати. Кількісний показник складення заліку з дисципліни у 2016-2017 н. р. склав 100% відсотків, а якісний – 92%, що свідчить про високий рівень отриманих знань. Результати 2017-2018 н. р. так само продемонстрували 100% показник кількості та 93% показник якості.

Тобто, зазначена нами вище, практична спрямованість курсу призвела до високих результатів навчання осіб з особливими потребами.

Таким чином, підсумовуючи, варто зазначити, що розвиток інклюзивної освіти в Україні стримують ключові проблеми різного рівня підготовки учнів та студентів, недоліки фінансування системи освіти та відсутність єдиного стандарту інклюзивної освіти, що сприяє нерозробленості дидактичної та методичної бази.

РОЗДІЛ ІІІ. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ЯК МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Кравченко О.О., *доктор педагогічних наук, доцент, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;*
Войтовська А.І., *аспірантка Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;*
Чупіна К.О., *магістрантка Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ, ЯКА ОПИНИЛАСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ, ЗАСОБАМИ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ

Актуальним є на часі створення умов для самоорганізації та самореалізації молоді, соціальної інтеграції молодих людей, розвитку їх громадянської активності, творчого та наукового потенціалу, запровадженню ініціатив у різних сферах діяльності, залучення до процесів реформування та модернізації українського суспільства, формуванню її відповідальності за сьогодення та майбутнє.

Проблемі участі молодих людей у суспільному житті значна увага приділяється міжнародною спільнотою (зокрема, Всесвітня програма дій, яка стосується молоді,

до 2000 року та на наступний період (прийнята ООН у 1996 р.), Європейська хартія участі молоді у муніципальному та регіональному житті (прийнята 1992 р.), Молодіжна стратегія Європейського Союзу на 2010-2018 рр. та інші документи). Держави – члени ООН визнають, що молоде покоління у всіх країнах є головним людським ресурсом для розвитку, позитивних соціальних змін і технологічних інновацій. Ідеали, енергійність і широта поглядів молоді відіграють центральну роль у процесі поступального розвитку людських спільнот. Без участі молодих людей у суспільних процесах неможливо уявити поступ як світової спільноти в цілому, так і розвиток кожної країни зокрема.

Вагомого значення у напрямі розширення соціальних гарантій молоді має прийняття Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки, метою якої є створення сприятливих умов для розвитку і самореалізації української молоді, формування її громадянської позиції та національно-патріотичної свідомості.

Таким чином, міжнародні та вітчизняні нормативні акти ставлять за мету створення більш широких можливостей для молоді у сфері освіти та зайнятості, повномасштабну участь усіх молодих людей в житті суспільства, розвиток солідарності між молоддю та суспільством.

Важливою складовою участі молоді в суспільному житті є отримання вищої освіти. Закон України «Про вищу освіту» (2014) декларує доступність і належну державну підтримку підготовки фахівців з числа осіб з особливими

освітніми потребами на основі створення для них вільного доступу до освітнього процесу та забезпечення спеціального навчально-реабілітаційного супроводу.

Закон України «Про освіту» визначив поняття особи з особливими освітніми потребами – це *«особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту»*. Тобто до категорії таких осіб можуть підпадати не тільки діти та молодь з інвалідністю, а й внутрішньо переміщені особи, діти-біженці, діти-сироти та позбавлені батьківського піклування, та діти, які потребують додаткового та тимчасового захисту тощо [ЕР №30]. Зараз МОН розробляє чіткий перелік осіб з особливими освітніми потребами. Тобто кожен заклад освіти за своєю філософією повинен бути інклюзивним. Це означає готовність прийняти кожну дитину, прагнучи створити максимально сприятливе середовище для розвитку її потенціалу.

Стереотипно соціальна підтримка студентам розглядається у напрямі стипендіального забезпечення студентів та діяльністю студентських профспілкових комітетів. Проте, насправді, в сучасних умовах цей спектр соціальних послуг значно розширюється.

Відтак, поступово зміщуються акценти у діяльності закладу вищої освіти із закладу, що надає освітні послуги, на заклад соціального спрямування. Соціальність розглядається як мета й інтегрований результат соціального виховання, зумовлюється рівнем культури студентської молоді та його соціокультурним розвитком. Поряд із фаховою підготовкою особлива увага

зосереджується на особистісному становленню студентства, зокрема у напрямі соціальному, що відображає здатність молодої людини бути суб'єктом соціальних відносин і забезпечує можливість спільних дій різних суб'єктів в одному соціальному просторі-часі. Складовими соціальної якості особистості є соціальна позиція, соціальна компетентність, соціальна активність тощо.

Таким чином, соціально орієнтована діяльність в умовах середовища закладу вищої освіти, яка спрямована на допомогу студентам, що опинилися у складній життєвій ситуації, сприяє формуванню толерантного, гуманного соціуму.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» під складними життєвими обставинами розуміються обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті.

Відтак, до категорії студентів, які опинилися у складних життєвих обставинах, відносимо:

- студенти-сироти та позбавленні батьківського піклування;
- студенти з інвалідністю;
- студенти учасники АТО;
- студенти, чиї батьки – учасники бойових дій або один із батьків яких загинув у районі проведення

антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів або під час масових акцій громадянського протесту;

- студенти, зареєстровані як внутрішньо переміщені особи;
- та ін.

Визначення власне соціальної реабілітації у вітчизняному законодавстві вперше наводиться у статті 1 ЗУ «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», де остання розуміється як «вид соціальної роботи, спрямованої на відновлення основних соціальних функцій, психологічного, фізичного, морального здоров'я, соціального статусу сімей, дітей та молоді. Соціальна реабілітація спрямовується на оптимізацію і коригування ставлення дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, до сім'ї та суспільства, виховання в них навичок до самообслуговування та самостійного проживання» [ЕР №31].

В «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» зазначено, що «соціальна реабілітація – спрямовується на відновлення соціального досвіду і встановлення соціальних зв'язків, норм поведінки, спілкування, емоційної стабільності, активного соціального життя, поновлення соціального статусу, інтеграцію у відкритий соціум, розширення і поглиблення соціальних контактів, входження в культуру, відновлення професійних якостей і навичок, соціального досвіду і соціальних функцій, психічного, фізичного і духовного здоров'я дезадаптованих осіб; це процес відновлення здатності людини до життєдіяльності у соціальному середовищі, а

також самого соціального середовища і умов життєдіяльності людини, які були обмежені чи порушенні з певних причин [За заг. ред. Звєрєвої, 2013; Науменко та ін., 2015].

Отож, реабілітація розглядається як процес, спрямований на зниження виразності і значущості для людини порушень, що спричинили для неї складну життєву обставину, а також на надання допомоги людині в реалізації своїх намірів і життєвих цілей, тобто націлений на відновлення її здібностей реалізації як особистості.

У свою чергу психологічна реабілітація – це система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостейособи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості.

Психологічна реабілітація передбачає проведення реабілітаційних заходів, спрямованих на корекцію психологічного стану людини, формування її ставлення до психологічних рекомендацій, навчання психогігієнічних навичок, орієнтації щодо повернення до активної життєдіяльності на рівні, адекватному її здібностям і можливостям.

Соціально-психологічні аспекти реабілітації передбачають вирішення таких питань, як відновлення особистих якостей і здібностей молодої людини для її взаємодії з соціальним оточенням, а також психокорекцію установок її до виконання обов’язків громадянина, члена суспільства, колективу, сім’ї.

Соціально-психологічна реабілітація дозволяє студенту успішно адаптуватися в навколишньому

середовищі та суспільстві в цілому, набути морально-психологічну рівновагу, впевненість у собі, усунути психологічний дискомфорт, зажити повноцінним «повнокровним» життям.

Інноваційною послугою закладу вищої освіти, одночасно і видом соціально-психологічної реабілітації студентів з інвалідністю, виступає *інклюзивний туризм* (фр. Inclusif – що включає в себе, лат. Include – включає) – процес розвитку туризму, який передбачає доступність туризму для всіх, у плані пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристичного огляду до різних потреб усіх людей тощо. Розглядається він як потужний засіб активної реабілітації, який структурно включає в себе медичні, психологічні, педагогічні, фізичні, професійні, трудові, фізкультурно-спортивні та соціально-побутові заходи.

Туризм являється унікальним явищем для соціально-психологічної реабілітації студентів, які опинилися у складних життєвих обставинах, та включає в себе як пізнавальний процес, так і дає можливість повноцінної соціалізації. Відомо, що туризм створює середовище повноцінного спілкування, в якому людина взаємодіє з різними людьми, встановлює соціальні контакти і має можливість виконувати різні соціальні ролі. Туризм – це альтернатива соціальної ізоляції, що деструктивно впливає на здоров'я і психіку. Соціальна ізоляція значно знижує життєві можливості, слугують причинам пригнічення, стресу тощо. Через туризм здійснюється терапія і профілактика психосоматичних захворювань.

Інклюзивний туризм як засіб соціалізації має

специфічні особливості: по-перше, туризм забезпечує рухливу активність, обмеження якої знижують життєві можливості, слугують причиною суму, стресу, відчаю, невпевненості. Через організацію рухливої активності туризм здійснює терапію і профілактику психосоматичних захворювань і підтримує фізичне здоров'я. По-друге, туризм створює повноцінне середовище спілкування, встановлює незалежні та різнобічні соціальні контакти, формуючи різні соціальні ролі. Туризм знищує почуття неповноцінності, інтегруючи людей з інвалідністю у суспільство, допомагає сформувати впевнену і ефективну життєву позицію. По-третє, нормалізуюча функція туризму спрямована на відновлення сил для виконання виробничих процесів і побутових обов'язків, а також і психічних ресурсів людини. По-четверте, носить активний характер, включаючи різнобічні забави, які дозволяють відволіктися від монотонності побуту. По-п'яте, туризм допомагає пізнати навколишній світ з його різними проявами і звичаями, дізнатися невідомі раніше природні явища, познайомитися з новими людьми. По-шосте, екологічні аспекти туризму як виду діяльності сприяють позитивному психоемоційному настрою, являючись соціалізуючим фактором: відповідний клімат, природа, близькість водних ресурсів, наявність природних пам'яток, пам'яток матеріальної культури [Науменко та ін., 2017].

Туризм надає можливості для розвитку особистості. Пізнання історії, культури, життя інших народів несе у собі великий гуманітарний потенціал, збагачує людину, розширює кругозір. Гуманітарне значення туризму не лише у його пізнавальності, але і в інтелектуально-виховному

впливу на особистість.

Впровадження Програми інклюзивного туризму є на часі і в руслі виконання «Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки», що передбачає здійснення заходів, спрямованих на відродження національно-патріотичного виховання, утвердження громадянської свідомості і активної життєвої позиції молоді, а також Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015).

Водночас дослідники пропонують таку класифікацію заходів системи інклюзивного туризму: за ціллю – оздоровчий, пізнавальний, спортивний; за основним видом заняття – похід, подорож на транспорті; за способом пересування – пішохідний, водний, лижний, за допомогою тварин; залізничний, автобусний; за сезонністю – літній, зимній, міжсезонний; за складом туристів – молодіжний, студентський, сімейний; за ступенем навантажень – пасивний, активний [Науменко та ін., 2017].

Основні реабілітаційні функції туризму: *соціальна відновлювана*, яка спрямована на відновлення сил, активне пізнання явищ природи, традицій, встановлення нових соціальних контактів, дружні і ділові зв'язки; *психологічна* забезпечує зміну середовища, звичного способу життя, активну форму відпочинку, що сприяє фізичному оздоровленню і психологічному розслабленню; *особистісно-орієнтована* – позитивно впливає на розвиток особистості, володіє відновлювальною функцією і несе в собі змістовний гуманітарний потенціал; *компенсаторна* – забезпечує спеціальні потреби людей з інвалідністю; *оздоровча* – має високий потенціал для підтримання

здоров'я і життєдіяльності в активній формі [ЕР №32].

Вищесказане вмотивовує своєчасну доцільність впровадження *Програми соціально-психологічної реабілітації студентської молоді, яка опинилася у складних життєвих обставинах, засобами інклюзивного туризму* (далі – Програма).

27-29 жовтня 2016 р. на базі університету вперше в нашій країні відбувся І Міжнародний науково-практичний симпозіум «Актуальні проблеми впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні».

Цій події передувало створення Асоціації «Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму», засновниками якої є Комунальний заклад «Черкаський обласний центр медико-соціальної експертизи Черкаської обласної ради», Національний історико-культурний заповідник «Чигирин», Шевченківський Національний заповідник м. Канів, Національний дендрологічний парк «Софіївка», Громадська спілка «Всеукраїнське науково-практичне об'єднання Інклюзивного туризму інвалідів і чорнобильців України», Благодійний фонд «Підтримки програм соціального захисту осіб постраждалих від аварії на ЧАЕС та інвалідів» співзасновником виступив і Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (факультет соціальної та психологічної освіти).

Наразі продовжується реалізація програми Центру «Відкриваємо світ разом», основна мета якої – культурно-емоційний розвиток особистості молодої людини, її становлення на шляху до самовдосконалення. У цьому

напрямку створено студентське Бюро інклюзивного туризму. Головною метою такого виду діяльності є створення маршрутів інклюзивного туризму Черкащиною.

Мета Програми – створення умов засобами інклюзивного туризму для підтримання та відновлення оптимального фізичного, інтелектуального, психологічного, соціального рівнів студентської молоді, що опинилася у складних життєвих обставинах, для досягнення соціальної незалежності, психологічної рівноваги, соціально-професійної адаптації та інтеграції в суспільство.

Завдання Програми:

- теоретично обґрунтувати інклюзивний туризм як засіб соціально-психологічної реабілітації студентської молоді, яка опинилася у складних життєвих обставинах;
- вивчити міжнародний досвід кращих практик інклюзивного туризму;
- створити Студентське бюро як осередку з розробки екскурсійних маршрутів для студентів, які опинилися у складних життєвих обставинах;
- практично впроваджувати екскурсійні маршрути інклюзивного туризму визначними історико-культурними місцями країни, що дозволяє поєднувати соціально-психологічну реабілітацію з національно-патріотичним вихованням студентської молоді;
- сприяти формуванню здорового способу життя молоді – шляхом здійснення заходів, спрямованих на популяризацію та утвердження здорового і безпечного способу життя та культури здоров’я серед молоді;

• впровадити систему заходів з метою вдосконалення вмінь і навичок соціально-побутового обслуговування, підвищення соціальної активності, розширення кола знайомств і сфери особистісних контактів, організації відпочинку і дозвілля, вирішення проблемних соціальних питань;

• постійно здійснювати діагностику особистісних психологічних якостей, здібностей та інтересів, проводити психотерапевтичні та тренінгові заходи, спрямованих на вирішення виявлених психологічних проблем: формування високого рівня самооцінки, емоційної стабільності, духовності, удосконалення комунікативних навичок;

• розробити рекомендації для закладів вищої освіти з питань підтримки соціально-психологічного стану студентів, з категорії соціально вразливих громадян.

Таким чином, реалізація мети і завдань Програми дозволить обґрунтувати і практично впровадити інклюзивний туризм як унікальне явище для соціально-психологічної реабілітації студентів, які опинилися у складних життєвих обставинах, що включає як пізнавальний процес, так і дає можливість для успішного проходження соціалізації в умовах освітнього середовища університету.

Литвин І.М., *кандидат психологічних наук,*
методист відділу інклюзивної освіти
комунального навчального закладу
«Черкаський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних працівників
Черкаської обласної ради»

АДАПТИВНА ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ЯК ОДНА ІЗ ЕФЕКТИВНИХ ФОРМ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Одним із найважливіших чинників прогресивного розвитку суспільства є гуманне, милосердне та дбайливе ставлення до дітей і молоді, які позбавлені можливостей вести повноцінне життя внаслідок порушення фізичного чи психічного розвитку. Інвалідність є соціальний феномен, уникнути якого не може жодне суспільство, і кожна держава відповідно до рівня свого розвитку, пріоритетів та можливостей формує соціальну та економічну політику щодо осіб з інвалідністю та з особливими освітніми потребами.

Як наслідок – на сучасному етапі однією з альтернативних форм здобуття освіти дітьми з особливими освітніми потребами стало інклюзивне навчання. *Інклюзивне навчання,* передусім, передбачає перебування дитини з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної та загальної середньої освіти, оволодіння нею знаннями, вміннями та навичками в ті ж самі терміни, що і здоровою дитиною [Колупаєва, 2010]. Сама ідея інклюзії базується на тому, що життя і побут дітей з особливими

освітніми потребами мають бути найбільш наближені до умов і стилю життя суспільства, в якому вони перебувають.

Вивченням шляхів розвитку інклюзивної освіти в Україні займалися науковці, а саме: Л. Андрушко, В. Бондар, Т. Євтухова, І. Іванова, А. Колупаєва, В. Ляшенко, М. Малофєєв, О. Савченко, М. Сварник, В. Синьов, О. Столяренко, А. Шевчук, М. Шеремет у своїх працях вони аналізували залучення дітей з особливими потребами до навчання в закладах загальної середньої освіти. Багато дослідників (І. Бех, В. Бондар, Т. Власова, Є. Мастюкова, В. Синьов, О. Хохліна, М. Шеремет, М. Ярмаченко) вивчали проблеми виокремлення основних груп дітей, які потребують створення специфічних умов для реабілітації та соціальної адаптації займалися; з'ясовувалися специфіка змісту, особливості навчання та підготовки до життя дітей з обмеженими можливостями (Т. Білоус, І. Дмитрієва, В. Золотоверх, І. Ванова, В. Липа, Л. Одинченко, В. Тарасун та ін.).

Як зазначають Л. Борщевська, І. Іванова та Л. Зіброва, що сім'я є основним середовищем формування людини, вона не повинна бути єдиним агентом впливу, оскільки особлива дитина потребує спілкування з іншими членами суспільства і не повинна замикатися в домашньому оточенні [Іванова, 2000].

В умовах поступової інтеграції інклюзії в освітній процес на перший план природно виступило питання про належне забезпечення дитини з особливими освітніми потребами дієвими методиками, які б дали реальні результати і стали б міцним підґрунтям для спільної

роботи педагога та батьків дитини.

Проте на сьогоднішній день не вироблено чіткої концепції та шляхів реалізації навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти, їх включення до спільного життя в школі, спільних уроків, спільного дозвілля тощо.

Метою дослідженняє розкриття особливостей адаптивної фізичної активності як однієї із ефективних форм роботи, що позитивно впливає на процес соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Із розвитком демократичного суспільства, яке гарантує право кожного громадянина на активну участь у житті цього суспільства, приходить й нове розуміння понять «інвалід», «дитина з психофізичними вадами», «дитина з порушеннями розвитку» тощо. Сьогодні всі ці визначення поступаються новому – «діти з особливими освітніми потребами» – поняття, яке широко охоплює всіх дітей, чиї освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми.

У Законі «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII подано визначення «особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» та «інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників» [ЕР №3].

Основними завданнями інклюзивного навчання є:

• здобуття дітьми з особливими освітніми потребами освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти;

• забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їх здібностей;

• створення психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг для задоволення освітніх потреб дітей з особливими освітніми потребами;

• створення позитивного мікроклімату в закладі освіти з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей з особливими освітніми потребами з іншими учнями;

• забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами;

• надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, залучення батьків до розроблення індивідуальних планів та програм навчання.

Робота з дітьми з особливими освітніми потребами передбачає командного підходу фахівців різного профілю кожен з яких покликаний діяти в межах своєї компетенції, що забезпечує дитині соціалізацію та здійснює супровід освітнього процесу.

В інклюзивному класі дитині з особливими освітніми потребами надають психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги, які забезпечують не тільки засвоєння програми, але й розвиток, корекцію та компенсацію

вторинних відхилень в розвитку та їхню соціалізацію.

Освітній напрямок роботи забезпечує формування та розвиток психічних функцій, фізичний та особистісний розвиток дитини, який стане основою для набуття ними знань, умінь і навичок, формування стійких особистісних якостей.

Діяльність освітнього закладу в першу чергу, спрямована на створення умов для фізичного розвитку, поліпшення здоров'я дітей. Значна увага приділяється адаптивній фізичній активності дітей у продовж дня. У цьому допомагають фізкультурні заняття, ранкова та гігієнічна гімнастика, загартування, вітамінізація, спортивні свята та розваги. Головною умовою добору засобів фізичного виховання дітей з особливими освітніми потребами є індивідуальний підхід – дотримання дозування фізичного навантаження відповідно до віку, оптимальна визначеність обсягу фізичного навантаження, з урахуванням характеру та глибини порушення.

Адаптивна фізична активність (АФА) – це не тільки науковий, а й соціальний феномен, метою якого є соціалізація або ресоціалізація дітей з особливими освітніми потребами («ресоціалізація» означає буквально повторення, передбачає набуття нового). У своїх працях Н. Смелзер зазначає, що «*ресоціалізація це*–засвоєння нових цінностей, ролей, навичок замість попередніх, що не засвоїлись або застаріли» [Смелзер, 1998].

АФА – це не тільки лікування, а в першу чергу підняття рівня якості життя дітей з особливими освітніми потребами, наповнення його новим змістом, емоціями, почуттями.

Однією з головних проблем теорії АФА є проблема вивчення потреб, мотивів, інтересів, ціннісних орієнтацій дітей з особливими освітніми потребами, з метою подолання психологічних комплексів за допомогою засобів і методів АФА.

Завдання, які вирішуються через АФА, повинні ставитися виходячи з конкретних потреб кожної дитини; пріоритет тих чи інших завдань багато в чому обумовлюються компонентом (видом) АФА, навчальним матеріалом, матеріально-технічним забезпеченням освітнього процесу та іншими факторами.

Їх можна розділити на дві групи:

Перша група завдань випливає з конкретних особливостей дітей, які мають проблеми із здоров'ям. Це корекційні, компенсаторні і профілактичні завдання.

Говорячи про корекційні завдання, ми маємо на увазі порушення не тільки опорно-рухового апарату (постава, плоскостопість, ожиріння тощо), але і сенсорних систем (зору, слуху), мови, інтелекту, емоційно-вольової сфери, соматичних функціональних систем і ін.

Друга група – освітні, виховні, оздоровчо-розвиваючі завдання – найбільш традиційні для фізичної культури.

Виходячи з потреб дітей з особливими освітніми потребами, які мають порушення в стані здоров'я, можна виділити наступні компоненти (види) адаптивної фізичної активності (АФА).

Адаптивне фізичне виховання (освіта) – компонент (вид) АФА, що задовольняє потреби дитини з особливими освітніми потребами у її підготовці до життя, побутової і трудової діяльності; у формуванні позитивного і активного

ставлення до АФА. Зміст адаптивного фізичного виховання (освіти) направлено на формування у дітей комплексу спеціальних знань, життєво і професійно необхідних рухових умінь і навичок; на розвиток широкого кола основних фізичних і спеціальних якостей, підвищення функціональних можливостей різних органів і систем людини; на більш повну реалізацію його генетичної програми і, нарешті, на становлення, збереження і використання решти в наявності тілесно-рухових якостей.

Основне завдання АФВ полягає в формуванні у дітей з особливими освітніми потребами усвідомленого ставлення до своїх сил, твердої впевненості в них, готовності до сміливих і рішучих дій, подолання необхідних для повноцінного функціонування суб'єкта фізичних навантажень, а також потреби в систематичних заняттях фізичними вправами і взагалі в здійсненні здорового способу життя відповідно до рекомендацій фахівців.

Адаптивний спорт – компонент (вид) АФА, що задовольняє потреби дитини з особливими освітніми потребами у самоактуалізації, у самореалізації своїх здібностей, у зіставленні їх зі здібностями інших дітей; потреби в комунікативній діяльності та соціалізації.

Адаптивна рухова реакція – компонент (вид) АФА що дозволяє задовольнити потреби дитини з особливими освітніми потребами (включаючи і дітей з інвалідністю) у відпочинку, розвазі, цікавому проведенні дозвілля, зміні виду діяльності, отриманні задоволення, в спілкуванні.

Адаптивна фізична реабілітація – компонент (вид) АФА, що задовольняє потребу індивіда з порушеннями стану здоров'я в лікуванні, відновленні у нього тимчасово

втрачених функцій (крім тих, які втрачені або зруйновані на тривалий термін або назавжди в зв'язку з основним захворюванням, наприклад, є причиною інвалідності).

Креативні (художньо-музичні) тілесно-орієнтовані практики АФА – компонент (вид) АФА, що задовольняє бажання дітей з особливими освітніми потребами у самоактуалізації, творчому саморозвитку, самовираженні духовної сутності через рух, музику, образ (в тому числі художній), інші засоби мистецтва.

Екстремальні види рухової активності – компонент (вид) АФА, що задовольняє потреби осіб з особливими освітніми потребами в ризику, підвищеній напрузі, потреби випробувати себе в незвичайних, екстремальних умовах, об'єктивно і (або) суб'єктивно небезпечних для здоров'я і навіть для життя.

Адаптивна фізична активність допомагає особам з особливими освітніми потребами у вирішенні багатьох проблем:

- дозволяє позбутися або послабити несприятливі наслідки урбанізації життя, а саме: нервово-емоційне перенавантаження, гіпокінезію, нераціональне харчування тощо;
- забезпечує достатню м'язову активність і стимулює природній імунітет;
- виховує почуття колективізму, допитливість, патріотизм, бажання долати перешкоди та інші цінні морально-вольові якості, які є ключові у профілактиці нервово-психічних захворювань та розладів;
- забезпечує збільшення рівня обмінних процесів,

діяльність ендокринної системи і тканинного імунітету, стимулює регенеративні процеси тощо.

Детальніше зупинимося на педагогічній та соціальній функцій.

Педагогічна – реалізуються в процесі занять фізичної культури, соціальна – це спільна діяльності з соціальними інститутами (установами соціального захисту, спеціальної освіти, реабілітаційними установами, батьками тощо).

До педагогічних функцій належать: корекційно-компенсаторна; профілактична; освітня; розвиваюча; виховна; ціннісно-орієнтаційна; лікувально-відновлювальна; професійно-підготовча; оздоровча та спортивна.

До соціальних функції належить: гуманістична; соціалізуюча;інтеграційна; комунікативна та естетична.

Принципи адаптивної фізичної культури є соціальні, загально методичні та спеціально-методичні.

Принципи є складовою частиною методології і являють собою базові теоретичні положення, які об’єктивно відображають сутність, фундаментальні закономірності навчання, виховання, всебічного розвитку особистості, ставлення суспільства до процесу, міру взаємодії педагога тощо. Принципи служать орієнтиром для конструювання практики, професійного вибудовування технологій відповідно до цілей адаптивної фізичної активності.

Соціальний принцип відображає педагогічні детермінанти культурного і духовного розвитку особистості і суспільства в цілому, включаючи осіб з особливими освітніми потребами, а також існуючі

протиріччя.

До його складу входять принцип гуманістичної спрямованості; принцип безперервності освіти з фізичної культури; принцип соціалізації; принцип інтеграції; принцип пріоритетної ролі соціуму.

Загально методичний принцип передбачає процес навчання неспеціальної освіти з фізичної культури дітей з особливими освітніми потребами (на прикладі лікувальної фізичної культури), яка підпорядкована загальним дидактичним закономірностям, які однаково важливі для вирішення завдань, виховання, навчання, розвитку особистості. Успіх педагогічної діяльності визначається не тільки моральними, правовими, етичними категоріями, але головне у цьому процесі є – професійна компетентність, наукова обґрунтованість навчальних програм, особливо авторських, які часто використовуються в практиці АФА. Складовими даного принципу є принцип науковості; принцип свідомості і активності; принцип наочності; принцип систематичності і послідовності; принцип міцності.

Спеціально-методичні принципи побудовані на принципах АФА та на основі інтеграції принципів суміжних дисциплін і законів онтогенетичного розвитку. Домінуючим є теоретичні концепції фахівців і вчених в області спеціальної психології, спеціальної педагогіки і її розділів: тифлопедагогіки, олігофренопедагогіки, сурдопедагогіки, логопедії. До цього принципу входять принцип діагностування; принцип диференціацій та індивідуалізацій; принцип корекційно-розвиткової спрямованості педагогічного процесу; принцип

компенсаторної спрямованості педагогічних впливів; принцип урахування вікових особливостей; принцип адекватності, оптимальності і варіативності педагогічних впливів.

Зміст адаптивної фізичної активності спрямований на відновленні у дітей з особливими освітніми потребами тимчасово втрачених або порушених функцій (крім тих, які втрачені або зруйновані на тривалий термін у зв'язку з основним захворюванням, що є причиною інвалідності) після перенесення різних захворювань, травм, фізичних і психічних перенапруг, що виникають в процесі будь-якого виду діяльності або тих чи інших життєвих обставин. Головне завдання АФА полягає у формуванні адекватних психічних реакцій дітей з особливими освітніми потребами на те чи інше захворювання, орієнтації їх на використання природних, екологічно виправданих засобів, що стимулюють швидке відновлення організму.

Адаптивна фізична активність допомагає усвідомити, той факт, що порушення чи інвалідність, не дивлячись на всю трагічність, не є вироком, щоб особа з особливими освітніми потребами своє життя провила у закритому просторі. Діти з особливими освітніми потребами у заняттях вбачають активний засіб соціально-психологічної реабілітації, які розкривають реальний рівень їх життєвих можливостей, допомагають самоствердитися, знайти впевненість у власних силах і приймати активну участь у спортивних заходах. АФА заставляє дитину поважати себе, загартовує організм, дарує здорові емоції і допомагає переборювати психологічні бар'єри.

Таким чином, адаптивна фізична активність займає

особливе місце в інклюзивній освіті, а особливо в освіті дітей з особливими освітніми потребами, допомагає останнім в соціальній інтеграції і дає їм реальний шанс на активну участь в житті суспільства.

Лопатіна Г.О., *кандидат педагогічних наук,*
доцент кафедри прикладної психології та логопедії
Бердянського державного педагогічного університету

ПІДГОТОВКА КОМПЕТЕНТНИХ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ОСІБ, ІНКЛЮЗОВАНИХ В ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Нині українське суспільство – на шляху свого права стати гідними членами Європейського Союзу. Реформи в українській освіти мають гуманістичну спрямованість. Надважливу роль у цьому процесі відіграє державна політика щодо інклюзії як провідного принципу організації життєдіяльності, інтеграції у суспільство, залучення до освітнього процесу осіб, інклюзованих в освітнє середовище.

Через те, що в останні десятиліття сформувалися стійкі негативні тенденції в стані здоров'я дітей усіх вікових груп, збільшилася частота важких форм патології, що, певною мірою, сприяє зростанню числа дітей-інвалідів. Тому, особливе місце займає освіта осіб із особливими освітніми потребами. Процес включення таких осіб у соціум є складним етапом соціалізації. Незважаючи на

інтеграційні процеси в освітній сфері, проблема навчання таких дітей залишається актуальною. Пріоритетним напрямком в навчанні дітей із особливими освітніми потребами є впровадження системи інклюзивної освіти, яка є складовою загальної середньої освіти і передбачає доступність освіти для всіх. Особливого значення інклюзивна освіта набуває в системі неперервної освіти.

У комплексі проблем в якості ключової виділяємо проблему підготовки кваліфікованих фахівців для психолого-педагогічного та соціального супроводу осіб, інклюзованих в освітнє середовище.

Інклюзивна освіта, яка інтенсивно увійшла в практику сучасних закладів освіти, поставила багато складних питань і нових завдань, серед яких: наявність психофізичних порушень, які ускладнюють навчання; упереджене ставлення до дітей з боку соціального оточення; відсутність відповідного навчально-методичного забезпечення, і, головне, психолого-педагогічного та соціального супроводу; неоднорідність контингенту у групі/класі, створює проблемні ситуації, зокрема, для учнів, які добре навчаються, позбавляючи їх можливості просуватися у навчанні швидше, уповільнюючи зростання здібних учнів; діти, які мають труднощі у навчанні, перебувають у невигідних та несправедливих умовах конкуренції, вони не отримують необхідної уваги; перед фахівцями постає складна моральна проблема: кому не додати уваги, турботи, часу; психологічна і моральна неготовність системи освіти до інклюзії; відсутність педагогічних технологій інклюзивної освіти; недостатня підготовленість педагогічних кадрів до роботи в умовах

інклюзивної освіти тощо.

З огляду на це, підготовка висококваліфікованих фахівців для реалізації інклюзивної освіти визначається потребою сучасної системи освіти і вимагає поглибленої, фундаментальної та професійної підготовки для здійснення психолого-педагогічного та соціального супроводу інклюзивної освіти; у тому числі, формування сучасних гуманістичних уявлень про систему загальної освіти, способи оцінки інклюзивного середовища і якості освіти, а також розвиток у фахівців навичок адекватного застосування сучасних методів, методик і технологій психолого-педагогічного та соціального супроводу дитини з особливими освітніми потребами розвитку в загальну освіту та інклюзивний процес.

Ми помітили, що випускники різних спеціальностей педагогічних університетів, приступивши до виконання професійних обов'язків у закладах дошкільної освіти, закладах загальної середньої освіти та інших, можуть стикнутися з багатьма проблемами та питаннями, пов'язаними з актуалізацією інклюзивної освіти в Україні. У зв'язку з цим нами напрацьовано значний досвід як у підготовці майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти, так і в питаннях її впровадження в практику освітньої діяльності.

В основу нашого дослідження покладено припущення про те, що підготовка кваліфікованих фахівців для роботи з дітьми, інклюзованими в освітнє середовище, має свою специфіку, яка визначається підвищеною значущістю таких професійних якостей як емпатія, толерантність, емоційна стійкість, комунікативна та професійна

компетентність, спостережливість, психологічна проникливість, актуалізація яких важлива в умовах цілеспрямованого впровадження психолого-педагогічного та соціального супроводу, спрямованого на формування спеціальних знань, умінь та навичок дітей із особливими освітніми потребами.

Вагомий внесок у розв'язання проблем професійної підготовки педагога – у працях А. Алексюк, Н. Бібік, В. Бондаря, І. Зязюна, С. Мартиненко, Н. Ничкало, Д. Пащенко, О. Савченко, Г. Тарасенко, Л. Хомич, Л. Хоружої, М. Фіцули, І. Шапошнікової та ін. Окремим аспектам підготовки педагогів до навчання й виховання дітей із особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти присвячено наукові студії В. Бондаря, Е. Данілавічютє, І. І. Демченко, Л. Гречко, С. Єфімової, А. Колупаєвої [Колупаєва, 2009], С. Литовченко, І. Луценко, М. Матвєєвої, С. Миронової [За заг. ред. Миронової, 2012], Н. Назарової, Ю. Найди, Н. Савінової, Т. Сак, В. Синьова, Н. Софій, Л. Шипіциної та ін.

Дослідниками розглянуто проблеми спрямованості психологів на корекційну підтримку дітей із особливими освітніми потребами, гуманного ставлення до них (Г. Афузова, Г. Сизко, Є. Синьова, Л. Фомічова, О. Хохліна, Д. Шульженко, Т. Ярая та ін.). Науковці активно розглядають питання методології (В. Засенко, А. Колупаєва [ЕР №33], С. Миронова, В. Синьов), використання компетентнісного підходу (О. Дікова-Фаворська, Т. Ілляшенко, К. Косова, В. Ремажевська), корекційного спрямування змісту професійно-орієнтованих дисциплін у закладі вищої освіти

(Г. Лопатіна [За ред. Лопатіної, 2016, с. 130-178], Л. Савчук, М. Перфільєва, Н. Пахомова [За ред. Лопатіної, 2016, с. 6-46], Л. Петушкова, М. Попов, О. Ревуцька [За ред. Лопатіної, 2016, с. 84-130], О. Таранченко), теоретичних і практичних аспектів використання технологій контекстного навчання в умовах інклюзивної освіти (О. Мартиненко, О. Мельник, В. Осадчий, О. Потамошнєва, Н. Хребтова та ін.) [Савчук, 2010; Corbett, 2001].

Незважаючи на значні напрацювання, присвячені удосконаленню педагогічної майстерності спеціалістів та визначенню умов їх професійного розвитку, питання, які стосуються специфіки підготовки педагогів для психолого-педагогічного та соціального супроводу осіб, включених в інклюзивне освітнє середовище, залишаються недостатньо вивченими.

У більшості закладів дошкільної та загальної середньої освіти працюють фахівці, яким складно розв’язувати питання, пов’язані з інклюзією дітей із особливими освітніми потребами та здійснювати їх психолого-педагогічний та соціальний супровід. Невідповідність форм і методів психолого-педагогічного впливу на дітей, інклюзованих в освітнє середовище, може створювати передумови для формування їх негативного ставлення до навчання, девіантної поведінки, порушень їхньої соціальної адаптації, неможливості максимальної реалізації їхнього природного потенціалу тощо. А отже, для організації та забезпечення ефективної дошкільної та загальної середньої освіти необхідна спеціальна підготовка кваліфікованих кадрів для реалізації психолого-

педагогічного та соціального супроводу учасників освітнього процесу.

Зауважимо, що у таких спеціалістів мають бути сформовані спеціальні компетенції: готовність міркувати про сучасні проблеми диференційованої діагностики та психолого-педагогічного й соціального супроводу дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти; здатність здійснювати вибір методологічних і теоретичних підходів, пов'язаних з аналізом програмно-методичного забезпечення і проектуванням освітніх програм для інклюзивних груп і закладів дошкільної освіти; здатність добирати оптимальні моделі інклюзії та комплексного супроводу дітей із особливими потребами в умовах інклюзії; готовність адаптувати приватні освітні методики під особливі потреби і можливості дитини з психофізичними порушеннями та її сім'ї в умовах інклюзивної освіти; готовність використовувати технології інтеграції дітей з порушеннями мовлення, слуху, зору, інтелекту, емоційно-вольової сфери та опорно-рухового апарату в середовище однолітків, які нормально розвиваються. Психолого-педагогічний та соціальний супровід дитини з особливими потребами в закладах освіти повинен здійснюватися командою фахівців, що має узгоджувати стратегію та методи роботи всіх фахівців, які працюють з дитиною.

Відтак, процес підготовки фахівців для психолого-педагогічного та соціального супроводу осіб, інклюзованих в освітнє середовище в умовах закладу вищої освіти потребує подальшого вивчення та вдосконалення. Основні завдання, які стоять перед

командою викладачів із Бердянського державного педагогічного університету:

1. Здійснити аналіз теоретичних підходів до вивчення проблеми інклюзивної освіти, розробки та впровадження системи психолого-педагогічного та соціального супроводу осіб, інклюзованих в освітнє середовище.

2. Вивчити особливості психолого-педагогічного супроводу дітей із особливими освітніми потребами різних категорій та їх батьків.

3. Формувати у фахівців здатності модифікувати та адаптувати навчально-методичне забезпечення для використання в умовах інклюзивної освіти.

4. Підвищити рівень готовності фахівців до здійснення повноцінної соціальної та освітньої інтеграції дітей із відхиленнями у розвитку в середовище здорових однолітків.

5. Здійснити методичну допомогу з опанування дієвими технологіями та сучасними освітніми методиками.

6. Забезпечити умови співпраці з батьками, психологами, соціальними педагогами, логопедами, дефектологами, лікарями та іншими фахівцями за принципами командної роботи.

Методологічну основу дослідження складають: особистісно-діяльнісний підхід (Л. Виготський, В. Давидов, І. Зимняя, В. Краєвський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Г. Селевко), що розкриває діяльність суб'єктів як фактор розвитку їх особистості; аксіологічний підхід (С. Анісімов, В. Сластьонін, В. Шадріков), який розглядає систему ціннісних орієнтацій, що складають змістову сторону підготовки педагогів та висловлює

внутрішню основу їх відношень до інклюзивної освіти та дітям із особливими освітніми потребами, включених у систему інклюзивної освіти.

Процеси глобалізації та інтеграції, що спостерігаються сьогодні, вимагають від кожного закладу вищої освіти *поглиблення зв'язків з іноземними та міжнародними інституціями*, сприйняття найкращого світового досвіду, в тому числі, досвіду європейських країн щодо особливостей організації та упровадження інклюзивної освіти в заклади освіти, тож викладачі факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти Бердянського державного педагогічного університету постійно підвищують свій професійний рівень, проходять стажування в країнах Євросоюзу тощо. Результатом такої діяльності є одноосібні та колективні монографії викладачів, підручники, навчально-методичні та методичні посібники тощо.

Особлива увага науковців університету приділена розповсюдженню набутого під час стажувань та самоосвіти досвіду щодо науково-методичного забезпечення впровадження інклюзивної освіти в практику освітньої діяльності Запорізького краю. Окрім того, впродовж десяти останніх років викладачами та студентами університету створюються та розповсюджуються інформаційні буклети, методичні рекомендації, посібники з багатьох актуальних проблем інклюзивної освіти.

В *інклюзивному освітньому просторі Бердянського державного педагогічного університету* під час навчання студентів із особливими потребами використовуються

інформаційно-комунікаційні технології, викладачі застосовують альтернативні засоби та методи навчання й спілкування, використовують спеціальне програмне забезпечення, мережу Інтернет, технології Веб 2.0, електронні підручники, електронні навчальні курси на платформі дистанційного навчання Moodle, віртуальні лабораторії, дейзі-бібліотеку та ін., які набули широкої популярності саме в інклюзивній освіті.

В університеті відпрацьована *система науково-методичної допомоги освітянам Запорізького регіону*, особлива увага приділена їх ознайомленню з практико-орієнтованими стратегіями розвитку інклюзивної освіти. Центром такої роботи стала діяльність *компетентнісного центру інклюзивної освіти Бердянського державного педагогічного університету*, напрямами діяльності якого є методична допомога закладам освіти різних типів щодо запровадження інклюзивної освіти; підвищення кваліфікації працівників освіти міста та регіону щодо організації й соціально-педагогічного та психолого-педагогічного супроводу інклюзивної освіти в закладах дошкільної, загальної середньої та вищої освіти; участь у засіданнях методичних об'єднань закладів дошкільної освіти міста та району; розповсюдження науково-методичних та практичних матеріалів щодо здійснення інклюзивної форми навчання в закладах освіти; інформаційно-технічне забезпечення мережевої взаємодії з університетами-партнерами в реалізації програм інклюзивної освіти.

Систематично в стінах університету проводяться літні школи, майстерні, форуми, семінари, фестивалі, майстер-

класи, конференції, вебінари, тренінги, ворк-шопи, коуч-сесії, тематичні івенти та інші заходи з питань інклюзивної освіти для освітян Запорізького краю. Викладачі факультету активно співпрацюють з науковцями інших закладів вищої освіти та наукових установ.

Основними перевагами заходів, що організуються та проводяться нами *для компетентних фахівців*, які здійснюють психолого-педагогічний та соціальний супровід осіб, інклюзованих в освітнє середовище є такі:асистенти,вихователі, учителі інклюзивних класів краще розуміють індивідуальні особливості учнів; оволодівають різноманітними педагогічними методиками, що дає їм змогу ефективно сприяти розвитку дітей з урахуванням індивідуальних особливостей; педагоги мають додаткові можливості розвинути і продемонструвати свою педагогічну майстерність і творчість; інші фахівці сприймають дітей більш цілісно, а також навчаються дивитися на різні життєві ситуації очима дітей.

Основні переваги нашої роботи для *осіб, включених в інклюзивне освітнє середовище* є такі: завдяки цілеспрямованому спілкуванню з однолітками поліпшується когнітивний, моторний, мовленнєвий, соціальний та емоційний розвиток дітей; змінюється поведінка, ставлення до навчання та оточуючих; навчання проводиться з орієнтацією на сильні якості, здібності та інтереси дітей; у дітей є можливості для налагодження дружніх стосунків зі здоровими однолітками, участі у громадському житті, діти почуваються потрібними, бажаними, стають більше самостійними; успішніше

адаптуються в колективі, у них з'являються друзі, зникає відчуття ізольованості; діти значно удосконалюють свої вміння й навички, намагаються краще читати, писати, малювати; навчаються у ровесників соціального досвіду.

Інші *діти без психофізичних проблем*, які перебувають у цьому ж середовищі, навчаються природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, усі діти сприймають одне одного як рівних; вчаться налагоджувати та підтримувати дружні взаємини з людьми, які відрізняються від них; накопичують позитивний досвід взаємодії; вчаться співпраці, співпереживанню, співдружності; вчаться поводитися нестандартно, бути винахідливими, а також співчувати іншим, як наслідок – стають добрішими, милосерднішими. Як результат: здобуття дітьми з особливими освітніми потребами освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків; забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їх здібностей; створення відповідного освітнього середовища для задоволення освітніх потреб вихованців/учнів з особливостями психофізичного розвитку; створення позитивного мікроклімату у закладі освіти з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей з особливими освітніми потребами з іншими учнями; забезпечення диференційованого психолого-педагогічного та соціального супроводу; надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, залучення батьків до розроблення індивідуальних планів та програм навчання.

Також до навчальних планів підготовки здобувачів

вищої освіти другого рівня спеціальності 014 середня освіта нами розроблено та включено *спеціалізацію «Інклюзивна освіта»* з присвоєнням кваліфікації «вчитель закладу загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням». Упродовж навчання студенти проходять виробничу практику за спеціалізацією, виконують курсову роботу, складають державну атестацію.

Активна діяльність *навчально-консультативного пункту* з надання безоплатних логопедичних послуг студентами зосереджена на формуванні практичних умінь та навичок студентів напряму підготовки «Спеціальна освіта»; оволодінні сучасними технологіями психолого-педагогічної діяльності, уміннями та навичками продуктивної взаємодії з учасниками освітнього процесу; отриманні експериментального матеріалу для написання наукових робіт; інформуванні населення щодо профілактики, розвитку, виховання, освіти дітей із проблемами мовленнєвого розвитку; формуванні об'єктивних уявлень і ставлення суспільства до проблем осіб із особливими освітніми потребами.

Участь у роботі навчально-консультативного пункту надає студентам можливість набути практичного досвіду роботи з дітьми з мовленнєвими проблемами. Консультації та індивідуальні корекційні заняття організовуються студентами спеціальності «Спеціальна освіта» під безпосереднім керівництвом викладачів із метою формування у них фахових компетентностей у сфері діагностики та корекції мовленнєвих порушень. Наявність в обладнанні навчально-консультативного пункту сучасного методичного, дидактичного та ігрового

матеріалу, комп'ютерного програмового забезпечення формує в студентів професійні уміння та навички в процесі здійснення діагностичної та корекційно-розвивальної роботи з особами із мовленнєвими порушеннями.

У Бердянському державному педагогічному університеті на базі факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти активно працюють два *волонтерські загони*. Спектр волонтерської діяльності з питань впровадження та підтримки інклюзивної освіти дуже широкий – це і благодійні акції всеукраїнського та локального характеру;соціально-екологічні ініціативи; флешмоби; різноманітні кампанії та проекти; фестивалі; тренінги для студентської та учнівської молоді; виступи публіцистичного театру; ігротеки, театралізовані мініатюри; відеолекторії; дискусійні зустрічі; конкурси плакатів та стіннівок; вулична соціальна робота; клінінг-суботи; соціологічні опитування; майстер-класи та ін.

Як результат зазначеного вище – перемоги на міжнародних виставках закладів вищої освіти; перемоги студентів на науковій ниві. Тож, спільними зусиллями викладачів університету, зокрема, команди викладачів факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти, організовано підготовку кваліфікованих фахівців нового формату, які володіють системними науковими знаннями з проблем інклюзивної освіти, які вміють грамотно застосовувати їх на практиці, здатні до розробки та впровадження нових програм і методів організації та забезпечення інклюзивної освіти на гуманістичних засадах у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами та їх сім'ями, а також налагоджують ефективну взаємодію з

учасниками психолого-педагогічного та соціального супроводу, володіють загальнокультурними, професійними компетенціями.

Отже,представлено досвід упровадження системи підготовки компетентних фахівців для психолого-педагогічного та соціального супроводу осіб, інклюзованих в освітнє середовище, показано його ефективність.

Відтак, результати такої роботи полягають у внесенні певного вкладу в теорію і методику підготовки педагогів до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти. Досвід, отриманий викладачами та студентами університету в результаті апробації системи підготовки кваліфікованих фахівців для психолого-педагогічного та соціального супроводу осіб, інклюзованих в освітнє середовище опублікований в ряді статей, монографій,представлений захистаминаукових робіт, виступами на міжнародних та національних конференціях, на Міжнародних виставках «Інноватика в освіті» відзначений найвищими нагородами.

Практична значущість досвіду полягає в тому, що результати нашої діяльності щодо підготовки компетентних фахівців для психолого-педагогічного та соціального супроводу осіб, інклюзованих в освітнє середовище можуть бути використані викладачами закладів вищої освіти під час підготовки психологів, спеціальних психологів, вчителів-дефектологів, вчителів-логопедів, вихователів, асистентів вчителя та вихователя до професійної діяльності. Результати дослідження стануть у нагоді принавчанні фахівців психолого-педагогічного та соціального профілю, зокрема, на курсах підвищення

кваліфікації та перепідготовки.

Тітаренко С.А., *кандидат педагогічних наук,*
доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

На сучасному етапі розвитку суспільства в Україні освітні реформи зорієнтовані на модернізацію системи освіти осіб з особливостями психофізичного розвитку. Одним з ключових напрямів у навчанні дітей з особливими потребами є впровадження інклюзивної освіти. Тому найбільш актуальною проблемою стає роль психологічного супроводу дітей в умовах інклюзивної освіти.

Законом України «Про дошкільну освіту» затверджені державні гарантії у здобутті дошкільної освіти дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. У статті 33 Закону України «Про дошкільну освіту» зазначено, що Держава забезпечує соціальний захист, підтримку дітей дошкільного віку, особливо дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації, а також дітей із малозабезпечених та багатодітних сімей [ЗУ від

11.07.2001 №2581-VIII].

На перший план висуваються завдання створення сприятливих умов для становлення особистості кожної дитини відповідно до особливостей її психічного і фізичного розвитку, можливостей і здібностей. Розкриваючи проблему інклюзивної освіти, варто зазначити, що це не тільки створення технічних умов для безперешкодного доступу дітей-інвалідів до загальноосвітніх закладів, а й специфіка освітнього процесу, що повинен організовуватися з урахуванням психофізичних можливостей дитини з обмеженими можливостями здоров'я. Для забезпечення ефективності впровадження інклюзивного навчання в освітніх закладах має бути організовано якісний психологічний супровід дитини з проблемами розвитку, а також здорових дітей. Крім цього необхідно створити сприятливий морально-психологічний клімат у педагогічному та дитячому колективах, заснований на розумінні проблем, потреб дітей з психофізичними порушеннями і на бажанні їм допомогти.

Інклюзивна освіта (інклюзія (англ.) – залучення) передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Інклюзивне навчання – гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масового загальноосвітнього закладу за місцем проживання. Навчання (за потреби) відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним

супроводом [ЕР №34].

Ґрунтовний аналіз проблеми впровадження інклюзивної освіти дозволяє стверджувати, що методологічними засадами для розробки проблеми інклюзії виступають світоглядні гуманістичні теорії (М. Бердяєв, Х. Блум, Е. Гідденгс, Ж. Дерріда, Е. Дюркгейм, Т. Лукман, В. Соловйов, П. Флоренський, М. Хайдеггер та ін.). В даних наукових розвідках обґрунтовано ідеї толерантності та співрозуміння в сприйнятті відмінностей у людській спільноті. Філософську площину розуміння інвалідності як біопсихосоціального феномена презентовано в роботах Г. Барінової, Л. Загорської, Л. Васильєвої, Н. Корабльової, З. Максимової, О. Філоненка, А. Шевченко та ін.

Вагомий вплив на розвиток системи спеціальних освітніх закладів, удосконалення їх структури, розробку методик ранньої діагностики психічного розвитку дітей мали праці психологів Л. Виготського, О. Венгер, О. Запорожця, О. Киричука, Г. Костюка, Б. Корсунської, С. Максименка, Н. Морозової, В. Синьова, П. Таланчука, В. Тарасун, М. Ярмаченка, в яких обґрунтовано принципові положення щодо особливостей розвитку психічних процесів у дітей різного віку, ролі корекційного виховання у підготовці до шкільного навчання, механізмів формування їх соціально-комунікативної активності. Учені досліджували питання історії становлення і розвитку окремих напрямів спеціальної освіти дітей шкільного віку з різними психофізичними порушеннями. Одночасно аналізувалася історія виникнення наукових поглядів на ті чи інші прояви аномального розвитку та засоби їх

психолого-педагогічної корекції.

Проблеми підготовки педагогів дошкільної та початкової освіти для забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітньому просторі розкрито в наукових дослідженнях В. Бондаря, М. Ворон, В. Засенка, А. Колупаєвої, О. Мартинчук, С. Миронової, В. Синьова, та ін.

Заслуговує на увагу низка праць вітчизняних (О. Безпалько, Ю. Богінська, В. Бондар, Л. Будяк, Н. Ворон, І. Іванова, В. Ільїн, Т. Ілляшенко, А. Капська, Л. Коваленко, А. Колупаєва, В. Ляшенко, Є. Мартинов, Н. Мирошніченко, О. Молчан, Ю. Найда, О. Полякова, О. Савченко, Т. Самсонов, Н. Софій, О. Столяренко, В. Сушкевич, Є. Тарасенко, С. Хлєбік, С. Шевченко, А. Шевчук, Н. Шматко та ін.) і зарубіжних (Б. Барбер, Г. Беккер, У. Бронфенбреннер, П. Бурдьє, Т. Бут, Ч. Веббер, Х. Вулі, Д. Деппелер, М. Дарсі, Х. Кербо, М. Крозьє, Ф. Кросбі, Т. Лорман, О. Льюіс, К. Стафофорд, К. Тейлор, Д. Харві та ін.) науковців з проблеми включення осіб з психофізичними вадами в масові заклади освіти, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм.

На переконання А. Колупаєвої концепція інклюзивної освіти демонструє одну з ключових демократичних ідей – всі діти активні члени суспільства. Перебування в інклюзивних освітніх закладах корисне як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для інших дітей, членів родин та суспільства в цілому. Взаємодія із здоровими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвиткові дітей з

особливими освітніми потребами. Позаяк діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з психофізичними вадами і мотивують їх до розвитку та цілеспрямованого використання нових знань і вмінь. Крім цього взаємодія вихованців з особливими освітніми потребами та здоровими дітьми в інклюзивних групах допомагає встановленню між ними товариських взаємин. Саме завдяки такій взаємодії діти вчаться безпосередньо сприймати і гуманно відноситися до людських відмінностей, вони стають більш толерантними, готовими до взаємодопомоги [Колупаєва, 2009].

Варто зазначити, що виховання і навчання дітей з вадами розумового і фізичного розвитку є складовою частиною єдиної державної системи освіти. Розвиток сучасного суспільства зумовлює повагу до людини, встановлення принципів солідарності та безпеки, що забезпечує захист та повне інтегрування у соціум усіх верств населення, перш за все – осіб з обмеженими можливостями здоров'я. Це зумовлено визначенням головної мети соціального розвитку – створення «суспільства для всіх». В основу такого інтегрування покладено концепцію цілісного підходу, яка відкриває шлях до реалізації прав і можливостей кожної людини, насамперед, передбачає рівний доступ до здобуття освіти. Якісна освіта передбачає задоволення особливих освітніх потреб кожного індивіда, зокрема й з порушеннями психофізичного розвитку, без відриву такої особи від звичного соціального оточення, сім'ї, друзів.

В Україні практика впровадження інклюзивних форм

освіти в систему загальноосвітніх навчальних закладів є досить складною, що пов'язано з наявністю бар'єрів загальної освіти, які заважають успішній реалізації інклюзивних процесів. До таких бар'єрів належать:

- загальна освіта не має реальних стимулів і не виявляє активного інтересу до проблем інклюзії;
- відсутність системного бачення проблеми інклюзії і шляхів її вирішення в різних освітніх структурах;
- непідготовленість педагогічного корпусу загальної освіти (дидактична, психологічна, особистісна) до участі в інклюзивних процесах;
- недостатній рівень компетентності в межах цієї проблеми педагогічного корпусу вищих педагогічних навчальних закладів;
- особливість традиційної слов'янської ментальності з її пріоритетом соціального захисту над освітою і вибудовування в такому ракурсі соціальної політики стосовно осіб з особливостями психофізичного розвитку відводять на другий план державну підтримку реформування освіти під завдання інклюзії (яка, наразі, зводиться практично до будівництва пандусів) [ЕР №35].

Г. Кравченко, Г. Сіліна виділяють наступні умови і шляхи подолання перешкод і труднощів у вирішенні проблем інклюзії:

- правильне діагностування розвитку дитини та врахування її потенційних можливостей;
- психологічна підготовка дитини з особливими потребами та її батьків до навчання спільно зі здоровими однолітками;

- розробка методики інтеграції дитини залежно від виду дизонтогенезу;
- тісна співпраця з батьками, надання їм необхідного мінімуму дефектологічних знань, психотерапевтичної та консультативної допомоги;
- відповідна підготовка педагогів загальноосвітніх закладів;
- створення спеціальних умов у групі, навчальному закладі (необхідне обладнання, охоронний режим тощо);
- підготовка здорових дітей групи до взаємодії з дитиною з особливими потребами;
- супровід інклюзивного дошкільника фахівцем-дефектологом, надання дитині кваліфікованої колекційної допомоги;
- забезпечення комплексного медико-психолого-педагогічного супроводу [Кравченко, 2014].

Зауважимо, що інклюзія має на меті не лише максимально зняти бар'єри у доступі дитини з особливими освітніми потребами до розвитку її природного потенціалу, але й набуття знань, соціального досвіду, тобто до отримання якісної освіти, що означає відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти.

В Україні законодавчо визнано право дітей з особливими освітніми потребами на навчання у загальноосвітніх закладах за місцем проживання. Це зумовлено визначенням головної мети соціального розвитку – створення «суспільства для всіх». Нині в нашій державі розроблений достатній комплекс нормативно-

правового забезпечення, який визначає основні засади здійснення освітньої діяльності в умовах інклюзивного навчання, місце та ролі педагогічних працівників. На рівні держави затверджено низку документів, котрі визначають запровадження інклюзивної освіти в Україні:

- Конвенція ООН про права дитини, прийнята 20 листопада 1989 року, ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року;
- Конвенція ООН про права дитини, прийнята 20 листопада 1989 року, ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року;
- Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» 21 березня 1991 року №875-XII;
- Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», прийнятий 6 жовтня 2005 року №2961-IV;
- Закон України «Про охорону дитинства», прийнятий 26 квітня 2001 року №2402-III;
- Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 №2628-III;
- Закон №6437 «Про внесення змін до закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг»;
- Наказ МОН України від 08.06.2018 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти»;
- Закон України від 23.05.2017 №2053- VIII «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо

особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг»;

- Додаток до листа МОН від 12.10.2015 року №1/9-487 Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації діяльності інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах;
- Наказ МОН України від 06.02.2015 Про затвердження Порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах №104/52;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 року «Про внесення змін до Положення про дошкільний навчальний заклад» №530.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 року №530 внесено зміни в Положення про заклад дошкільної освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2003 р.№305). Для задоволення освітніх, соціальних потреб організації корекційно-розвивальної роботи у складі закладів дошкільної освіти можуть створюватися спеціальні та інклюзивні групи для розвитку дітей з порушеннями слуху, зору, мови, опорно-рухового апарату, інтелекту, затримкою психічного розвитку.

Для забезпечення ефективності освітнього процесу, наповнюваність інклюзивних груп має становити до 15 дітей, з них1-3 дитини з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, залежно від складності порушення. Виховна робота з дітьми з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, має бути спрямована на їх соціалізацію,

формування позитивної самооцінки тощо. Особливістю освітнього процесу інклюзивної групи є його індивідуалізація і диференціація. Здійснюється освітній процес в інклюзивних групах відповідно до Базового компонента дошкільної освіти за програмами та навчально-методичними посібниками, затвердженими в установленому порядку МОН, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю [ЕР №36].

Інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами є складним педагогічним процесом. Він вимагає ретельної роботи вихователя, у якого в групі кілька дітей виховується за індивідуальною програмою розвитку і потребує особливої уваги і допомоги, а також злагодженої співпраці команди супроводу дитини: психолога, фахівців з різних напрямів корекційної педагогіки, логопеда, помічника, асистента педагога. Найчастіше в цій команді психологи виконують координуючу роль [Романова, 2011; За ред. Обухівської, 2016].

У зв’язку з цим серйозні сподівання покладаються на практичних психологів закладів освіти, на їх здатність налагодити психологічний супровід навчання дітей з психофізичними порушеннями, а також типовим розвитком [Кравченко, 2014; ЕР №37; ЕР №38; ЕР №39]

Основним завданням педагогічного процесу в контексті інклюзивної освіти має стати створення особливої емоційно-когнітивної (пізнавальної) установки щодо «особливої дитини», а саме: в освітньому закладі має домінувати не жаль до такої дитини, а турбота,

емпатійність, чуйність і тактовна взаємодія, з одного боку, а з іншого – ставлення до неї як до рівноправного члена колективу.

Психологічний супровід інклюзивного навчання та виховання потребує планування, додаткової професійної підготовки, а також контактів з фахівцями, які можуть надати відповідну допомогу. Соціально-психологічна робота з «особливою дитиною» має спрямовуватися на досягнення головної мети – підготувати її до самостійного життя. Однак потрібно слідкувати, щоб допомога та підтримка під час навчання не перевищувала необхідну, інакше дитина стане занадто залежною від неї. Щоб забезпечити загальний успіх справи, слід з повагою ставитись до всіх і вдумливо та наполегливо працювати на користь дитини.

Основними функціями практичного психологав закладі дошкільної освіти з реалізації інклюзивного навчання є спрямування педагогічного колективу на створення умов, що сприяють збереженню фізичного і психічного здоров'я дітей, забезпеченню їх емоційного благополуччя, самостійному та ефективному розвитку здібностей кожної дитини. Практичний психолог у закладі дошкільної освіти бере участь у педагогічному процесі загалом, його аналізі, організації взаємодії дорослих і дітей, а також проводить індивідуальну роботу з дітьми. Спираючись на результати обстеження, практичний психолог складає індивідуальну навчальну програму для кожної дитини, яка є частиною індивідуальної програми розвитку (ІПР) [Заєркова, Трейтяк, 2016, с. 55].

В інструктивно-методичних рекомендаціях щодо

організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти зазначається, що індивідуальна програма розвитку дитини містить такі розділи:

1. Загальна інформація про дитину: ім'я та прізвище, дата народження, телефони батьків, адреса проживання, проблема розвитку (інформація про особливі освітні потреби), дата зарахування дитини до дошкільного навчального закладу.

2. Наявний рівень розвитку дитини (відповідно до висновку психолого-медико-педагогічної консультації). Група фахівців протягом 1-2 місяців (в залежності від складності порушення) вивчає можливості та потреби дитини, фіксує результати вивчення: її вміння, сильні якості та труднощі, у чому їй потрібна допомога; інформація щодо впливу порушень розвитку дитини на її здатність до навчання (відомості надані психолого-медико-педагогічною консультацією). Вся інформація повинна бути максимально точною, оскільки вона є підґрунтям для подальшого розроблення завдань.

3. Освітні послуги. В індивідуальній програмі розвитку дитини передбачається до 10 корекційно-розвиткових занять на тиждень залежно від віку дитини та з урахуванням індивідуальних особливостей освітньої діяльності дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю. Фіксується розклад занять з відповідними фахівцями (вчителем-дефектологом, практичним психологом та іншими фахівцями), вказується кількість і тривалість таких занять з дитиною.

4. Адаптації / модифікації. При складанні індивідуальної програми розвитку необхідно

проаналізувати, які адаптації та модифікації слід розробити для облаштування середовища, застосування належних методів, матеріалів, іграшок, обладнання, урахування сенсорних та інших потреб дитини.

Модифікація – трансформує характер подачі матеріалу шляхом зміни змісту або концептуальної складності навчального завдання. Наприклад, скорочення змісту навчального матеріалу; модифікація цілей і завдань, прийнятних для конкретної дитини, корекція завдань, визначення змісту, який необхідно засвоїти.

Адаптація – змінює характер подачі матеріалу, не змінюючи зміст або концептуальну складність навчального завдання. Зокрема, можуть використовуватись такі види адаптацій: пристосування середовища (збільшення інтенсивності освітлення в групових кімнатах, де є діти з порушеннями зору; зменшення рівня шуму в групі, де навчається слабочуюча дитина, забезпечення її слуховим апаратом); адаптація матеріалів (адаптація дидактичних посібників, ігрових, наочних та інших матеріалів тощо) [ЕР №36].

Зауважимо, що індивідуальна програма розробляється на 3 місяці, на основі програм, у тому числі спеціальних, рекомендованими МОН України для закладів дошкільної освіти, з відповідною їх адаптацією до особливих потреб дитини і затверджується керівником закладу. З метою її коригування та доповнення, індивідуальна програма повинна переглядається щомісячно.

Невід'ємною складовою процесу розроблення індивідуальної програми розвитку є оцінка динаміки розвитку дитини з особливими освітніми потребами,

збирання відомостей про її успіхи (дитячі роботи, результати спостережень педагогів тощо). Оцінка динаміки розвитку дитини є індикатором ефективності освітнього процесу та підґрунтям для подальшого планування цілей і завдань. Відповідальність за реалізацію індивідуальної програми розвитку покладається на всіх членів групи фахівців (групи індивідуального супроводу дитини). Відстеження перебігу виконання цілей та завдань, окреслених в індивідуальній програмі розвитку, покладається на методиста закладу дошкільної освіти. У процесі складання індивідуальної програми розвитку дитини педагоги перш за все аналізують відповідність вимог програми та методів, що використовуються на занятті, актуальним і потенційним можливостям дитини з особливими освітніми потребами [ЕР №36].

Метою психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в освітніх закладах є вивчення особистісного потенціалу, а саме: співвідношення рівня розумового розвитку дитини і вікової норми, розвитку когнітивної сфери, сформованості мотивації до діяльності; особливості емоційно-вольової сфери; індивідуально-характерологічні особливості, їх творчий та інтелектуальний розвиток через залучення всіх учасників освітнього процесу (батьків, педагогів, дітей) до реалізації запланованих дій щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання; соціалізація та адаптація дітей з особливими потребами.

Важливо виокремити основні завдання психологічного супроводу інклюзивного навчання учасників освітнього процесу:

- проведення діагностичної роботи з дітьми з порушеннями розвитку;
- попередження виникнення проблем розвитку дитини;
- допомога дитині у вирішенні актуальних проблем соціалізації;
- попередження та корекція порушень емоційно-вольової сфери;
- вирішення проблеми налагодження взаємин з однолітками, педагогами, батьками;
- формування психологічної культури дітей, батьків, педагогів.

Дитина з особливими потребами яка зарахована до масового закладу дошкільної освіти потрапляє в коло уваги психолога, який здійснює роботу за напрямками:

1. Надання психопрофілактичної та психокорекційної допомоги дитині. Зміст корекційного впливу визначається на основі всебічного діагностичного обстеження дитини, завдання якого полягають у: а) постановці діагнозу з визначенням структури дефекту, зони найближчого розвитку та збережених сторін психіки; б) діагностиці глибини та особливостей порушення психічних функцій; в) визначенні впливу вади на розвиток когнітивної сфери; г) визначенні впливу вади на особистісний розвиток; д) дослідженні адаптивних можливостей та особливостей соціальної взаємодії.

2. Пояснення педагогам і батькам специфіки психічного розвитку дитини і тих обмежень, які накладаються на процес навчання й виховання; розкриття

конкретного змісту індивідуального підходу, якого потребує дитина та прийомів його реалізації.

3. Психологічне консультування батьків, спрямоване на встановлення оптимальних взаємин в родині; попередження проблем у розвитку стосунків; створення психологічного комфорту для кожного члена сім'ї.

4. Робота з педагогами та дитячим колективом, в якому перебуває дитина з особливими освітніми потребами, в напряму формування позитивних установок щодо взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами.

Для нашого дослідження важливо охарактеризувати основні принципи інклюзії, яких необхідно дотримуватися в процесі реалізації інклюзивної освіти. Принципи інклюзивної освіти – це найбільш загальні та універсальні вимоги, керівні ідеї, основоположні засадничі переконання, твердження, що лежать в основі інклюзивної світової моделі освіти. Схарактеризуємо основні принципи інклюзивної освіти:

- принцип безбар'єрності – створення безбар'єрного середовища доступу осіб з обмеженими можливостями до усіх видів та форм здобуття освіти, шляхом розробки та прийняття обов'язкових нормативних актів, що закріплюють даний принцип;
- принцип соціалізації – залучення та включення осіб з обмеженими можливостями у загальноосвітній простір;
- принцип рівності – однакова цінність та рівність людей, незалежно від їх здібностей, стану психофізичного здоров'я та досягнень, кожна особа повинна мати можливість отримувати і розвивати знання та навички;

• принцип науковості – проведення науково-дослідних робіт, розробка науково-обгрунтованих проектів у сфері пошуку шляхів впровадження інклюзивної освіти;

• принцип співпраці – обмін досвідом та використання успішних світових моделей впровадження інклюзивної освіти;

• принцип просвітництва – широке розповсюдження інформації про необхідність залучення осіб з обмеженими можливостями до загальноосвітнього середовища;

• принцип універсальності – надання можливості здобуття освіти особам з обмеженими можливостями, незалежно від виду та форми обмеженості;

• принцип відповідальності – зобов'язання країн провадити політику інклюзії на національному рівні [Миськів, 2013, с. 68-70].

Зміст психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання полягає у: підвищенні адаптивних можливостей дитини; розвитку комунікативних навичок; розвитку емоційної сфери; зниженні рівня тривоги, подоланні страхів; мінімізації агресивних поведінкових проявів; підвищенні самооцінки дітей.

Психологічний супровід дітей з особливостями психофізичного розвитку поєднує такі взаємопов'язані компоненти: систематичне дослідження психолого-педагогічного статусу дитини, динаміки її психічного розвитку; створення соціально-психологічних умов для розвитку особистості дітей з типовим розвитком; створення спеціальних соціально-психологічних умов для

надання допомоги дітям, які мають проблеми в розвитку.

З метою впровадження системи психологічного супроводу дітей дошкільного віку, які виховуються в умовах інклюзивної освіти, важливим є організація і здійснення комплексного підходу, реалізація якого передбачає поетапне впровадження інклюзивної освіти:

1. Психодіагностичний етап: діагностика рівня розвитку дітей: виявлення індивідуальних особливостей психічного, фізичного, інтелектуального розвитку; рівня розвитку психічних процесів; діагностики соціальної зрілості, інтелекту, стилю взаємодії педагогів і батьків з дитиною; тестування та анкетування педагогів та батьків на предмет готовності до здійснення інклюзивного навчання; вивчення особливостей сім'ї, в якій виховується дитина; психолого-педагогічне спостереження за особливостями соціальної взаємодії дітей в закладі дошкільної освіти з інклюзивним навчанням.

2. Оформлення документації для здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими потребами: банку даних дітей відповідно до особливостей та наявних порушень; індивідуальної картки психолого-педагогічного діагностування дитини (практичний психолог); соціального паспорту сім'ї, в якій виховується дитина (соціальний педагог); щоденника спостереження за дитиною в освітньому закладі (вихователі групи).

3. Розробка та затвердження індивідуальних програм навчання і розвитку з рекомендаціями для педагогів і батьків, розроблених за участі різних фахівців (лікаря, психолога, соціального педагога, педагога-дефектолога, логопеда та ін.).

4. Створення власної навчально-методичної та інформаційної бази, а саме: банку даних освітніх програм; механізму забезпечення отримання оперативної інформації про рівень здоров'я, навчання і розвиток дитини з особливими потребами.

5. Моніторинг результативності, який передбачає застосування наступних методів: дидактичного – вивчення результативності різних сторін освітнього процесу; простеження ефективності виховного процесу; системи взаємостосунків його учасників; управлінського – контроль за характером взаємостосунків на різних управлінських рівнях в системах: «керівник – педагогічний колектив», «керівник – діти», «керівник – батьки», «керівник – зовнішнєсередовище»; соціально-психологічного – спостереження за системою колективно-групових взаємовідносин, за характером психологічної атмосфери педагогічного колективу, психологічного стану дітей, батьків; медичного – відстеження динаміки стану здоров'я дитини з особливими потребами.

6. Виявлення і прогнозування можливих проблем, серед яких можуть бути наступні: виникнення опору новому середовищу з боку дитини, для зняття якого потрібно включати розробку додаткових освітньо-виховних ресурсів; виникнення внутрішніх і зовнішніх конфліктів між педагогом і дитиною, педагогом і батьками внаслідок роботи із проблемою «особливої дитини».

7. Розробка шляхів корекції можливих негативних наслідків: планування резерву часу для перегляду спланованих форм, методів, прийомів роботи з дітьми та їх батьками; ґрунтовне пояснення батькам і педагогам

переваг інклюзивної освіти; реорганізація індивідуальних психолого-педагогічних програм супроводу дітей, які виявляють відповідні проблеми; відстеження результативності впроваджених змін.

Одним із аспектів психологічного супроводу інклюзивної освіти є психологічна підтримка педагогів. Основна робота психологічного супроводу з педагогічним колективом, спрямовується на:

- формування в учасників освітнього процесу позитивних установок щодо взаємодії з такою дитиною;
- пояснення педагогам специфіки психічного розвитку дитини і тих обмежень, що накладаються на освітній процес;
- розкриття конкретного змісту індивідуального підходу, якого потребує дитина та прийомів його реалізації;
- надання психологічної допомоги вихователям та асистентам вихователя щодо створення на основі результатів діагностичних мінімумів індивідуальних програм розвитку;
- здійснення адаптації дидактичного матеріалу та наочності відповідно особливостей сприймання матеріалу дітьми з різними типами дизонтогенезу;
- запровадження спеціальних технологій та адаптивних технічних засобів навчання;
- надання педагогам інформації про досягнення дитини у психокорекційному процесі та рекомендацій щодо використання новоутворень у освітній діяльності [За заг. ред. Обухівської, 2017].

Надзвичайно важливими учасниками інклюзивного навчання дитини є її батьки.Оскільки розвиток та виховання дитини з особливими потребами потребує спеціальних знань про захворювання, його наслідки, потенційні можливості дитини, важливим є належна організація роботи фахівців у закладі дошкільної освіти. Батькам необхідно надавати практичні поради щодо нагляду за дітьми, пояснення та рекомендації щодо вирішення повсякденних проблем, пов'язаних з вихованням, знайомити з досвідом інших батьків. Основні форми групової роботи з батьками в цьому напряму: проведення семінарів, консультацій, лекцій, зборів та ін. Одночасно взаємодія може організовуватись і в індивідуальній формі (індивідуальні бесіди та індивідуальне консультування). Саме тому завдання психологічного супроводу в роботі з батьками полягає у:

- налагодженні партнерських стосунків з батьками та створенні психологічного комфорту для кожного члена сім'ї;
- подоланні стереотипів у роботі з сім'ями, які мають дітей з обмеженими можливостями через врахування культурних традицій, інтересів сім'ї;
- підвищенні психолого-педагогічної культури батьків;
- поясненні батькам специфіки психічного розвитку дитини і тих обмежень, які накладаються на освітній процес;
- розкритті конкретного змісту індивідуального підходу, якого потребує дитина та прийомів його

реалізації;

- психологічному консультуванні батьків, спрямованому на встановленні оптимальних взаємин у родині [За заг. ред. Обухівської, 2017].

Головне завдання психолога, соціального педагога у роботі з сім'єю полягає в тому, щоб батьки з їх допомогою змогли побачити реальну перспективу розвитку своєї дитини, з'ясували можливі труднощі соціального розвитку, які виникають у певні вікові періоди, а також визначити свою роль у процесі психолого-педагогічного супроводу дитини.

Окрім того, психолог повинен допомогти батькам в коректній і тактовній формі позбавитися від ілюзій в плані майбутнього дитини. Разом з тим психолог повинен посилити віру батьків у можливість і перспективи розвитку дитини, в те, що правильно організований корекційний вплив дозволить оптимізувати подальший інтелектуальний і особистісний розвиток дитини. За необхідності психолог здійснює корекцію психічного стану батьків.

Найбільш важливими учасниками процесу інклюзивного навчання є діти, як ті, які мають особливі освітні потреби і прийшли у нове для них середовище здорових однолітків, так і переважна більшість дітей з типовим розвитком, яка повинна прийняти своїх особливих однолітків, навчитися толерантності, умінню допомогти, співчуттю, яке не ображає і не принижує, а дозволяє дитині з обмеженнями почувати себе рівною з усіма. Це досить складна наука і вона тільки починає практично реалізуватися, а тимчасом без неї успішної

соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, задля якої власне й запроваджується інклюзивне навчання, бути не може.

Психологічний супровід виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому освітньому закладі здійснюється за таким алгоритмом:

1. Діагностика адаптації дитини до закладу дошкільної освіти, виявлення труднощів, визначення причин цих труднощів. За потреби – скерування до відповідних додаткових фахівців з метою встановлення причин та надання допомоги.

2. Здійснення спостереження за поведінкою дитини на заняттях та в інших організаційних формах, за особливостями її поведінки та взаємодії з однолітками, педагогами.

3. Проведення індивідуальних спостережень за дитиною, досліджень з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб, аналіз періоду адаптації.

4. Участь у складанні індивідуальної програми супроводу дитини, розробка індивідуального плану корекційної роботи з урахуванням виявлених особливостей дитини.

5. Сприяння у створенні позитивного мікроклімату в колективі однолітків та взаємодії з дітьми, проведення заходів, спрямованих на профілактику дискримінації у оточенні ровесників, формування дружнього та неупередженого ставлення до дитини з особливими освітніми потребами.

6. Надання консультативної допомоги педагогам у

роботі з дитиною [За заг. ред. Обухівської, 2017].

Результатами соціально-психологічного супроводу інклюзивної освіти повинні стати:

- сформованість відповідних інклюзивних компетентностей педагогічних працівників (уміння використовувати знання про особливості психологічного розвитку дітей на практиці, психологічна стійкість, толерантність; система позитивних установок; відсутність негативних стереотипів та упереджень тощо);
- сформованість у дитини (дитячого колективу) стійких соціально-психологічних характеристик: адекватна самооцінка, товариськість, низький рівень тривожності, соціальна рішучість, уміння викликати у людей прихильне ставлення до себе тощо.
- сформованість у батьків (сімей) толерантного ставлення до дітей з особливими потребами (чуйність, терпимість гуманність, великодушність, доброзичливість тощо).

Отже, організація інклюзивного навчання вимагає послідовної і постійної роботи з усіма його учасниками: педагогами, батьками, дітьми з особливими освітніми потребами і тими, які мають типовий розвиток. Забезпечення психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами є невід'ємною частиною розвитку сучасної освіти. В її основі лежить індивідуальний та диференційований підхід до кожного учасника освітнього процесу. Крім цього важливо створювати в освітніх закладах сприятливі умови для формування у дітей з особливими освітніми потребами

навичок самостійності, впевненості, довіри. Ефективність спільного навчання і виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку і здорових однолітків залежить від спеціальної підготовки майбутніх вихователів. Важливого значення набуває формування в педагогів адекватного ставлення до осіб з порушеннями психофізичного розвитку та їхніх родин; відповідних професійно значущих рис особистості, як: любов до дітей незалежно від їхнього здоров'я, терпимість, гуманізм, емпатія тощо.

РОЗДІЛ IV. ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ:МЕТОДИЧНИЙ ТА КОРЕКЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Докучина Т.О., *кандидат педагогічних наук,*
доцент кафедри корекційної педагогіки
та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

ІНКЛЮЗИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Інноваційний розвиток системи освіти в Україні спрямований на забезпечення права та можливості отримання освіти усіх дітей в усіх програмах. Сучасні тенденції освітньої політики України реалізуються у відповідності до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, в якій визначається пріоритетність прав людей з інвалідністю, зокрема, на здобуття якісної освіти [ЕР №40]. Реалізація цього відбувається шляхом активного впровадження інклюзії в заклади дошкільної та загальної середньої освіти. Одним із основних нормативно-правових документів, що засвідчує розвиток інклюзивної освіти в Україні є Закон України «Про освіту» [ЕР №3]. У статі 3 визначаються право кожного на якісну та доступну освіту, рівні умови доступу до освіти, необхідність та обов'язковість створення державою умов для здобуття освіти особами з особливими освітніми

потребами та ін. Аналіз нормативно-правової бази свідчить, що держава приділяє значну увагу забезпеченню стандартів інклюзивної освіти, зокрема у дошкільній та загальній середній освіті.

Проте навчання осіб з особливими освітніми потребами не завершується на етапі закінчення закладу загальної середньої освіти, а продовжується у напрямку отримання майбутньої професії. Це обумовлює актуальність проблеми впровадження інклюзії у заклади вищої освіти. У Законі України «Про вищу освіту» одним із шляхів формування та реалізації державної політики у сфері вищої освіти визначається «створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення осіб з особливими освітніми потребами спеціальним навчально-реабілітаційним супроводом та створення для них вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти з урахуванням обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я» [ЕР №41]. Проте на законодавчому рівні питання інклюзії у вищій освіті є неврегульованим. Все ж створення умов для успішного формування професійної компетентності студентів з особливими освітніми потребами є одним із концептуальних напрямків діяльності закладів вищої освіти з метою модернізації та удосконалення вищої освіти відповідно до провідних світових стандартів. Тому новим напрямком розвитку інклюзивної освіти в Україні, логічним продовженням її впровадження, є вища освіта.

Проблема інклюзивної освіти є досить актуальною та широко досліджуваною як у вітчизняній, так і зарубіжній науці. У світовій науковій спільноті значна увага

приділяється вивченню проблем інклюзії у закладах вищої освіти, зокрема визначенню ефективних умов включення студентів різних категорій в освітній простір (К. Барнс, Г. Бівер, А. Ломбарді, С. Макфарлейн, К. Мюррей, Х. Мей, Л. Томас, М. Прістлі, Дж. Хелс, Д. Хітч та ін.). Дослідження різних аспектів проблеми інклюзії у вищій освіті представлені у працях вітчизняних вчених, що присвячені вивченню закордонного досвіду (Ю. Богінська, А. Кравцова), специфіці супроводу осіб з особливими освітніми потребами у закладі вищої освіти (К. Кольченко, Т. Нукуліна, П. Таланчук, О. Єрьоменко), соціально-педагогічним умовам реабілітації студентів з особливими освітніми потребами (М. Чайковський), особливостей організації професійної освіти осіб з порушеннями слуху (Т. Єжова, С. Літовченко), зору (Є. Майборода), креативним методам освіти осіб з особливими освітніми потребами (О. Дікова-Фаворська), інформаційно-комунікаційним технологіям підтримки інклюзивного навчання в закладах вищої освіти (А. Яцишин, О. Соменко, Д. Соменко, К. Косова Ю. Туалашвілі) та ін.

Аналіз літературних джерел засвідчив низку проблем щодо впровадження інклюзії у вищу освіту. Вивчення досвіду вітчизняних та закордонних вчених дало змогу виділити актуальну проблему підвищення компетентності академічного колективу закладу з метою надання ефективних освітніх послуг особам з особливими освітніми потребами.

Метою нашого дослідження є теоретичне обґрунтування актуальності та окреслення шляхів формування інклюзивної компетентності викладачів

закладів вищої освіти.

Забезпечення ефективного інклюзивного навчання студентів з особливими освітніми потребами потребує створення відповідних умов. На основі праць вчених (Т. Бондар, О. Кольченко, С. Миронова, Г. Нікуліна та ін.) нами визначено умови ефективності інклюзивного навчання у закладі вищої освіти [Бондар, 2014; Таланчук, 2013; Миронова, 2016]:

- безбар'єрне освітнє середовище (архітектурна відповідність закладу);
- психологічна готовність студентів з особливими освітніми потребами до навчання у закладі вищої освіти;
- відповідне навчально-методичне забезпечення (адаптовані навчальні плани, програми та ін.);
- створення спеціальних умов у кабінетах, лабораторія, аудиторіях (спеціальне технічне обладнання, охоронний режим тощо);
- модернізація технологій, методів, прийомів навчання (реалізація індивідуального підходу);
- підготовка студентів з типовим розвитком до спільного навчання зі студентами з особливими освітніми потребами, формування колективної взаємодії;
- забезпечення психолого-педагогічного та соціального супроводу студентів з особливими освітніми потребами;
- підготовка науково-педагогічних працівників до роботи в умовах інклюзивного навчання та ін.

Досліджуючи різні аспекти впровадження інклюзії вчені (Т. Бондар, О. Гришко, Л. Клевака, Л. Томас,

Дж. Хелс) наголошують на вагомості відповідного кадрового забезпечення інклюзивної освіти [Бондар, 2014, с. 22-23; Гришко, 2017, с. 93; Thomas, 2014, с. 126].

Професійна компетентність викладача закладу вищої освіти, за визначенням М. Головань, є складним інтегративно-динамічним особистісним утворенням, що містить ієрархічно взаємопов'язані компоненти, які дозволяють викладачу впевнено реалізовувати посадові функції адекватно ситуації. Основними компонентами є когнітивний та діяльнісний, підтримуючими – мотиваційний, емоційно-вольовий та ціннісно-рефлексивний [Головань, 2014, с. 87].

М. Бласкова визначає професійну компетентність як сукупність професійних та особистісних умінь і моделей поведінки, необхідні для успішного виконання професійних цілей, завдань, обов'язків. Серед складових професійної компетентності викладача закладу вищої освіти виділяє такі: мотиваційно-етична; рольова; технічна; особистісна; наукова; інтелектуальна (критичність мислення); авторська; спрямованість на успіх, комунікативна; мотиваційна [Blaskova, 2014, с. 459].

І. Холковська та ін. зазначають, що професійна компетентність викладача включає в себе професійні знання, вміння, ціннісні орієнтації, мотивацію, культуру спілкування, здатність до творчого саморозвитку, володіння методикою викладання, здатність до взаємодії та значущі якості особистості [За ред. Холковської, 2017, с. 13]. Професійна компетентність викладача є запорукою його успішної професійної діяльності

У структурі компетентності викладача інклюзивного

закладу освіти, М. Чайковський, виділяє професійну компетентність у певній професії та спеціальну (інклюзивну) компетентність, яка включає необхідний обсяг знань і вмінь для роботи з молоддю з особливими освітніми потребами та виражається у здатності здійснювати професійні функції з урахуванням особливих потреб студентів, забезпечувати їхнє включення в освітнє середовище закладу. Серед змістовних компонентів інклюзивної компетентності вчений виділяє: мотиваційний, когнітивний, операційний, рефлексивний [Чайковський, 2012, с. 17-18].

Професійну підготовку студентів з особливими освітніми потребами у закладі вищої освіти повинні здійснювати викладачі, які компетентні в інклюзивному навчанні, тобто мають сформовану інклюзивну компетентність. І. Хафізулліна розглядає інклюзивну компетентність як інтегративне особистісне утворення, яке обумовлює здатність здійснювати професійні функції в процесі інклюзивного навчання, враховуючи різні освітні потреби учнів та забезпечуючи їхнє включення в середовище закладу, шляхом створення умов для розвитку і саморозвитку [Хафизуллина, 2008, с. 8].

Інклюзивна компетентність є сукупністю знань, умінь, професійних та особистісних якостей педагога, які необхідні для виконання професійних функцій в умовах інклюзивного навчання та забезпечують успішну педагогічну діяльність.

На основі аналізу літературних джерел нами визначено компоненти інклюзивної компетентності викладачів вищих закладів освіти [Миронова, 2016; За ред. Холковської,

2017; Таланчук, 2013; Хафизуллина, 2008; Чайковський, 2012]:

1. Мотиваційний – професійна мотивація та психологічна готовність до роботи зі студентами з особливими освітніми потребами

2. Особистісний – професійно-особистісні якості педагога для роботи зі студентами з особливими освітніми потребами.

3. Когнітивний – система знань про осіб з особливими освітніми потребами, особливості побудови освітнього процесу.

4. Операційний – способи, методи та прийоми реалізації професійних знань у роботі зі студентами з особливими освітніми потребами, інклюзивною групою та членами команди психолого-педагогічного супроводу; здатність до професійного зростання.

У відповідності до виділених складових, напрямками формування інклюзивної компетентності викладачів закладів вищої освіти є:

1. Формування позитивної мотивації до роботи зі студентами з особливими освітніми потребами, що передбачає руйнування стереотипів та формування позитивного ставлення до них. Викладачі передусім мають усвідомити значення своєї роботи у загальному розвитку та соціалізації цієї категорії студентів.

2. Формування професійно-особистісних якостей, необхідних для роботи зі студентами з особливими освітніми потребами. Серед них доцільно виділити такі: любов та повага до людей незалежно від стану їхнього здоров’я, емпатія, відповідальність за життя та здоров’я

студентів з особливими освітніми потребами, терпимість, наполегливість, творча активність, креативність, готовність до інновацій та ін.

3. Формування системи знань про осіб з особливими освітніми потребами та особливості побудови освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання. Основними напрямки теоретичної підготовки викладачів для роботи в інклюзивному закладі є:

- сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти в Україні та світі;
- сутність та класифікація особливих освітніх потреб;
- психолого-педагогічна характеристика різних категорій осіб з особливими освітніми потребами;
- особливості реалізації індивідуального підходу у процесі викладання навчальних дисциплін, здійснення наукової та виховної роботи зі студентами;
- форми і методи організації соціальної взаємодії студентів з особливими освітніми потребами та типовим розвитком;
- методичне і дидактичне забезпечення освітнього процесу та ін.

4. Формування способів та прийомів реалізації професійних знань у роботі зі студентами з особливими освітніми потребами. Необхідним є формування таких професійних умінь:

- визначати актуальні та потенційні можливості розвитку студентів;
- планувати та організовувати освітній процес з урахуванням особливостей психофізичного розвитку

студентів;

- здійснювати індивідуальний та диференційований підхід до студентів з особливими освітніми потребами;
- здійснювати різнобічний розвиток особистості студентів;
- організовувати взаємодію студентів з особливими освітніми потребами та студентів з типовим розвитком;
- розробляти методичне та дидактичне забезпечення освітнього процесу;
- здійснювати професійний саморозвиток з питань інклюзії та ін.

Включення студентів з особливими освітніми потребами у освітній процес закладів вищої освіти обов'язково передбачає підготовку професорсько-викладацького складу. Вивчення результатів теоретичних та емпіричних досліджень вчених щодо підготовки викладачів до роботи в умовах інклюзії, дозволило нам окреслити шляхи формування їхньої інклюзивної компетентності [Бондар, 2014; Гришко, 2017; Чайковський, 2012]:

- організація співпраці закладів загальної середньої та вищої освіти (семінарів, круглих столів) з метою обміном досвіду впровадження інклюзивної освіти;
- організація підвищення кваліфікації (стажування) викладачів, кураторів інклюзивних груп з метою поглиблення професійних знань та вдосконалення умінь і навичок з питань інклюзії;
- проведення тренінгів з викладачами з метою формування позитивного ставлення до осіб з особливими

освітніми потребами, колективної взаємодії та ін.;

- проведення науково-практичних та методичних семінарів, конференцій, присвячених проблемам інклюзивної освіти у закладах вищої освіти;
- самоосвіта та наукова робота викладачів, спрямована на підвищення рівня інклюзивної компетентності;
- організація курсів (он-лайн курсів) теоретичної, практичної, психолого-педагогічної підготовки та ін.

Формування інклюзивної компетентності також доцільно здійснювати у процесі фахової підготовки в магістратурі, що передбачає отримання кваліфікації «викладач». Проте на сьогоднішній день цей процес ускладнює відсутність відповідної нормативно-правової бази, яка б врегульовувала питання інклюзії у закладах вищої освіти та підготовку викладачів до роботи зі студентами з особливими освітніми потребами. Для реалізації основних принципів та завдань інклюзії постає необхідність введення навчальної дисципліни (наприклад: «Інклюзивна компетентність викладача вищої школи») відповідного спрямування з урахуванням напрямку підготовки майбутніх фахівців. Викладання дисципліни має бути спрямоване на психологічну, теоретичну та практичну підготовку майбутніх викладачів до роботи зі студентами з особливими освітніми потребами у закладі вищої освіти.

Отже, теоретичний аналіз проблеми включення осіб з особливими освітніми потребами у заклади вищої освіти в Україні свідчить про необхідність її детального вивчення та опрацювання як на законодавчому, так і на науково-

практичному рівнях. Актуальність цієї проблеми передусім обумовлена стрімким впровадженням інклюзивного навчання у заклади загальної середньої освіти та необхідністю його логічного продовження, у якості професійного навчання, в закладах вищої освіти. Необхідною умовою організації інклюзивного навчання в закладах вищої освіти є формування інклюзивної компетентності професорсько-викладацького складу, яка є вагомою складовою професійної компетентності сучасного викладача. У процесі дослідження нами визначено компоненти інклюзивної компетентності викладача (мотиваційний, особистісний, когнітивний та операційний) та окреслено шляхи її формування.

Перспективою дослідження є розробка змісту та методів цілеспрямованого формування інклюзивної компетентності викладачів закладів вищої освіти.

Панченко А.В., *доцент, доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій НУ «Львівська політехніка;*
Балaнська О.І., *асистент кафедри економіки підприємства та інвестицій НУ «Львівська політехніка;*
Крет І.З., *доцент, доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій НУ «Львівська політехніка*

ПОБУДОВА КАРТИ ПОТЕБ І ПЕРЕШКОД МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ В НУ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Становлення людини як особистості це складний процес в основі якого є навчання і робота. Більшість людей з особливими потребами нажаль не мають можливостей навчатись в університетах, а якщо навчання таки відбувається, воно не гарантує працевлаштування. Розуміння глибини цієї проблеми змушує шукати шляхи її розв'язання. Не можливо називати успішними колективи, університети, державу в яких ігноруються потреби осіб з інвалідністю.

Питанню проблем реалізації процесів інклюзивного навчання в Україні присвячено праці О. Васюк, А. Ворон, М. Малофєєв, М. Шеремет, В. Бондар, О. Столяренко; Європейська дослідницька організація «Демократичні Ініціативи молоді» досліджувала проблеми та перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні; питанням ефективності впровадження у вищі навчальні заклади

інклюзивних процесів: А. Курілко, С. Бреус. Попри численні дослідження, які проведено в цих напрямках, поки процес інклюзії у вищих навчальних закладах перебувають лише на стадії становлення. Щодо Національного університету «Львівська політехніка», то перші кроки вже почали впроваджуватись, і тому необхідно посилювати і збільшувати кількість ініціатив, для ефективного становлення інклюзивних процесів в університеті.

Завданням є дослідження досвіду реалізації інклюзивних процесів в Національному університеті «Львівська політехніка для побудови карти потреб і перешкод молоді з особливими потребами, які навчаються в університеті.

Країни західної Європи почали реалізовувати інклюзивні процеси у 70-х роках двадцятого століття. І їх досвід доводить ефективність інклюзивного навчання молоді з інвалідністю в університетах. До того часу практикувалось здебільшого навчання у спеціалізованих закладах освіти, проте низький рівень соціалізації осіб з інвалідністю довів потребу в освітній реформі, яка нині має значні позитивні результати. Наведемо кілька прикладів інклюзивної освіти [Васюк, 2006; Дикова-Фаворська, 2008; ЕР №34]:

- Італія, першою в Європі у 1972 році почала впроваджувати механізми інтегрованого і інклюзивного навчання і нині понад 90% дітей з інвалідністю відвідує навчальні заклади загального типу;
- Австрія, в освітній системі з’явились центри спеціальної освіти, які несуть відповідальність за навчання

дітей з інвалідністю у загальноосвітніх закладах і координують роботу усіх учасників навчального процесу;

- Бельгія, створила Центри в яких діти з порушеннями розвитку проходили ретельне всебічне обстеження. На основі їх висновку проводиться координація та надання допомоги в навчанні дитині з інвалідністю;
- Великобританія, створила Управління служби підтримки для перетворення навчального простору для людей з інвалідністю, надання психологічної підтримки людині з інвалідністю, її батькам, навчальним середовищам та викладачам [ЕР №43];
- Швеція, створила спеціальні служби, які надають супровід особі з інвалідністю яка здійснює навчання. В кожної особи, яка проходить навчання є свій асистент-педагог [Ворон, 2008].
- Німеччина, працюють Педагогічні центри у всіх регіонах, які і забезпечують надання необхідного супроводу в життя та здобуття освіти людині з інвалідністю. Фінансування освіти в Німеччині здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. 99% студентів в країні навчаються у державних університетах на безоплатній основі [Мельниченко, 2001].

Проведене дослідження засвідчило ефективність інклюзивної освіти в країнах Західної Європи. При цьому цікавим досвідом, який можуть перейняти вітчизняні університети є досвід побудови інклюзивної освіти у Дортмундському університеті (Німеччина). В університеті створений рівний доступ до навчального середовища для усіх студентів у тому числі для студентів з інвалідністю.

Університет створений у часи активного розвитку інклюзивної освіти в державі і нині понад 2240 студентів з інвалідністю здобувають освіту на рівних правах з іншими [Васюк, 2006]. Це 7% від загальної кількості студентів, що проходять навчання в університеті, при цьому з яких приблизно 600 потребують особливих умов навчання. В університеті працює спеціальний Центр підтримки студентів з обмеженими. В університеті створюються комфортні умови для здобуття вищої освіти, яка є однією з ключових факторів успішної соціалізації та подальшої реалізації себе, як професіонала і особистості [Васюк, 2006; Гут, 2007]. Реалізований в університеті механізм засвідчив свою ефективність і нині є прикладом до наслідування механізмів інклюзії для інших університетів світу.

У Львівській політехніці вже почали реалізовуватись перші кроки інклюзії. З найбільш значних є розробка Центру «Інтеграція», який створений для представлення інтересів студентів з інвалідністю, їх супровід та координацію в процесі навчання.

Центр «Інтеграція» у своїй роботі керується положенням затвердженим ректором університету. Згідно з даним положенням місією (призначенням) центру є сприяння розвитку теорії інклюзивного навчання, інтегрування в реалії суспільних відносин фундаментальні принципи соціальної інклюзії в тому числі в галузі освіти, забезпечення дотримання основних прав і свобод людини та утвердження соціальної рівності з формуванням інклюзивної свідомості [ЕР №44] .

Опираючись на визначену місію Центру, головними

функціями та напрямами діяльності є: задоволення потреб людей з інвалідністю, зокрема забезпечення психологічного та навчального супроводу упродовж усього періоду навчання; планування та виконання освітньо-професійних ініціатив та соціально-гуманітарних проектів направлених на пошук та вивчення проблем, які перешкоджають навчанню студентів з інвалідністю, та пошук шляхів вирішення; налагодження співпраці з громадсько-політичними організаціями, державними та муніципальними установами та органами, вищими начальними закладами з питань соціальної інклюзії [ЕР №45].

Незважаючи на ґрунтовну нормативну базу, що регулює діяльність Міжнародного центру професійного партнерства «Інтеграція», в процесі аналізу фактичних результатів роботи було виявлено, що центр недостатньо ефективно виконує покладені на нього функції: відсутній будь який супровід студентів з інвалідністю, недостатня забезпеченість студентів можливістю стажування чи подальшого працевлаштування, відсутня інформаційна база про діяльність центру, актуальні можливості, контакти для потенційних вступників тощо.

На нашу думку, окрім визначеного переліку функцій, для комфортного навчання студентів з інвалідністю, робота центру повинна бути доповнена розробленням програм навчання для студентів з інвалідністю, підготовкою навчальних матеріалів та розробкою проектів облаштування фізичної доступності університету, активною пропагандою інклюзивного навчання для зміни застарілої моделі мислення про низьку соціалізованість

людей з інвалідністю та підвищення толерантності та інклюзивної компетенції викладачів та студентів.

Натомість, щороку зростає чисельність студентів, яким відмовляють у прийнятті документів та у вступі у зв'язку з тим, що Львівська політехніка не спроможна забезпечити гідні умови навчання для молоді з інвалідністю.

Навчальну доступність у Львівській політехніці в першу чергу представляє Віртуальне навчальне середовище (ВНС) – програмна система, створена для підтримки процесу дистанційного навчання з наголосом саме на навчання, на відміну від керованого навчального середовища, для якого властивий акцент на управлінні процесом навчання [ЕР №46].

ВНС зазвичай використовує мережу Інтернет і надає засоби для оцінки (зокрема, автоматичної оцінки, як от завдання на вибір), комунікації, закачування матеріалів, повернення робіт студентів, оцінювання колег, управління групами студентів, збирання та організація оцінок студентів, опитування тощо.

Це мережевий сервіс для щоденного користування, що містить усі необхідні елементи теоретичних і практичних знань, контролю і самооцінки навчальної діяльності, форми організації адаптації, мотивації і творчої спрямованості. Електронні дисципліни логічні структуровані по відповідних інститутах, напрямках, курсах і відшукати їх дуже просто.

ВНС має перспективи для використання студентами з інвалідністю. Проте система поки не передбачає навчання студентів із складними фізичними, зоровими чи слуховими порушеннями. Недоліком системи є й те, що поки що вона

лише наповнюється і не за всіма спеціальностями можна повноцінно дистанційно навчатись.

Недоліком навчальної доступності Львівської політехніки є не адаптивна студентська бібліотека та відсутність супутніх навчальних матеріалів для студентів з різними видами порушень.

Навчальна бібліотека Львівської політехніки знаходиться у корпусі №28. Його планування не передбачає ліфта та встановлених пандусів чи інших підйомних механізмів. Тому відсутність доступу для студентів з інвалідністю до бібліотеки зумовлена недосконалістю фізичної доступності корпусу.

Для цього необхідно облаштувати комфортний вхід до корпусу, та створити на першому поверсі пункт бібліотеки спеціально для студентів з проблемами доступу до поверхів вище.

Також в бібліотеці відсутні адаптивні матеріали, такі як тексти шрифтом Брайля, аудіо-записи книг чи технічна можливість, скориставшись бібліотечним комп'ютером, прослухати інформацію.

Проаналізований процес навчання у Львівській політехніці від моменту вступу та узагальнений у вигляді моделі, на якій зображені проблеми, що супроводжують студента з інвалідністю протягом усього періоду навчання (рис. 1.).

Розв'язання виявлених потреб змінить архітектурне середовища університету і сприятиме становленню безбар'єрного пересування та навчанню для всіх студентів.

На нашу думку важливо особливу увагу приділити удосконаленню супроводу студентів з інвалідністю,

наданні їм додаткової підтримки у навчанні.

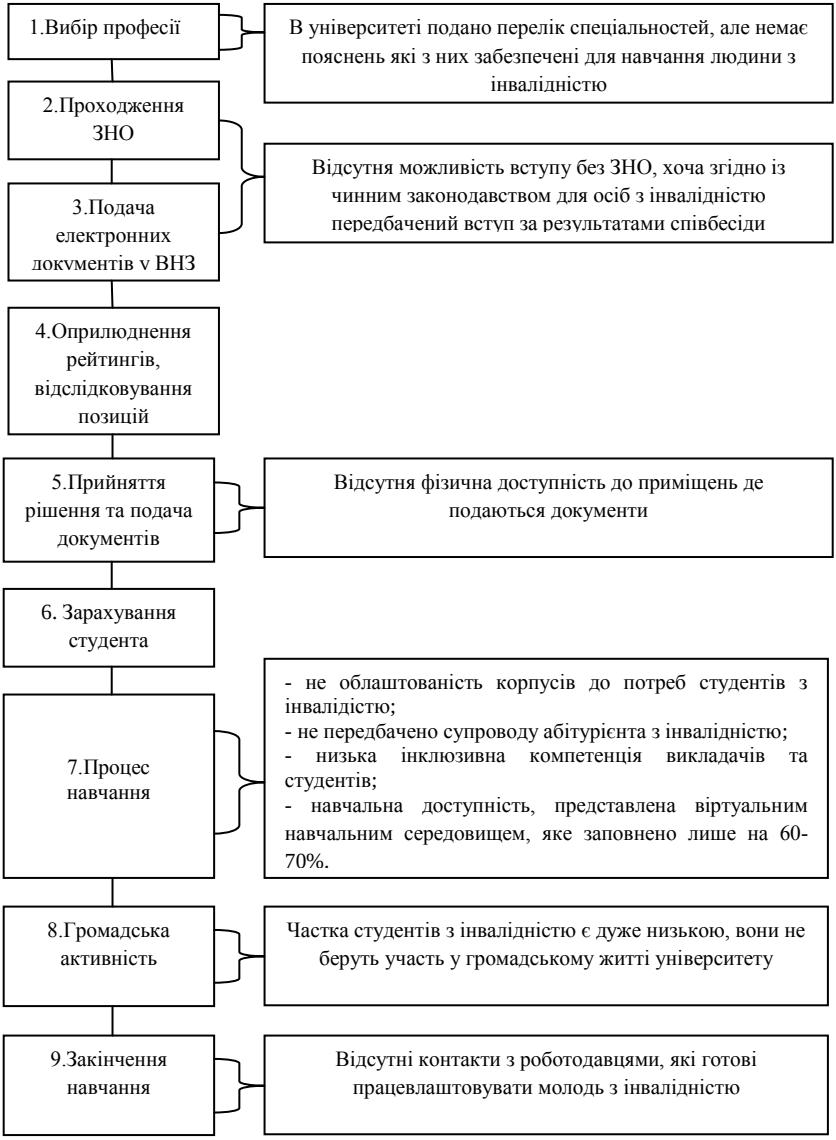

Рис. 1. Перешкоди здобуття вищої освіти студентами з інвалідністю у Львівській політехніці

Середовище Львівській політехніці тільки починає пристосовуватись до потреб студентів з інвалідністю. Перші кроки пов'язані з удосконаленням фізичної доступності почали виконуватись у 1 навчальному корпусі, вже є кілька облаштованих кімнат у гуртожитках для маломобільних студентів.

Зміни, що відбулись в університеті повинні і надалі відбуватись, бо існуючі перетворення поки не сприяють очному навчанню студентів з інвалідністю, а лише короткотермінові перебування студентів з інвалідністю у визначених місцях Львівської політехніки.

Пропонуємо деталізувати усі виділені проблеми і перешкоди університету за трьома складовими: фізична, навчальна і психологічна доступність. *Типологія простору за цими трьома ознаками, є авторською розробкою, на основі якої будуються усі запропоновані рішення.* В основі побудови карти проблем і перешкод молоді з особливими потребами, які планують навчатись в університеті (рис. 2.) є низка виділених факторів:

1. Фізична доступність.

1.1. Відсутні ліфти чи інші підйомні механізми в корпусах №1,3,6,7,8,9,10,11,19,33,38 та головному корпусі. У корпусі №4 є неробочих 6 ліфтів та не відповідають за розмірами для інвалідного візка. У корпусі №5 та 2 є працюючі ліфти, розміри якого не відповідають нормам ДБН для людей з інвалідністю.

У корпусі №5 та 2 є працюючі ліфти, розміри якого не відповідають нормам ДБН для людей з інвалідністю. В результаті чого присутня проблема доступу до поверхів, вище першого.

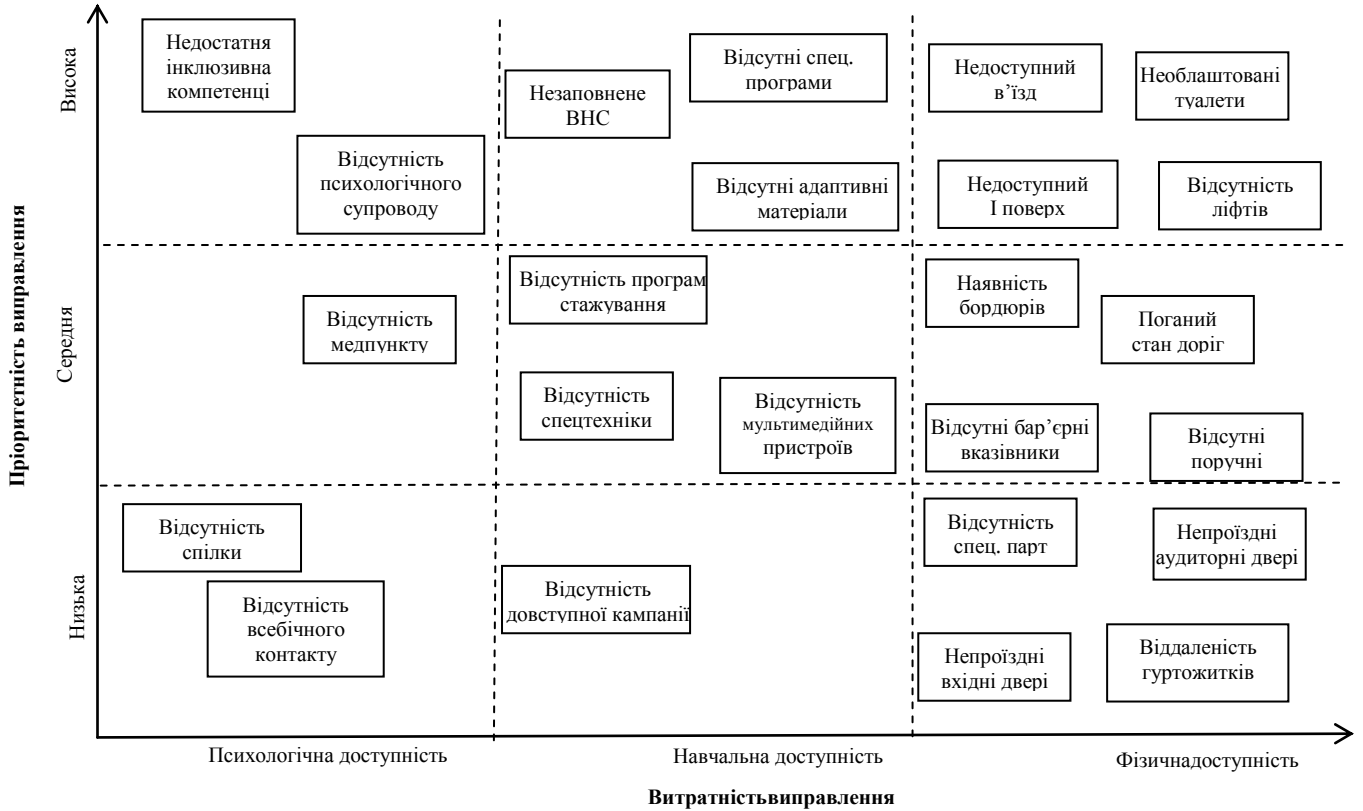

Рис. 2. Карта потреб і перешкод молоді з особливими потребами в університеті

1.2. Недоступний в’їзд в корпуси №3,4,5,6,8,10,11,19,33 та у головний корпус: присутні сходи до входу в корпус, які не облаштовані пандусом.

Недоступний перший поверх в корпусах №2,3,4,6,7,8,9,10,11,19. До кабінетів від входу в корпус присутні сходи, які не облаштовані пандусом.

Відсутність облаштованих туалетів у корпусах всіх корпусах, окрім №1. У корпусах №3,5,7,10 відсутні туалети на першому поверсі.

1.3. Неналежний стан тротуарів, доріг і вулиць в академічному містечку біля корпусів №2,4,5,6,7,19.

1.4. Наявність бордюрів, що не облаштовані спеціальними похилими.

1.5. Непроїздні для інвалідного візка вхідні двері в корпусах №1,3,6,8. Двері в корпус складаються з двох частин, одна з яких менша необхідної норми. Необхідно відчиняти обидві частини дверей, що є проблематичним для людини, що пересувається у інвалідному візку.

1.6. Аудиторні двері не відповідають нормам у корпусах №3,7,9,11 та у головному корпусі. Необхідно постійно додатково відчиняти другу половину дверей, що не є зручним для людини, що пересувається у інвалідному візку.

1.7. Відсутність спеціальних парт для людей, що пересуваються у інвалідному візку по усьому університету.

1.8. Оптимальні поручні відсутні по усьому університету.

1.9. Відсутність бар’єрних вказівників на підлозі для людей з порушеннями зору.

1.10. Студентські гуртожитки розташовані далеко від університетських навчальних корпусів та неорганізоване оптимальне транспортне сполучення.

2. Навчальна доступність:

2.1. Відсутність адаптивних матеріалів (тексти шрифтом Брайля, аудіо-озвучені лекції).

2.2. Незаповненість віртуального навчального середовища. Відсутність постійного доступу до плотера для друку матеріалів в збільшеному вигляді.

2.3. Відсутність доступних мультимедійних пристроїв для комфортної роботи з технікою.

2.4. Відсутні спеціальні програми навчання для студентів з інвалідністю, що потребують особливої уваги, більших термінів для контролю та особливого порядку здачі предметів.

2.5. Відсутність можливості влаштовуватись на стажування для подальшого працевлаштування.

2.6. Відсутність консультаційних груп при вступі для визначення профорієнтації з врахуванням можливості подальшого працевлаштування.

3. Психологічна доступність:

3.1. Відсутність медичного пункту в корпусах.

3.2. Відсутність психолога та соціальних працівників в інститутах.

3.3. Відсутність спілки чи певної організації, що об'єднуватиме студентів з інвалідністю для представлення ними своїх інтересів.

3.4. Відсутність тьюторської підтримки та допоміжного персоналу для кожного студента з інвалідністю, що забезпечуватиме зв'язок з університетом.

3.5. Недостатня інклюзивна компетенція педагогів та студентів.

3.6. Відсутність зв'язку із батьками студентів з інвалідністю для оптимальної адаптації усієї сім'ї.

Проведено аналіз досвіду університетів Західної Європи щодо реалізації механізмів інклюзії. Визначено, що середній

термін становлення інклюзивної освіти у провідних країнах Європи складає понад 45 років. Нині, інклюзивна освіта у цих країнах є нормою, і відбувається на рівні усіх закладів освіти.

Досліджені інклюзивні процеси освітнього середовища Львівської політехніки. У відповідності до здійснених досліджень встановлено, що певні процеси інклюзії вже проводяться у Львівській політехніці, проте вони мають локальний характер, і для забезпечення належного рівня навчання студентові з інвалідністю, необхідно запроваджувати системні зміни.

У відповідності до визначених проблем провадження інклюзії в університеті, побудована карта проблем та недоліків процесу навчання молоді з інвалідністю у Львівській політехніці. Виявлені зокрема такі проблеми: відсутність спілки, психологічного супроводу, незаповнене ВНС, недостатня інклюзивна компетенція. У відповідності до складеної карти здійснено градацію проблем за двома факторами: вартість і пріоритетність усунення.

На основі досліджень виявлено, що становлення інклюзивної освіти у Львівській політехніці потребує комплексного підходу. На нашу думку, він повинен проявлятись у сукупності покращень освітнього середовища за трьома напрямами доступності: фізичної, навчальної і психологічної для студентів з інвалідністю. Саме одночасна зміна середовища за трьома складовими дозволить провадити підтримку студенту з інвалідністю і сприяти підвищенню рівня його навчання.

Вважаємо, що вирішення пріоритетних проблем допоможе університету сформувати статус безбар'єрного та забезпечити реалізацію права на вищу освіту молоді з інвалідністю. Процес створення інклюзивного середовища повинен бути загальноуніверситетським пріоритетом, до забезпечення якого мають бути залучені всі учасники навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА

Базова

Авдєєва, 2013: Авдєєва С.О. Теоретичний аналіз проблеми управління закладами інклюзивної освіти / С.О. Авдєєва // Проблеми сучасної психології. – 2013. – №2. – С. 60-65.

Антонюк, 2006: Антонюк О. Менеджмент в освітянській сфері: концептуальні засади / О. Антонюк // Персонал. – 2006. – №10. – С. 58-66.

Бех, 1998: Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. / І.Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 203 с.

Бондар, 2014: Бондар Т.І. Створення інклюзивного освітнього середовища в системі вищої освіти України / Т.І. Бондар // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2014. – II(14). – №27. – С. 20-24.

Борисова, Прушинский, 2009: Борисова Н.В., Прушинский С.А. Инклюзивное образование: право, принципы, практика / Н.В. Борисова, С.А. Прушинский. – М.: РООИ «Перспектива», 2009.

Васюк, 2006: Васюк О. Реформування вищої освіти Німеччини / О. Васюк // Вісник Книжкової палати. – 2006. – №4. – С. 48-50.

Ворон, 2008: Ворон А. Шкільна освіта поза межами України / А. Ворон // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2008. – №2. – С. 16-17.

Газман, 2002: Газман О.С. Неклассическое воспитание: От авторитарной педагогики к педагогике свободы / О.С. Газман. – М.: МИРОС, 2002. – 296 с.

Гегель, 2000: Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права, або природне право і державознавство. Наук. вид. Переклад з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра / Г.В.Ф. Гегель. – К.: Юніверс, 2000.

Головань, 2014: Головань М.С. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу / М.С. Головань // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія. Педагогіка і психологія. – Ялта: РВВ КГУ, 2014. – Вип. 44. – Ч. 3. – С. 79-88.

Головатий, 2016: Головатий С. Рада Європи і людські права / С. Головатий // Право України: Юридичний журнал. – 2016. – №10. – С. 70-80.

Гришко, 2017: Гришко О. Супровід навчання студентів з особливими освітніми потребами у вищому навчальному закладі / О. Гришко, Л. Клевака // Витоки педагогічної майстерності. – 2017. – Вип. 19. – С. 90-95.

Гут, 2007: Гут Д. Болонський процес: вплив реформи вищої освіти на структуру та організацію докторантури в Німеччині / Д. Гут // Вища школа. – 2007. – №3. – С. 85-94.

Давиденко, 2015: Давиденко Г.В. Інклюзія у вищих навчальних закладах Європейського Союзу: монографія / Г.В. Давиденко. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 314 с.

Давиденко, 2017: Давиденко Г.В. Роль інклюзивної освіти у розвитку та становленні України як соціальної держави» / Г.В. Давиденко // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2017. – №14. – 319 с. – С. 122-127.

Давиденко, 2018: Давиденко Г.В. Упровадження соціальної інклюзії у закладах вищої освіти: бар'єри та шляхи їх подолання / Г.В. Давиденко // Вісник Університету імені Альфреда Нобеля: науковий журнал. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки / [гол. ред. Б.І. Холод]. – Дніпро: ТОВ «РоялПринт», 2018. – Вип. №2 (16). – 344 с. – С. 123-128.

Даниленко, 2007: Даниленко Л.І. Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій / Інклюзивна школа: особливості організації та управління:

Навчально-методичний посібник / Кол. авторів: А.А. Колупаєва., Ю.М. Найда, Н.З. Софій та ін.; за заг. ред. Л.І. Даниленко. – К.: ЦІППО, 2007. – 128 с.

Дикова-Фаворська, 2008: Дикова-Фаворська О.М. Освіта інвалідів: міжнародний досвід / О.М. Дикова-Фаворська // Соціальні технології. – 2008. – Вип. 39: Теоретико-методичні підходи до аналізу сучасного суспільства. – С. 210-216.

Дрыгина, 2006: Дрыгина И.В. Активизация лидерского потенциала личности студента в образовательном процессе вуза: монография / И.В. Дрыгина, О.А. Шушерина, В.В. Игнатова. – Красноярск: СибГТУ, 2006. – 154 с.

Євась, 2018: Євась Т.В. Особливі функції менеджменту закладу інклюзивної освіти / Т.В. Євась // Інклюзивна освіта: досвід та перспективи. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 23 листопада 2017 року / За заг. ред. Г.В. Давиденко. – Вінниця: ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2018. – С. 142-144.

За заг. ред. Звєрєвої, 2013: Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І.Д. Звєрєвої. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. – 522 с.

За заг. ред. Миронової, 2012: Інклюзивна освіта: теорія і практика: навч.-метод. посібник / За заг. ред. С.П. Миронової. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. – 192 с.

За заг. ред. Обухівської, 2017: Психологічний супровід інклюзивної освіти: метод. рекомендації / Автор. кол. за заг. ред. А.Г. Обухівської. – К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. – 92 с.

За ред. Лопатіної, 2016: Стратегії підготовки фахівців у вищих навчальних закладах до роботи з дітьми в сучасному освітньому просторі: колективна монографія / Н.Г. Пахомова,

О.О. Лінник, О.В. Ревуцька [та ін.]; за ред. Г.О. Лопатіної. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2016. – 436 с.

За ред. Обухівської, 2016: Сучасні технології збереження здоров'я учнів у діяльності психологічної служби і психолого-медико-педагогічних консультацій: посібник / Авт. кол.: А.Г. Обухівська, Т.В. Жук та ін.; за ред. А.Г. Обухівської. – К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016 – 218 с.

За ред. Холковської, 2017: Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навч. посібник / За ред. І.Л. Холковської. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. – 144 с.

Заєркова, Трейтяк, 2016: Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків / Укладачі: Н.В. Заєркова, А.О. Трейтяк. – К., 2016. – 68 с.

Іванова, 2000: Іванова І. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів / І. Іванова. – Київ: Логос, 2000. – 87 с.

Караваев, 1959: Караваев В.В. Социальное страхованиев СССР / В.В. Караваев. – М.: Госюриздат, 1959. – 239 с.

Кармазіна, 2017: Соціальний захист населення: статистичний збірник / Відповідальний за випуск О.О. Кармазіна. – Державна служба статистики України, 2017. – 122 с.

Ковалева, 2008: Ковалева Т.М. Открытые образовательные технологии как ресурс тьюторской деятельности в современном образовании / Т.М. Ковалева // Тьюторское сопровождение и открытые образовательные технологии: сборник статей. – М.: МИОО, 2008. – С. 8-16.

Ковальчук, 2011: Ковальчук О.С. Забезпечення ефективності шкільного менеджменту через делегування повноважень / О.С. Ковальчук // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного

університету імені В.Г. Короленка. – Випуск 8. – Частина ІІ. – Полтава, 2011. – Серія: «Педагогічні науки». – 348 с. – С. 154-162.

Колупаєва, 2009: Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія / А.А. Колупаєва. – К.: Самміт-книга, 2009. – 272 с.

Колупаєва, 2010: Колупаєва А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: науково-методичний посібник / А. Колупаєва, А. Савчук. – Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2010. – 196 с.

Кольченко, Нікуліна, Козліковська, 2007: Кольченко К.О., Нікуліна Г.Ф., Козліковська Н.Я. Освіта осіб з інвалідністю: можливості та особливості навчання людей з інвалідністю у вищих навчальних закладах / К.О. Кольченко, Г.Ф. Нікуліна, Н.Я. Козліковська: метод. посіб. для абітурієнтів та студентів з інвалідністю. – К.: Університет «Україна», 2007. – 41 с.

Кольченко, Равер-Лампман, Нікуліна, 2005: Кольченко К.О., Равер-Лампман Ш., Нікуліна Г.Ф. Забезпечення рівних можливостей для навчання студентів з інвалідністю. Методичний посібник для викладачів щодо роботи в інтегрованих групах / К.О. Кольченко, Ш. Равер-Лампман, Г.Ф. Нікуліна Г.Ф. – К.: Університет «Україна», 2005. – 76 с.

Кравченко, 2014: Кравченко Г.Ю. Інклюзивна освіта в ДНЗ / Г.Ю. Кравченко, Г.О. Сіліна. – Х.: Вид-во «Ранок», 2014. – 176 с. – (Серія «Сучасна дошкільна освіта»).

Кузнецов, 1964: Кузнецов А.М. Трудовые права инвалидов в СССР / А.М. Кузнецов, А.Н. Раевский. – М.: Юрид. лит., 1964. – 134 с.

Маргиев, 1989: Маргиев П.М. Трудовое устройство инвалидов (современное состояние и проблемы совершенствования) / П.М. Маргиев // Вопр. соц. обеспечения:

сб. науч. тр. – М., 1989. – №20.– С. 4-13.

Мельниченко, 2001: Мельниченко Б. Система шкільної освіти у Федеративній Республіці Німеччини / Б. Мельниченко // Історія в школі. – 2001. – №5. – С. 17-21.

Миронова, 2016: Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти: навч.-метод. посібник / С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2016. – 164 с.

Миськів, 2013: Миськів Л.І. Принципи, завдання та функції інклюзивної освіти як світової моделі соціалізації осіб з обмеженими можливостями / Л.І. Миськів // Європейські перспективи. – №10. – 2013. – С. 66-70.

Михайлина, 2013: Михайлина М.Ю. Исследование готовности педагогов к работе в условиях инклюзивного образования / М.Ю. Михайлина // Международный диалог: инклюзия через всю жизнь: материалы международного образовательного форума. – М.: Вузовская книга, 2013. – С. 131-133.

Науменко та ін., 2015: Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів / Л.Ю. Науменко, В.В. Лепський, С.В. Макаренко та ін. // Вісник ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія». – 2015. – №2. – С. 23-26

Науменко та ін., 2017: Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів / Л.Ю. Науменко, В.В. Лепський, С.В. Макаренко та ін. // Вісник ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія». – 2017. – №1. – С. 134-138.

Орловский, 1968: Орловский Ю.П. Проблемы трудового права / Ю.П. Орловский. – М. : Юрид. лит., 1968. – 402 с.

Пилипчевская, 2010: Пилипчевская Н.В. Тьютерское

сопровождение адаптации студентов к учебно-воспитательному процессу педагогического вуза: дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Н.В. Пилипчевская. – ГОУВПО «Красноярский гос. пед. университет им. В.П. Астафьева», 2010. – 204 с.

Романова, 2011: Діти з особливими потребами у загальноосвітній школі: психолого-педагогічний супровід / О. Романова та ін.. – К.: Шк. Світ, 2011. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

Рыбакова, 1982: Рыбакова И.И. К вопросу о соотношении понятий трудового устройства и социально-трудовой реабилитации инвалидов / И.И. Рыбаков // Вопросы социального обеспечения. Сборник научных трудов. – Москва, 1982. – №13. – С. 29-39.

Савчук, 2010: Савчук Л. Компетентнісний підхід у підвищенні кваліфікації педагогів до запровадження інклюзивної моделі навчання дітей з ООП / Л. Савчук // Нова педагогічна думка. – 2010. – №1. – С. 98-101.

Смелзер, 1998: Смелзер Н. Социология: учеб. пособ. / Н. Смелзер; пер. с англ. – Москва: Феникс, 1998. – 688 с.

Софій, Найда, 2007: Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Кол. авторів: А.А. Колупаєва, Ю.М. Найда, Н.З. Софій та ін. За заг.ред. Л.І. Даниленко. – К., 2007. – 128 с.

Таланчук, 2013: Таланчук П.М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі: навч.-метод. посібник / П.М. Таланчук, К.О. Кольченко, Г.Ф. Нікуліна. – К., 2013. – 72 с.

Таланчук, 2002: Таланчук П.М. Шлях до інтеграції / П.М. Таланчук. – К.: Університет «Україна», 2002. – 20 с.

Флястер, 1968: Флястер М.И. Трудовые права инвалидов /

М.И. Флястер. – М., 1968. – 216 с.

Хафизуллина, 2008: Хафизуллина И.Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец 13.00.08 / И.Н. Хафизуллина. – Астрахань, 2008. – 22 с.

Чайковський, 2012: Чайковський М.Є. Інклюзивна компетентність як складова професійної компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу / М.Є. Чайковський // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2012. – №2. – С. 15-21.

Чані, 2006: Чані І. Досвід втілення положень про освіту для дітей з особливими потребами в країнах Центральної Європи (пер. з англ.) / І. Чані. – Київ, 2006. – 42 с.

Шурма, 2012: Шурма І.М. Проблеми продуктивної зайнятості людей з інвалідністю / І.М. Шурма // Теорія та практика державного управління. – 2012. – Вип.4 (39). – С. 327-338.

Ярая, Рокотянская, Бородина, 2017 (1): Социально-педагогическое сопровождение образовательного процесса обучающихся с инвалидностью и ОВЗ / Т.А. Ярая, Л.О. Рокотянская, А.В. Бородина // Специальное образование: материалы XIII междунар. науч.-практ. конф., 26-27 апреля 2017 г. – СПб.: ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2017. – Т. 1. – 236 с. – С. 227-230.

Ярая, Рокотянская, Бородина, 2017 (2): Социально-психологическое сопровождение обучающихся с инвалидностью и ОВЗ (опыт работы регионального центра высшего образования инвалидов) / Т.А. Ярая, Л.О. Рокотянская, А.В. Бородина // Особенности развития инклюзивного образования: межународный опыт и отечественная практика:

материалы междунар. науч.-практ. конф., 21 сентября 2017 г. – Астана.: НАО им. И. Алтырсарина, 2017. – 343 с. – С. 239-243.

Blaskova, 2014: Blaskova M. Competences and competence model of university teachers / M. Blaskova, R. Blasko, A. Kucharpikova // Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 2014. – №159. – P. 457-467.

Corbett, 2001: Corbett J. Supporting Inclusive Education: a connective pedagogy / J. Corbett. – London: Routledge Falmer, 2001. – 221 p.

Thomas, 2014: Thomas L. Institutional wide implementation of key advice for socially inclusive teaching in higher education. A Practice Report / L. Thomas, J. Heath // The International Journal of the First Year in Higher Education. – 2014. – Vol. 5. – №1. – P. 125-133.

Нормативно-правова

ЗУ від 11.07.2001 №2581-VIII: Закон України «Про дошкільну освіту». – К.: Ред. журналу «Дошкільне виховання», 2001. – С. 4-33.

ЗУ від 16.09.2014 №1678-VII: Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №40. – Ст. 2021.

Електронні ресурси

ЕР №1: «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю» (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №48/96, прийнята на 48 сесії ГАООН 20 грудня 1993 г. – К.: ВГСПО «НАІУ», 2003. – 40 с.

ЕР №2: Конвенція про права осіб з інвалідністю від 16.12.2009 №1767 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://is.gd/MC8trY

ЕР №3: Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://is.gd/YnRjE6

ЕР №4: Демчак Р.Е. Соціальний захист населення та діючі моделі в країнах з різним рівнем розвитку ринкових відносин / Р.Е. Демчак // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tppe/2011_25/Zb25_19.pdf.

ЕР №5: На Facebook вже 9 млн. українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://watcher.com.ua/2017/06/19/na-facebook-vzhe-9-mln-ukrayintsiv/

ЕР №6: Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08

ЕР №7: Костюк В. Правові аспекти працевлаштування осіб з інвалідністю / В. Костюк // Юрист і закон. – 2016. – №44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA009805

ЕР №8: Працевлаштування людей із інвалідністю в Україні: формальність і реалії // Журнал «Спільне». – 26.09.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://commons.com.ua/ru/pratsevlashtuvannya-lyudej-iz-invalidnistyu-v-ukrayini-formalnist-i-realiyi/

ЕР №9: Про зайнятість населення: Закон України від 5.07.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.help/law/5067-VI/edition20.01.2018/

ЕР №10: Працевлаштування людей з інвалідністю, осіб з інвалідністю 1, 2, 3 групи [Електронний ресурс]. – Режим

доступу до ресурсу: http://naiu.org.ua/useful/jobs/

ЕР №11: Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю: Закон України від 21.03.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12

ЕР №12: Конвенція про права осіб з інвалідністю / ООН; Міжнародний документ від 13.12.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

ЕР №13: Про порядок працевлаштування інвалідів 1 групи / Фонд соціального захисту інвалідів; Лист від 29.02.2008 р. №1/6-51/06 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://buhgalter911.com/normativnaya-baza/pisma/fond-social-noy-zaschity-invalidov/poryadok-trudoustroystva-invalidov-800829.html

ЕР №14: Про створення робочих місць для інвалідів / Фонд соціального захисту інвалідів; Лист від 06.11.2008 р. №1/6-481/06 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://buhgalter911.com/normativnaya-baza/pisma/fond-social-noy-zaschity-invalidov/sozdanie-rabochih-mest-801230.html

ЕР №15: Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 р. №2961-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2961-15

ЕР №16: Білова Н. Робоче місце інваліда: усе, що потрібно знати / Н. Білова // Податки та бухгалтерський облік. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2016/august/issue-67-68/article-20923.html

ЕР №17: Про затвердження Положення про умови праці надомників / Державний комітет СРСР; Постанова від 29.09.1981 р. №275/17-99 [Електронний ресурс]. – Режим

доступу до ресурсу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0275400-81

ЕР №18: Про порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці / Кабінет Міністрів України; Постанова від 01.08.1992 р., №442 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/442-92-%D0%BF

ЕР №19: Костенко Ю. Працевлаштування інвалідів: відповідальність та звітність роботодавця / Ю. Костенко // Консультант кадровика. – 2011. – №8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://kadrhelp.com.ua/pracevlashtuvannya-invalidiv-vidpovidalnist-ta-zvitnist-robotodavcya

ЕР №20: Загальна декларація прав людини ООН 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/snow/995_015

ЕР №21: Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995042

ЕР №22: Функціонування демократичних інституцій в Україні. Звіт: ПАРЄ: Комітет з питань дотримання обов'язків і зобов'язань державами-членами Ради Європи (Моніторинговий комітет). Співдоповідачі: пані Рената Вольвед, Ліхтенштейн, Група Європейської народної партії, і пані Майліс Репс, Естонія, Альянс лібералів і демократів за Європу [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://assembly.coe.int/ Documents/WorkingDocs/Doc10/ EOOC12357.pdf.

ЕР №23: Європейська соціальна хартія (переглянута) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994062/paee2

ЕР №24: Конвенція ООН «Про права дитини» 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995021

ЕР №25: Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими потребами (10 червня 1994 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.notabene.ru/downзупоУоте/ЯизMecIагаШтI

ЕР №26: Конвенція ООН «Про права осіб з інвалідністю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

ЕР №27: Лікарчук І.Л. До питання про методологічні засади освітнього менеджменту / І.Л. Лікарчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: www.nbuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2007-1/07lilzom.htm

ЕР №28: Наказ МОН «Про затвердження концепції розвитку інклюзивного навчання» від 01.10.2010 р. №912 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://docs.google.com/document/d/1uL7wxNKDHWcZ3v4duuZilozyyXfEYlE-PMps3YNrWKc/edit?hl=en&pli=1

ЕР №29: Доступ до правди: Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://dostup.pravda.com.ua/request/invalidnist_2017_2018_r

ЕР №30: Відповідаємо на запитання. Інклюзивне навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://nus.org.ua/questions/vidpovidayemo-na-zapytannya-inklyuzyvne-navchannya/#

ЕР №31: Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. №2249-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:zakon.rada.gov.ua

ЕР №32: Макаренко С.В. Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм – новий вид реабілітації інвалідів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:

https://udpu.org.ua/files/news/2016/11/03/file/6-7-8-9.pdf

ЕР №33: Колупаєва А.А. Навчальний курс «Вступ до інклюзивної освіти» / А.А. Колупаєва, С.М. Єфімова. – К., 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.education-inclusive.com.

ЕР №34: Ворон М.В. Інклюзивна освіта: українські реалії / М.В. Ворон // Підручник для директора. – К.: ВД «Плеяди», 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ussf.kiev.ua/index.php? go=Inklus&id=19

ЕР №35: Мартинчук О.В. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти / О.В. Мартинчук // Вісник психології і педагогіки: Збірник наук. праць / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. – Випуск 8. – К., 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.psyh.kiev.ua

ЕР №36: Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації діяльності інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах / Додаток до листа МОН від 12.10.2015 року №1/9-487 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://deponms.carpathia.gov.ua/uploads/posts/2017/serpien/list_mon_dnz1_9-322.pdf

ЕР №37: Положення про психологічну службу системи освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.05.99 №127 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 №616) // Міністерство освіти і науки України. – К., 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/159

ЕР №38: Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх

навчальних закладах: Наказ Міністерства освіти і науки України від 09.12.2010 №1224 // Міністерство освіти і науки України. – К., 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1412-10

ЕР №39: Про визначення завдань працівників психологічної служби системи освіти в умовах інклюзивного навчання: Лист Міністерства освіти і науки України від 02.01.2013 р. №1/9-1 // Міністерство освіти і науки України. – К., 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: old.mon.gov.ua/img/zstored/files/1-9-1.doc.

ЕР №40: Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. (Конвенцію ратифіковано Законом України №1767-VI від 16.12.2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

ЕР №41: Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 №1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

ЕР №42: Кугуєнко Н.Ф. Світовий досвід інтегрування дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітні навчальні заклади Н.Ф.Кугуєнко // Джерело педагогічних інновацій – управління освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: kominternovskiyruo.edu.kh.ua/ Files /Джерело_Силина_2013.doc.

ЕР №43: Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи. – Київ: ЄБА, 1999-2017, Всеукраїнський фонд «Крок за Кроком» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ussf.kiev.ua.

ЕР №44: Служба доступності до можливостей навчання «Без обмежень»: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.lp.edu.ua/nolimits

ЕР №45: Національний університет «Львівська політехніка:

офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://lp.edu.ua/

ЕР №46: Віртуальне навчальне середовище НУ «ЛП» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://vns.lp.edu.ua/

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Базова

1. Індекс інклюзії: професійно-технічний навчальний заклад: Навчально-методичний посібник / Н.З. Софій, Ю.М. Найда, О.В. Пащенко. – К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2012. – 92 с.

2. Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків / Укладачі Н.В. Заєркова, А.О. Трейтяк. – К., 2016. – 68 с.

3. Інноваційні підходи вдосконалення освітньо-реабілітаційного процесу навчальних закладів в умовах соціалізації економіки регіону / І.С. Крамаренко, Ю.В. Бугровська, О.М. Повх // Збірник наукових праць «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами». – 2014. – №12 (14). – С. 207-219.

4. Кравченко О.О. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю: погляд у минуле та перспективи сьогодення / О.О. Кравченко // European humanities studies: State and Society. – 2017. – №2. – S. 130-142.

5. Кравченко О.О. Соціальна реабілітація студентів з інвалідністю як ключове завдання для ВНЗ / О.О. Кравченко // Inovachevyskum v oblasti sociologie, psychologie a politologie: Medzinarodna vedecko-prakticka konferencia (Sladkovico, Slovenska republika, 2017). – Sladkovico, 2017. – С. 31-34.

6. Курс фінансова грамотність студентів для студентів неекономічних спеціальностей: Методичний посібник для викладачів. – Київ: Центр розвитку корпоративної соціальної відповідальності, 2017. – 50 с.

7. Лубышева Л. Концепция формирования физической культуры человека / Л. Лубышева. – Москва: ГЦОЛИФК,

1992. – 120 с.

8. Луценко І.В. Психологічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання / І.В. Луценко // Практичний психолог: Школа. – 2013. – №10. – С. 4-15.

9. Омельченко О.В. До питання підвищення фінансової грамотності серед студентів з інвалідністю // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивна освіта: досвід та перспективи», м. Вінниця, 22-23 листопада 2017. – Вінниця: ТОВ «Ніланд-ЛТД», (грудень 2017). – С. 144-149.

10. Основи медико-соціальної експертизи і реабілітації хворих та інвалідів: у 2-х ч. / Л.Ю. Науменко, В.В. Чемирисов [та ін.]. – Дніпропетровськ, 2013. – Ч. ІІ. – 318 с.

11. Софій Н.З. Інклюзивні ресурсні центри: канадський досвід та українські реалії / Н.З. Софій // Особлива дитина: навчання та виховання. – 2015. – №1(73). – С. 34-40.

12. Софій Н.З. Як досягти змін: адвокатство батьків щодо права на рівний доступ до якісної освіти: Навчально-методичний посібник / Н.З. Софій, Ю.М. Найда. – К.: Плеяди, 2007. – 138 с.

13. Сташків Б.І. Професійна реабілітація інвалідів / Б.І. Сташків // Соціальний захист. – 2001. – №1. – С. 41-44.

14. Удосконалення управління розвитком людського потенціалу осіб з інвалідністю / В.І. Приймак, О.М. Гинда // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2012. – №2 (3). – С 44-52.

15. Універсальний дизайн в освіті: Посібник / Під заг. ред. Н.З. Софій. – К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 76 с.

16. Якісна професійно-технічна освіта – соціально вразливій молоді: Навчально-методичний посібник / Л.М. Сергеєва,

Н.З. Софій; За ред. Л.М. Сергеєвої. – К.: Арт Економі, 2012. – 168 с.

17. Corbett J. Supporting Inclusive Education: aconnective pedagogy / J. Corbett. – London: Routledge Falmer, 2001. – 221 p.

18. Tod J. Enabling inclusion for individuals / J. Tod. // T. O'Brien Enabling Inclusion. Blue skies ark clouds. – London: Optimus, 2002. – 433 p.

Електронні ресурси

1. Ворон М.В. Інклюзивна освіта: українські реалії / М.В. Ворон // Підручник для директора. – К.: ВД «Плеяди», 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ussf.kiev.ua/index.php? go=Inklus&id=19

2. Декларація ООН про права інвалідів [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_117

3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 №1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 №2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/.

5. Конвенція про права осіб з інвалідністювід 13.12.2006 (Конвенцію ратифіковано Законом України №1767-VI від 16.12.2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.

6. Мартинчук О.В. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти / О.В. Мартинчук // Вісник психології і педагогіки: Збірник наук. праць / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут психології і соціальної педагогіки

Київського університету імені Бориса Грінченка. – Випуск 8. – К., 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.psyh.kiev.ua

7. Национальный доклад о принятых мерах, направленных на осуществление Украиной обязательств в рамках Конвенции о правах инвалидов [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: http://vsgo.org.ua/ua/node/142

Підписано до друку 12.02.2019.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Друк. арк. 13,5. Умов. друк. арк. 12,55. Обл.-видавн. арк. 7,64.
Наклад 100 прим. Зам. № 947/1.

Видавець та виготовлювач ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а.
Тел.: (0432) 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: tvoru@tvoru.com.ua
http://www.tvoru.com.ua